

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад
„Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

ОБРАЗНЕ СЛОВО ЛУГАНЩИНИ

*Матеріали
XIX Всеукраїнської
науково-практичної конференції
імені Віктора Ужченка
(30 вересня 2020 року, м. Старобільськ)*

*до 85-річчя від дня народження
видатного фразеолога
Віктора Дмитровича Ужченка*

Старобільськ
ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2020

УДК [811.161.2 + 37.016: 811.161.2] (063)

О-23

Рецензенти:

Горошкіна О. М. – доктор педагогічних наук, професорка, головна наукова співробітниця відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

Ніколаєнко І. О. – кандидат філологічних наук, доцентка кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”.

О-23 **Образне слово Луганщини** : матеріали XIX Всеукр. наук.-практ. конф. імені Віктора Ужченка (30 вересня 2020 р., м. Старобільськ) до 85-річчя від дня народження видатного фразеолога Віктора Дмитровича Ужченка / за заг. ред. проф. А. В. Нікітіної ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. Вип. 19. Старобільськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2020. 212 с.

До збірника ввійшли матеріали XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції імені Віктора Ужченка „Образне слово Луганщини”. Аналіз мовних засобів здійснено в семантичному й культурологічному аспектах та з погляду їхнього вивчення в освітніх закладах I – IV ступенів акредитації.

Для науковців, учителів, здобувачів вищої освіти, учнів МАН, учнів шкіл усіх типів, абітурієнтів, широкого кола читачів.

Статті надруковані в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів і правильність цитування несуть автори.

УДК [811.161.2 + 37.016: 811.161.2] (063)

*Рекомендовано до друку вченою радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 4 від 27 листопада 2020 року)*

© Колектив авторів, 2020
© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2020

ЗМІСТ

	ЗАМІСТЬ ПЕРЕДМОВИ	
	Клещова Оксана	
	СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТИ ВІКТОРА УЖЧЕНКА	8
1.	Барилова Галина, Кравченко Маргарита	
	МАЙСТЕР СЛОВА	9
2.	Нікітіна Алла	
	ФРАЗЕОЛОГІЯ В МЕТОДИЧНОМУ ДОРОБКУ ВІКТОРА УЖЧЕНКА	11
3.	Безгодова Надія	
	СЛОВЕСНА ОБРАЗНІСТЬ ЯК ВИРАЗНИК УСНОЇ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	17
4.	Бобух Надія, Глуховцева Катерина	
	ФРАЗЕОЛОГІЯ ТВОРІВ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ	21
5.	Бойко Надія	
	ЕМОТИВНО-ОЦІННІ ПАРАМЕТРИ ВІДФРАЗЕМНИХ ЕКСПРЕСИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	25
6.	Бордюг Дарина	
	СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ „ЛЪКАРСТВА НА ѠСПАЛЪЙ ѠУМЫСЛЪ ЧѠЛОВЪЧЪЙ” ДЕМ’ЯНА НАЛИВАЙКА	31
7.	Булдакова Юлія	
	СВОЄРІДНІСТЬ МЕТАФОРИ У ТВОРАХ КАТЕРИНИ КАЛИТКО	37
8.	Гармаш Зінаїда	
	ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВЕСНОСТІ	40
9.	Головня Альона	
	ІСТОРИЧНА ПРОЗА РОМАНА ІВАНИЧУКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ХРОНОЛОГІЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	42
10.	Горбань Анастасія	
	ЛІТЕРАТУРНА МУЗИКА ГУРТУ „ЛІНІЯ МАННЕРГЕЙМА”	46

11. **Горошкін Ігор**
ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ
ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5 – 6 КЛАСІВ ГІМНАЗІЇ
НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 48
12. **Горошкіна Олена**
НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ НАБУТТЯ
ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНЯМИ ЛІЦЕЮ 51
13. **Гриб Альона**
ТРОПЕІЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ
СЛОВЕСНОЇ ОБРАЗНОСТІ В „КЛЮЧІ ЦАРСТВА
НЕБЕСНОГО” Г. СМОТРИЦЬКОГО 54
14. **Духнівська Валентина**
З НЕОФІЦІЙНОЇ АНТРОПОНІМІЇ СЕЛА ВЕЛИКА
ФОСНЯ ОВРУЦЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ
ОБЛАСТІ 61
15. **Заболотна Інна**
ПОНЯТТЯ ПРО ЕСТЕТИКО-ЕТИЧНІ УМІННЯ УЧНІВ 64
16. **Калініна Вікторія**
ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ОБРАЗНОСТІ У ТВОРЧОСТІ
ГАННИ ГАЙВОРОНСЬКОЇ 70
17. **Карлова Надія**
У СВІТІ ШОКОЛАДНИХ НАЗВ ТОРГОВЕЛЬНОЇ
МАРКИ „ROSHEN” 73
18. **Клещова Оксана**
ПІСЕННИЙ ДИСКУРС, ТЕКСТ, ПІСЕННА ЛІРИКА 76
19. **Котова Катерина**
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМІ
ЛУГАНЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ РЕКЛАМНО-
ІНФОРМАЦІЙНОГО ВИДАННЯ „ТЕЛЕГАЗЕТА”) 80
20. **Кравчук Оксана**
ВНУТРІШНЬОПРЕДМЕТНІ ЗВ’ЯЗКИ
В УДОСКОНАЛЕННІ НАВИЧОК ЛІНГВІСТИЧНОГО
АНАЛІЗУ ТЕКСТУ 84
21. **Лапко Олена**
ХУДОЖНЯ СЕМАНТИКА ОПОЗИЦІЇ „ПРИРОДА –
ЛЮДСЬКИЙ СВІТ” В ПОЕЗІЇ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА 87

22. **Лисогор Раїса**
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТА
ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ 93
23. **Луганська Тетяна**
ЗАГАДКИ ТАЛАНТУ НАДІЇ КОШЕЛЬ 98
24. **Ляхова Марина**
ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ 105
25. **Мельник Лариса**
ЗВ'ЯЗОК ЕТИМОЛОГІЧНО-ОБРАЗНОЇ ОСНОВИ Й
КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНОТАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ
КОНЦЕПТОМ „ОЧИЩЕННЯ” 108
26. **Нікітіна Алла, Юхненко Вікторія**
КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ
ОФЦІЙНО-ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ 111
27. **Пасік Надія**
ФРАЗЕОЛОГІЧНА КОНТАМІНАЦІЯ В ХИМЕРНІЙ
ПРОЗІ В. ДРОЗДА 118
28. **Паталаха Анастасія**
ПРОМІНЬ СОНЦЯ ВІД БОРИСА ГРІНЧЕНКА 122
29. **Пінчук Тетяна**
МЕТОДИЧНІ ПОШУКИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ
З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ
ВЧИТЕЛЯ-МЕТОДИСТА КРЕМІНСЬКОЇ ШКОЛИ-
ГІМНАЗІЇ ТАМАРИ УМАНСЬКОЇ) 125
30. **Помазан Тетяна**
ЕРИТАЖНА МОВА УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ
ЯК ТЕНДЕНЦІЯ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В
НІМЕЧЧИНІ 129
31. **Попова Людмила**
СИТУАЦІЙНІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ ЗАСВОЄННЯ
УЧНЯМИ ЛЦЕЮ ПРАВИЛ ЕФЕКТИВНОГО
СПІЛКУВАННЯ 132

32. **Попович Анжеліка**
ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СТИЛІСТИКИ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
АНАЛІЗ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 138
33. **Прокопович Анна**
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДІВ КНИГИ
„ПСАЛОМ” (ПЕРЕКЛАД НОВОГО СВІТУ,
І. ОГІЄНКА) 141
34. **Проскуряков Андрій**
МЕТОДИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕННИХ
ТЕКСТІВ ГУРТУ „БУМБОКС” НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 147
35. **Саломатова Наталія**
СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДІАЛЕКТНИХ СІНОНІМІВ
У РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА „ВОЛИНЬ” 158
36. **Сіліщева Юлія**
ДІАЛОГІЧНЕ НАВЧАННЯ – АКТУАЛЬНА
ПРОБЛЕМА В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ 161
37. **Скиба Ольга, Сорокіна Ольга**
МУЗЕЙНІ НАДБАННЯ МЕШКАНЦІВ
СТАРОБІЛЬЩИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ
ВЕСІЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ У КОНТЕКСТІ
ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ
СПАДЩИНИ УКРАЇНЦІВ 164
38. **Скуратовська Дарина**
ПРИНЦИП ФАЛЛІБАЛІЗМУ В СУЧАСНІЙ РИТОРИЦІ
В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕРИСТИЧНИХ УМІНЬ
СТАРШОКЛАСНИКІВ 168
39. **Сорока Ніна**
ЗМІНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОПИСІ 172
40. **Стась Анна**
ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА РОМАНУ
МАРІЇ МАТІОС „БУКОВА ЗЕМЛЯ” 176
41. **Сухаревська Ася**
ЛЮБОВ ЯКИМЧУК – СЕРЦЕ ДОНБАСУ 180

42. **Танцюра Олександра**
СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПРИКМЕТНИКОВОЇ МЕТАФОРИ У ПОЕЗІЯХ
В. СИМОНЕНКА 182
43. **Тихонюк Вікторія**
МОВНІ ЗАСОБИ ПОСТМОДЕРНОГО СТИЛЮ
ЮРІЯ ІЗДРИКА 186
44. **Чиркова Ганна**
СПОСОБИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЧОЛОВІКІВ
НА БРАЦЛАВЩИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІ –
НА ПОЧАТКУ ХVІІ СТ. 192
45. **Чумак Людмила**
ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ 196
46. **Чумакова Марина**
МОВЛЕННЄВОЗНАВЧА ТЕОРІЯ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В П'ЯТОМУ КЛАСІ 200
47. **Щекатунова Дар'я**
АНТОНІНА ЛИСТОПАД – „НАЙМЕНША СЕСТРИЦЯ
МАРУСИ ЧУРАЙ” 204
48. **Щекатунова Наталія**
ПРОСТІР ДЛЯ ТВОРЧОСТІ 207

СВІТЛИЙ ПАМ'ЯТІ ВІКТОРА УЖЧЕНКА

Минають роки, минають століття...
Плин часу відчутний щоразу сильніше.
Блакить над тобою, блакить наді мною
І вітер шепоче на вухо: „О, МОВО,
Ти спрагла, неначе в пустелі безводній”.
Слова заніміли, і звуки затихли,
Неначе в криниці осіли бездонній
Без ТЕБЕ...
Та пам'ять людська оживить ТВОЄ слово,
Тендітна волошка – живого основа...

Оксана Клещова

МАЙСТЕР СЛОВА

Галина Барилова (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, доцентка),
Маргарита Кравченко (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, доцентка)

Літо. Спекса. Кінець червня. Виснажливу тишу обриває рішучий телефонний дзвінок. Дивлюся на дисплей і не вірю своїм очам – телефонує сам Віктор Дмитрович. Руки тремтять, але відповідаю. Такий щирий і добрий голос. Моему щастю немає меж. Навіть слів бракує – сам Ужченко відзначив мої дилетантські мовознавчі нотатки. Тепер рахуватиму дні до вересня, щоб зустрітися з Віктором Дмитровичем, АНГЕЛОМ-ОХОРОНЦЕМ ЗНАНЬ ТА ДОБРА.

Ось таке студентське щастя.

1998 року завідувачем кафедри української мови став доктор філологічних наук, професор, видатний український фразеолог Віктор Дмитрович Ужченко.

Віктор Дмитрович – автор понад 200 наукових праць, присвячених українській фразеології. У його доробку монографії, словники, навчальні посібники, як-от: „Народження і життя фразеологізму” (1988 р.), „Українська фразеологія” (1990 р., у співавторстві), „Фразеологічний словник української мови” (1998 р., у співавторстві).

В. Д. Ужченко був членом наукової ради та наукової комісії університету, головою спеціалізованої вченої ради зі спеціальності 10.02.01 – „Українська мова” Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, членом спеціалізованих рад у Донецькому й Харківському університетах, заступником головного редактора наукового видання університету „Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка”. У 2003 році

під його керівництвом було започатковано випуск фахового збірника наукових праць „Лінгвістика”. Тривалий час Віктор Дмитрович очолював науковий семінар „Українська фразеологія”. Під його керівництвом захищено 6 кандидатських дисертацій, що збагатили наукову фразеологічну школу В. Д. Ужченка.

В. Д. Ужченко опікувався станом української мови в нашому краї: брав участь в теле- й радіопередачах, різноманітних культурних заходах міста й області. Віктор Дмитрович як провідний науковець і справжній учитель започаткував науково-практичну конференцію „Образне слово Луганщини”, яка стала традиційною й набула статусу всеукраїнської. Нині до роботи цієї конференції залучаються провідні вчені всієї України, студенти, магістранти, аспіранти й учителі-словесники.

Віктор Дмитрович Ужченко нагороджений орденом Петра Могили. Йому було присуджено звання „Заслужений діяч науки і техніки України”, „Почесний професор ЛДПУ”.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СТЕЖИНИ ВЧИТЕЛЯ Й НАУКОВЦЯ.

З осені 1959 р. Віктор – першокурсник філологічного факультету Харківського (тепер національного) університету. Пройдуть роки, і В. Д. Ужченко буде глибоко розробляти потєбнянську внутрішню форму слова, намагатиметься перенести її на фразеологію.

У 1993 р. у найавторитетнішому академічному виданні – журналі „Мовознавство” буде опублікована його теоретична стаття „Внутрішня форма фразеологізму у зв’язку з внутрішньою формою слова”, де вперше буде названа як „форма багатьох форм”.

Молодий третьокурсник щиро захоплюється фразеологією, яка потім стане сенсом його наукового життя. Та спочатку буде закінчення університетського курсу (1964 р., диплом з відзнакою), багаторічна робота в середній школі, навчання в заочній аспірантурі під керівництвом Ф. П. Медведєва (1966 – 1970 рр.), півторарічна робота (1967 – 1968 рр.) у Харківському університеті на посаді асистента і знову школа – до 1977 року. Працюючи в середній школі,

В. Д. Ужченко захищає кандидатську дисертацію „Фразеологія творів Остапа Вишні” (1973 р.).

З 1977 року Віктор Дмитрович у Луганському державному педагогічному університеті – старший викладач, доцент (1981 р.), професор (1991 р.). У 1994 р. захистив докторську дисертацію „Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології”.

Фразеологічними стежинами разом з Віктором Дмитровичем крокувала і його родина: дружина (автор і співавтор популярних свого часу й актуальних дотепер посібників для вчителів) й донька – педагоги. Син продовжує наукові традиції батька – їхньою спільною роботою став „Фразеологічний словник східнословобанських і степових говірок Донбасу”, що вийшов трьома виданнями – 1993, 1997 і 2000 р.

ФРАЗЕОЛОГІЯ В МЕТОДИЧНОМУ ДОРОБКУ ВІКТОРА УЖЧЕНКА

Алла Нікітіна (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, професорка)

Видатний український учений-фразеолог, професор, захисник самобутності української мови Віктор Ужченко не тільки досліджував питання семантики й структури української фразеології, її формування, етимології, функціонування й динаміки, вивчаючи різновиди фразеологізмів, їх побудову, взаємозв’язки й територіальні особливості використання в мовленні, укладаючи фразеологічні словники для наукового й практичного вжитку, але й дбав про навчання фразеології підростаючого покоління, насамперед учнів, розуміючи на основі власного педагогічного досвіду роль образного слова, „загорнутого у фразеологізм”, для формування мовної особистості учня, її національної ідентифікації. Тому в методичному доробку В. Ужченка особливе місце посідають праці методичного змісту, орієнтовані на вчителів-словесників, студентів та учнів.

Ці роботи є результатом копіткої творчої діяльності Віктора Дмитровича на вчительській ниві, вдумливого

спілкування з гарними книгами, з людьми, різними за віком, професією, рівнем освіти, але об'єднаними мовою, фразеологізмами, які вчений називав „іскрометними скарбами мовної образності”, що „...передають найтонші відтінки душевних порухів, обарвлюють висловлене в національний колорит” [2, с. 3].

Не втрачає своєї цінності методичний посібник для вчителів з фразеології „Вивчення фразеології в середній школі” (1990 р.), де відображені головні методичні настанови, міркування, поради дослідника й учителя-практика В. Ужченка, запропоновано дидактичний матеріал до вивчення фразеологізмів на уроках української мови і літератури, для організації позакласної роботи з учнями. Започатковані в цій книзі основи вивчення фразеології автор розвивав у посібниках, підручниках, статтях, під час виступів на наукових і науково-практичних конференціях та семінарах для методистів, учителів, студентів, де вдосконалював методику, ділився практичними здобутками, порушував проблеми навчання фразеології відповідно до викликів часу, програмових вимог і змін в освітніх інформаційно-комунікаційних технологіях.

Аналіз цього посібника свідчить про розуміння автором особливостей методики навчання фразеології, а саме: опанувати фразеологію і складно, бо матеріал відображає глибинну, багату й різноманітну національно-культурну суть людської думки, і цікаво, бо об'єкт вивчення впливає на сферу почуттів, переконань, поживає, емоційно забарвлює спілкування. Автор добре усвідомлює, що мова – головний засіб навчання, він зазначає : „Добірна, фразеологічно багата мова не лише навчає, а й виховує сентенціями, які містяться в ідіомах, прислів'ях, приказках, примовках, відкриває глибини й самої мови-криниці” [2, с. 3].

В. Ужченко наголошує на важливості розвитку фразеологічного мислення й мовлення учнів, для цього пропонує використовувати на уроках спеціальні вправи й завдання, призначені для „самостійного (або під керівництвом учителя) аналізу фразеологічного складу того чи іншого твору” [2, с. 4]. У цьому простежується увага автора до текстоцентричного підходу в навчанні мови, а також

виокремлюється принцип систематичності в навчанні фразеології.

Зіставляючи вимоги чинних програм із методичними настановами В. Ужченка спостерігаємо зв'язок і дотримання методичної наступності й перспективності.

Віктор Дмитрович так формулює загальні результати навчання фразеології в школі: „Унаслідок систематичної роботи учні повинні добре знати місце фразеології в системі мови, розряди фразеологізмів, їх семантику, основні фразеологічні словники й довідники, етимологію багатьох зворотів; уміти виділяти їх у тексті, пояснювати значення фразеологізмів і правильно використовувати їх у мовленні, визначати їх синтаксичну роль, виконувати посильні дослідницькі завдання, самостійно відшукувати матеріал для позакласних заходів” [2, с. 4].

І в програмі також визначені очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів, зокрема: учень 6 класу знає, що вивчає фразеологія; наводить приклади фразеологізмів; розуміє та пояснює значення фразеологізмів; визначає фразеологізми в реченнях і текстах; доречно використовує в мовленні фразеологізми; добирає фразеологічні синоніми та антоніми; користується фразеологічним словником та фразеологічними довідниками; визначає синтаксичну роль фразеологізмів у реченнях; редагує речення й тексти, у яких неправильно вжиті фразеологізми; усвідомлює роль фразеологізмів у мовленні; робить висновки про виявлену у фразеологізмах спостережливість і мудрість народу; оцінює здібності, уміння, риси вдачі людей, уміє схарактеризувати їх відповідними фразеологізмами [1].

Види роботи з фразеології, запропоновані В. Ужченком такі:

– семантизація за допомогою синонімів: *ляца дати – ударити; лягти головою – загинути, на кутні сміятися – плакати*);

– семантизація за допомогою кількох синонімів: *не з руки – незручно, не личить, не гоже; не з маком – погано, не до жартів, непереливки*;

– зіставлення стійкого й омонімічного вільного сполучення: *перелітна птиця* (про людину, що не живе довго

на одному місці), синоніми – *перелітний птах, літун* – той, хто часто міняє місце роботи;

– семантизація за допомогою синонімічних фразеологізмів: *загнати на слизьке – посадити в калюжу; загнути харамана – увести в оману;*

– семантизація за допомогою вільного словосполучення: *на коні сидіти – займати визначне становище в суспільстві; показати поріг – вигнати геть;*

– описовий прийом тлумачення: *світ клином зійшовся* – про те, чого не можна обминути, уникнути; *своя рука – владика* – про необмежене свавілля; *сорока на хвості принесла* – говорять, коли хочуть приховати справжнє джерело якоїсь чутки;

– комбінований спосіб семантизації: *ні в сих ні в тих – розгубитися, зняковіти, не знати, як діяти;*

– семантизація за допомогою контексту та ін. [2, с. 26 – 28].

У шкільній програмі рекомендовані такі види роботи, як аудіювання текстів художнього та розмовного стилів, які містять фразеологізми, тлумачення значення стійких словосполучень; пояснення значення прислів'їв, приказок, крилатих висловів; тлумачення зі словником та використання в реченнях багатозначних фразеологізмів (наприклад: *колоти очі; розправляти крила; роззявляти рота*), синонімічних (наприклад: *загнати в тісний кут – загнати на слизьке*), антонімічних (наприклад: *хоч греблю гати – як кіт наплакав*); колективне укладання словничка фразеологізмів на позначення певних якостей (наприклад: *золоті уста – красномовність; гострий на язик – дотепність*) або рис характеру особистості (*лицар без страху й догани, держить хвіст бубликом, підшитий лисом* і т. ін.); редагування речень і текстів, у яких неправильно вжито фразеологізми тощо [1].

Цінними є визначені й проаналізовані В. Ужченко умови використання учнями фразеологізмів у зв'язному мовленні.

Зокрема це урахування набутого в родині досвіду вживання фразеологізмів. Учитель, на думку вченого, „великою мірою вміло актуалізує вже засвоєне, уточнює, стилістично відтінює уснонародні влучні розсипи” [2, с. 29].

Важливим є створення вчителем емоційного фону для сприймання певного виразу; „насичене фразеологізмами образне мовлення самого вчителя (особливо в школах з російською мовою навчання), його вміння творити, знайомити учнів із „фразеологічними зразками” [2, с. 28 – 29].

Мовлення вчителя „повинне бути не тільки граматично довершеним, а й образно-емоційним, багатим на фразеологічні засоби – доречно вжитими й стилістично відграниченими” [2, с. 30].

„Фразеологічний запас школярів, – як зазначає В. Ужченко, – великою мірою поповнюється й при самостійному читанні творів, яке сприяє візуальному, графічному запам’ятовуванню, усвідомленню способів введення фразеологізмів до контексту. Із цим тісно пов’язані виписування, ведення фразеологічних словничків, зошита крилатих виразів (особливо в старших класах), щоденників і под.” [2, с. 30].

Корисним уважав автор посібника читання учнями вголос фразеологічно насичених текстів, побудованих на усталених виразах, спостереження над ними, наголошував на тому, що краще запам’ятовуються учнями часто повторювані фразеологізми, на яких зосереджує увагу вчитель. „Багато дає учням робота з прислів’ями та приказками, у яких сформульований віковий досвід народу” [2, с. 31].

Віктор Дмитрович радив створювати умови для того, щоб учні відповідали на запитання „чому ми так говоримо?”, шукали історичні пояснення фразеологізмів, ефективними вважав активні форми роботи, такі, як конструювання речень із фразеологізмами, написання оповідань за картиною й на основі власних спостережень, творів-роздумів, творів-мініатюр за поданим фразеологізмом, добір потрібних виразів, переклади текстів із фразеологізмами, лінгвостилістичний аналіз окремих уривків художніх творів або цілих творів, реферати тощо [2, с. 31 – 32].

В. Ужченко дає поради вчителям щодо використання в роботі з учнями фразеологічної термінології, особливостей вивчення фразеологізмів паралельно з лексикологією, граматикую й стилістикою, пропонує цікаві вправи для різних

класів під час вивчення української мови і літератури, завдання для позакласної роботи.

Усі розділи посібника дали змогу авторові представити власну методичну позицію щодо вивчення фразеології, її місце в освітньому процесі, основні ситуації педагогічного дискурсу, де вчитель може організовувати роботу над засвоєнням фразеологічного матеріалу – уроки мови, літератури, позаурочна робота.

Важливими є такі методичні поради В. Ужченка: „Працювати з лексико-фразеологічними синонімічними засобами означає показувати системний зв'язок між словом і фразеологізмом, розкривати багатство нашої мови, зрештою, поповнювати активний фразеологічний словник учнів” [2, с. 41]; „Чим цікавіше ми розкриємо образну основу виразу, тим краще засвоять його учні. Слід тільки твердо пам'ятати: бесіда про походження повинна органічно випливати з попереднього матеріалу” [2, с. 32]; „...слід пам'ятати, що природа багатьох фразеологізмів суперечлива: аналітичні за будовою, вони мають тенденцію значеннєво сприйматися як певна єдність... Можна вивести й певну закономірність: чим ближча сполука до ідіоми, тим швидше вона виступає як один член речення” [2, с. 70 – 71].

Дидактичний потенціал посібника як полікодового тексту (з використанням вербального компонента – текстової частини посібника і невербального – малюнків, схематичних зображень, що ілюструють фразеологізми) може бути використаний студентами – майбутніми вчителями-словесниками під час опанування методики фразеології в закладі вищої освіти.

Методичний доробок з фразеології В. Ужченка пройшов випробування часом і залишається підмурівком сучасних технологій мовної освіти учнів і студентів, допомагає вчителям української мови і літератури відповісти на запитання „як зробити так, щоб учні міцно засвоїли знання із фразеології, щоб у них сформувалися вміння й навички використовувати одиниці фразеології доречно, ефективно, залежно від комунікативного наміру?”; „як розвинути в учнів дар мови засобами фразеології – той дар, що робить людину

індивідуальністю, носієм національних мовних скарбів – продовжувачем народних традицій і творцем сьогодення?”.

Література

1. Українська мова. 5 – 9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2017. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>. **2. Ужченко В. Д.** Вивчення фразеології в середній школі : посіб. для вчителя. Київ : Рад. шк., 1990. 175 с.

СЛОВЕСНА ОБРАЗНІСТЬ ЯК ВИРАЗНИК УСНОЇ МОВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Надія Безгодова (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, доцентка)

Однією з ознак, за допомогою якої досягається виразність мовної комунікації, є словесна образність. Це спосіб передавання певних понять через художні образи, якими відтворюється не зовсім звичне бачення, сприйняття людиною навколишнього світу й себе в ньому. Зазвичай образне мовлення найвиразніше передає розумово-почуттєвий стан людини, емоційно-оцінну інформацію, спонукає до словесної відповіді, до роздумів і міркувань [1], а істотні ознаки образності: яскравість, метафоричність, різноманітність використання засобів, точність, оригінальність тощо – характерні передусім художньому стилю.

Однак до показників образності мовлення українські науковці Н. Гавриш, Т. Мельник, М. Пентилюк, З. Франко та ін. також зараховують лексико-семантичні виражальні засоби (багатозначні слова, синоніми, антоніми, омоніми, словесні анафори й епіфори, гіперболи тощо), які розглядають багатовекторно, тому є всі підстави вважати образність мовлення й ознакою розмовно-побутового стилю. Адже доречно вжиті мовцем у повсякденному мовленні влучні виражальні засоби спроможні значною мірою увиразнити його, посилити вплив такого мовлення на слухача.

Образність завжди має в собі „прирощення” – значення, яке відбувається через тропи й фігури [2], які переосмислюють

слова або словосполучення, наповнюють їх незвичним значенням.

До виражальних засобів, що визначають специфіку усного спілкування, належать мейозис і літота, які виникли на зіставленні різнорідних предметів зі спільною для них кількісною ознакою. Тому вони, як і гіпербола, належать до фігур кількості.

Мейозис – (гр. *meiosis* – зменшення) – троп, що полягає в навмисному зменшенні міри чи властивості чого-небудь, інтенсивності вияву ознаки або перебігу дії, значення чогось та ін. й використовується переважно з тим, щоб підкреслити його нікчемність [3, с. 77] чи викликати зневагу до нього, применшуючи інтенсивність притаманних йому ознак. Переважно це сталі вирази, характерні для усного мовлення, з досить обмеженим набором стійких словосполучень з різним семантико-стилістичним значенням і з такими ознаками, як розмір, об'єм, відстань, час тощо: *ні гроша (ні копійки); нікуди не годиться; нікому не треба; кулачки сверблять; ні на що не здатний (не пригодний); на макове зерня; ні за цапову душу; ні сіло, ні впало; ні їхало, ні встало; влетіти в копійчку (в копійчину), під боком; й оком не моргнути; у день по чайній ложці; ішов кілометр (версту) увесь тиждень (цілий тиждень) тощо.*

Для підкреслення скромності мовця, його бажання не виділятися, не давати завищених оцінок, не захвалювати себе або іншу людину вживають такі вислови: *гріх скаржитися, ні на кого гніватися, так-сяк перебиваємося; маємо сотеньку-другу; сколотили такий - сякий капіталець; є сотенька-друга за душею; маю невеличку кубишечку; складаю мізер у кубишечку; нічогенько виходить; пристойно зроблено тощо.*

Для пом'якшення категоричності оцінки, судження використовують оцінні звороти (евфемізми): *по-моєму...; мені здається, що...; як кажуть; напевно; можливо; якщо можна так сказати.* Інколи вони виконують роль знаряддя іронічної, зниженої характеристики: *курячий розум; слабка голова; заяча душа; класти зуби на полицю; рісочки (крихти, крихітки) в роті не було, макової росинки в роті не було, а для характеристики розміру або величини*

послугуються фразами: *не більше за... (не більший за...); розміром з....*

Різновидом мейозису є літота (гр. *litotes* – простота) – троп, що ґрунтується на образному применшенні якої-небудь ознаки, величини, сили, значення предмета чи явища, що часто полягає у використанні форми заперечення; а також ствердження через рівнозначне йому заперечення [3, с. 76]. Цей прийом широко використовують у народних і літературних казках, притчах, алегоріях : *хатка на курячих ніжках; хлопчик з пальчик (хлопчик-мізинчик); мужичок з нігтик; дюймовочка* тощо, тому вживання в побутовому мовленні вже знайомих слів, словосполучень є звичним і природним.

Конструкція з літотою має різні функції залежно від різного стилістичного забарвлення та від сфери її застосування. Так, в усному мовленні до літоти найчастіше вдаються як до засобу вираження позитивно-оцінного ставлення до зображуваного, для надання висловлюванню більшої переконливості, стриманості чи іронічного ставлення мовця до адресата, для посилення емоційного враження на слухача: вияв співчуття, прихильності, ніжності, любові, жалю. Із цією метою використовують слова і словосполучення із зменшено-пестливими суфіксами: *не більше наперстинки (намистинки); тоненька билиночка (тростиночка); маленьке пташенятко; краплиночка душі; мила (дорога, люба) кровиночка; за хвилинку повернуся; крихітки збирати; з'їсти крихітку хліба.*

Загальнономвні літоти можуть входити до складу порівняння (з позитивною й негативною конотацією) або до складу фразеологізмів чи ідіом: *з макове зернятко (як зернятко); мов кошеня (кошенятко); як промінчик сонця (промайнула); сама така, як вузлик (як бубочка); сили як у kota (як у зайця; як у комара); сили як у горобця під коліном; як квіточка; як зіронька; розум як у курки; як кіт навприсядки (про зріст); помочи як з осики груш; здоровенний як вірówka всемеро; вік – як у зайця хвіст; жвавий (швидкий, моторний, спритний) як рак на греблі; як у голомозого волосся (багато); дівочий вік як маків цвіт; рукою подати; втопитися в ложці води; море по коліна; курці (чаплі, жабі) по коліна; крапля в морі; величається як заць хвостом; говорить як три дні не їв*

(не їла); без року неділя; з-під столу не видно; зникнув без сліду; від горшка три вершка; кіт наплакав тощо.

Літота в побутовому мовленні може виступати як засіб гумору й сатири: *не знає ні бе, ні ме, ні кукуріку; добра як з курки молока (як із цапа молока); добра як із курки сала; добра як кіт наплакав; як з верби петрушки; ні крихти совісті; ні грама совісті (совісті ні на грам); три копійки (заробив); не вартий (не стоїть) виїденого яйця; однією лівою (перекинув); говорить мов клоччя жує; тихіша (тихша) води, нижча трави; він такий, що й кури заклують.*

Інколи в розмові вживають вислови, у яких поєднують літотні й гіперболічні (перебільшення) значення: *Працює за вола, а їсть за комара; Спить як комарик, працює як віл; Крихкі реберця, але сталева душа; Робить (працює, пахає) як віл, а заробляє три копійки; Вона така господиня, що має три городи й одну диню; Від землі не видно, а стіну (мур) пробиває; Ніжне створіння, а як треба, камінь перегризе; Сам як перст, а вуса на сім верст; Добрий, як баранчик, але по-вовчому вис; Голос як у цимбал, а сам як шакал; Голова як казан, а розуму з ложку; Борода до коліна, а розуму як у дитини; Великий як світ, а дурний як кіт; Високий як тополя, а дурний як квасоля; Нарядилась як пава, а кричить як тава; Старий як пес, а бреше як цуценья тощо.*

Завжди влучні і, як правило, образні, виражальні засоби свідчать про глибоку спостережливість народу, про багатий духовний світ.

Література

1. Дудик П. С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. Київ : ВЦ „Академія”, 2005. 368 с.; **2. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М.** Стилїстика української мови. Київ : Вища шк., 2003. 462 с.; **3. Основні** лінгвістичні поняття і категорії (Словник-довідник філолога) / уклад. І. І. Коломієць. Ірпінь : ВПЦ „Візаві”, 2015. 202 с.

ФРАЗЕОЛОГІЯ ТВОРІВ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ

Надія Бобух (ВНЗ Укоопспілки „Полтавський університет економіки і торгівлі”, м. Полтава, професорка),
Катерина Глуховцева (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, професорка)

Художня творчість майстрів слова завжди була в полі зору дослідників, які звертають увагу на образні засоби висловлення думки в прозовому тексті. У словесній тканині художнього твору велике значення мають фразеологізми, які „завжди сприймаються як органічні, невід’ємні елементи тексту, стильотворчі одиниці, бо їм притаманна стилістична забарвленість, що служить засобом вираження суб’єктивно- та об’єктивно-модальної оцінки” [3, с. 194].

Мова художніх творів О. Кобилянської характеризується багатством синонімічних засобів відображення дійсності, без яких вона значною мірою була б позбавлена образності, краси, емоційності та експресивності. Нагромадження синонімічних засобів вираження думки, зокрема й синонімічних фразеологізмів, надає нового, яскраво-конкретного відтінку образу, думці [1, с. 64].

Ольга Кобилянська – авторка багатьох прозових творів, зокрема „Земля”, „В неділю рано зілля копала”, класик літератури європейського зразка. Її творчість позначена багатогранністю, оглядом широкого спектру загальних проблем людства [4, с. 6; 5]. Завдання цієї статті вбачаємо в тому, щоб показати значення описів психологічних станів дійових осіб, ословеснених фразеологізмами, в повістях „Земля” та „В неділю рано зілля копала”, адже в центрі уваги цих творів – психологія індивідуальності окремої людини, що вбирає риси суспільства як цілості.

Фраземікон аналізованих творів О. Кобилянської включає загальновідомі стійкі сполучення слів (*Гриць лежить під лісом, виграє на своїй довгій парубоцькій сопілці довгі, тужні мелодії – а робота жде. Йому Туркиня запала в душу* [2, с. 359]), варіанти загальновідомих висловів (*Її люди зникли своїм звичаєм, як під землю пропали, а по дитині так само, як і по них, не осталось*

сліду. Ніхто не знав нічого. Не знав і не чув [2, с. 313]) та фраземи, позначені локальним використанням (*Але Іваниха, хоч як пропадала за своєю одніською дитиною, хоч як обтяжена працею свого господарства, для Тетяни і Маври мала все свої очі, свій час і гляділа проникливим зором на відносини між нянею й дитиною* [2, с. 319]).

У повісті „У неділю рано зілля копала” О. Кобилянська значну увагу приділяє зображенню внутрішнього стану особистості. Цьому сприяють фраземи, до складу яких входить лексема *око*. З їх допомогою письменниця демонструє вплив однієї особи на сторонніх, які перебувають у контакті з нею (*А ще довго будеш, – кажуть примівками, – муку в млині молоти? Довго ще чорними очима колеса обертати?* [2, с. 316]); здатність людини все помічати (*Але Іваниха, хоч як пропадала за своєю одніською дитиною, хоч як обтяжена працею свого господарства, для Тетяни і Маври мала все свої очі, свій час і гляділа проникливим зором на відносини між нянею й дитиною* [2, с. 319]); бути помітною серед інших, виділятися якимись рисами зовнішності чи вдачі (*Висока, гнучка та білолиця. Особливо одним впадає вона кожному в очі, хоч би кому* [2, с. 324]; *У дворі навчилася вона й бачила не одно; навчилася кращого ладу і тоншого способу таздування, і наслідки того кидалися кожному в очі, хто лише вступав у її гарне обійстя. Але Докія не була щаслива* [2, с. 7]).

Фразеологізми, до складу яких входить лексема *око (очі)*, служать для характеристики особливостей погляду дійових осіб: швидкого, що перебігає з одного предмета на інший, досвідченого (*Довго, довго дивився ще музика бистрим оком по верхах заліснених гір, що мов з поранкових мряк поволі роздягалися, висуваючи один хребет по другім проти сонця, що, зійшовши на сході, жевріло світлом, осліплюючи око* [2, с. 308]); мимовільного, похапливого, боязкого (*Не знаю, – відказує Мавра і дивується, роззираючися майже блудним оком по чужих для неї людях, а далі, згадавши дитину, заливається наново гіркими сльозами* [2, с. 311]); пронизливого, вивіреного часом (*Старий батько з білим внуком на руках шукав чогось гострим оком там, внизу села* [2, с. 305]).

Нерідко компонент *око* входить до складу фразеологізмів із просторовим значенням. Так письменниця передає, по-перше, невизначеність напружувати й мети дії (*Не дозволить вона Маврі колиби на Чабаниці, вона готова з дитиною забратися кудись у світ. Куди очі понесуть, може, якраз назад між свої люди. А тоді...* [2, с. 318]; *При таких нагодах переймав Гриця такий жаль і туск до всього тутейшого гірського світу, що був би йшов, куди очі несли, щоб лиш не чути і не бачити тут нічого* [2, с. 327]), по-друге, значення ‘далеко, подалі від якогось місця’ (*Хто бачив безграничну невгасаючу любов циганки до тієї дитини, яку, вибавивши з малку, уважала майже за свою, той і міг припускати, як оце Іваниха Дубиха, що вона могла би, з жалю за дитиною, забрати її з собою і піти кудись в світ за очі* [2, с. 318]; *Чув уже. Коли скінчиш? – скипів нараз Гриць. – Я що знав, сказав тобі по правді, а тепер дай спокій. Що хочеш? Щоб я пішов в світ за очі? Мені не тяжко – піду* [2, с. 409]).

Фразеологічні одиниці з компонентом *око* образно номінують волю дійової особи (*Не прощу я Маврі, я її більше на очі бачити не хочу. Життя між нами не буде! – обізвася завзято Раду. – Сама завинила...* [2, с. 298]); негативний внутрішній стан особистості у зв’язку з нещастям, горем, які вона переживає (*Бог би тебе скарав, Саво! Мені з жури чорно перед очима, а ти ще приходиш і їси моє серце!* [2, с. 37]).

Ольга Кобилянська вдається до протиставлення характерів, які можна визначити за поглядом. Авторка повістей уміло оперує фраземами *добрі очі* й *лихі очі*, посилюючи останній фразеологізм висловом *лихі слова* (*Він лише дуже лякався надто добрих і лихих очей, боявся сили деякого зілля, яке, замовлене лихими словами й підкинене під яку річ, або під товарину, або й вулії, могло довести до великого нещастя, а не раз до смерті* [2, с. 28]).

Важливою функцією фразеологізму є характерологічна, що дозволяє образно, влучно й стисло схарактеризувати людину, назвавши її: *Неначе вмисне схилилися тут поля вниз, щоби на ціле майно оце не гляділо цікаве око. Особливо ж*

на бджоли й товар [2, с. 28] (тут цікаве око – стороння людина, якій зовсім не обов’язково все знати про всіх).

Ольга Кобилянська, хоч і не зловживає фразеологічними зворотами в аналізованих повістях, але накопичення кількох стійких висловів слугує точному висловленню думки, образному опису зовнішності тощо: *Іля вибалушив на неї свої круглі очі і відтворив рот, неначе для ліпшого зрозуміння її слів* [2, с. 132].

Нерідко фразеологізми називають якісну ознаку однієї з дій у ланцюжку, яку треба виконувати з особливою старанністю, ретельно: *Сього я вже не зроблю! – відповів Івоніка. – А якби зробив, то таки зараз на їх місце купив би молоді, доглядав би, як ока в голові, бо вони були б твої, як і оці, синку мій* [2, с. 48]; *Якби він хотів, покинув би ту негідницю, сидів би коло тата й мами і пильнував би їх, як ока в голові* [2, с. 281].

Загалом фразеологізми з компонентом *око (очі)* в повістях О. Кобилянської „Земля” та „В неділю рано зілля копала” є тими засобами мови, які сприяють характеристиці дійових осіб (зображенню погляду, послідовних дій), внутрішнього стану, простору. Фраземіка повістей стає одним із засобів відтворення ментальних рис українців; віри в магічні властивості погляду (*чорними очима колеса обертати, лихі очі*), старанність і ретельність у роботі (*пильнував, як ока в голові*) тощо. Способи використання фразеологізмів в аналізованих творах О. Кобилянської – яскравий приклад поєднання образного зображення дійсності з реалістичним її відтворенням.

Література

1. Видря А. О. Дієслівні квазісиноніми як засіб вираження мовної картини світу Ольги Кобилянської. *Українська мова на порубіжжі ХХ–ХХІ сторіччя: мовознавчий та лінгводидактичний аспекти* : матеріали ІІ Всеукраїнської заочної науково-практичної студентської конференції до 85-річчя заснування Бердянського державного педагогічного університету (м. Бердянськ, 9 листопада 2017 р.). Бердянськ : БДПУ, 2017. С 63 – 64. **2. Кобилянська О. Ю.** Твори: в 2-х т. / упоряд. і приміт. Ф. П. Погребенника. Київ : Дніпро, 1983. Т. 2 . 571 с. **3. Лопушанська О. М.** Особливості відтворення

фразеологічного фонду в німецькомовних перекладах Ольги Кобилянської. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 45. Філологічні науки, 2005. С. 194 – 197.

4. **Погребенник В.** Золоте пасмо художньої прози Ольги Кобилянської. *Кобилянська О. Людина*. Київ, 2000. С. 5 – 14.

5. **Семчук Д.** Вивчення творчості Ольги Кобилянської в школі. Чернівці : Мандрівець, 2008. 168 с.

ЕМОТИВНО-ОЦІННІ ПАРАМЕТРИ ВІДФРАЗЕМНИХ ЕКСПРЕСИВІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Надія Бойко (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, професорка)

Людська думка постійно спрямована на досягнення основних фрагментів довкілля й буття соціуму через систему ментально маркованих оцінних висловів і стереотипних уявлень, що репрезентують опозицію „добре” – „погане”.

Закономірно, що процеси вторинної номінації, які лежать в основі фразеологізації словосполук, постали як вияви аксіологічних вимірів, моралі й вірування мовних особистостей, відтворення їхніх етичних орієнтирів та естетичних уподобань.

Аксіологічний потенціал стійких зворотів виявляється як у фразеографічно фіксованому комплексі, так і в локально обмеженій системі національної мови. В обох підсистемах фразеологічна одиниця – це результат метафоризації вільного словосполучення, у якому в особливий спосіб поєднано лексико-семантичні та граматичні риси всіх складників народженого фразеологізму [5, с. 130].

Національно-культурний, когнітивний та аксіологічний аспекти української фразеології були об’єктом дослідження багатьох українських мовознавців (праці Ф. Медведєва, В. Ужченка, Л. Скрипник, Н. Бабич, В. Жайворонка, І. Гнатюк, О. Юрченка, О. Селіванової, Ю. Прадіда, Л. Савченко, Д. Ужченка, А. Івченка, Л. Мельник, В. Васильченка та багатьох інших учених).

У працях українських і зарубіжних мовознавців досліджена семантична природа стійких словосполучень, семантико-стилістичні особливості комплексів слів, що сприяло

становленню фразеології як окремої галузі лінгвістичної науки.

Проблеми вивчення фразеологічного фонду мови і мовлення, які містять стійкі поєднання словосполук найрізноманітніших типів з виразним емотивно-аксіологічним семантичним потенціалом і стійкі словосполуки, що відбивають сприйняття, емоційне оцінювання осіб жіночої та чоловічої статі лінгвоспільнотою на різних етапах розвитку суспільства, належить до важливих та актуальних. Експресивно-стилістична класифікація фразеологічних одиниць ґрунтовно опрацьована й детально описана мовознавцями В. Ужченко і Д. Ужченко [5]. Так, конкретизуючи семантику іменникових фразеологічних одиниць, учені акцентують насамперед на їхньому аксіологічному потенціалі, на широкому оцінному діапазоні, зосередженому на характеристиках: 1) людини (*стріляний горобець, міцний горішок, порожня голова, базарна баба, абсолютний нуль*); 2) істот (реальних або нереальних), демонологічних об'єктів (*той, що в скалі сидить; той, що греблю рве*); 3) предметів (*китайська грамота, тяжкий хліб* (заробітки); 4) абстрактних понять (*медові дні, святе діло, дамоклів меч* (небезпека, неприємність), *дар Божий, іскра Божя, лиха година*) [5, с. 132].

Не менший інтерес в аспекті емотивно-аксіологічних семантичних вимірів становлять похідні експресиви-композиції, утворені від фразем, що характеризуються синтезом значення і форми [4]. Вони постали як наслідок не лише закону мовленнєвої економії, що діє за принципом мінімальних мовленнєвих зусиль, а й прагнення конденсувати значний експресивний заряд, властивий більшості відфраземних одиниць, в одній словоформі

Відфраземні експресиви української мови утворені переважно двома способами: 1) шляхом опущення окремого компонента фразеологічної одиниці й ускладнення іншого складника афіксальними морфемами (воду каламутити – *каламут+н+ик*; баяндраси точити → *баяндрас+и+ти, баяндрас+н+ик*; байдики бити → *байдик+ува+ти, байдик+ува+нн* (я); брати в шори → *за+шор+юва+ти*; собаку з'їсти → *на+собач+и+ти+ся*; дбати за свою шкуру → *шкур+н* (ий), *шкур+н+ик*, *шкур+н+иц+тв* (о); рачки лазити –

рачк+ува+ти; теревені правити → *теревен+и+ти* та ін.); 2) шляхом основоскладання компонентів фразеологічної одиниці та афіксацією (чисте серце → *чистосердий*; боліти серцем → *сердобольний*; слизький на язик → *слизькоязыкий*; скалити зуби → *скалозубити, скалозуб*; дерти носа → *носодер*; липкі руки → *липкорукий*; мідний лоб → *міднолобий*; мутити воду → *мутовод*; гав ловити → *таволов*; дурити голову → *головодур* та ін.).

Домінуючу роль у моделюванні семантичних структур аналізованих відфраземних експресивів відіграє емотивно-оцінний компонент, який маркує їхній поняттєвий зміст, виділяє серед низки інших похідних лексичних одиниць.

Емотивно-оцінний компонент може репрезентувати різні аксіологічні смисли, виступати чинником, який бере участь у структуруванні значеннєвих планів, де взаємодіють логічні (чи алогічні) та емоційні складники.

До мовних носіїв логічної оцінності належать нейтральні, неекспресивні відфраземні композити (оцінні семи входять до денотації, наприклад: *на швидку руку* → *нашвидкуруч*), в алогічних оцінні семи належать до денотації і конотації, наприклад: *мідний лоб* → *міднолобий*, а в емоційній оцінності – лише до конотації, наприклад: *губити душу* → *душогуб*.

Рациональна оцінка, що репрезентує логічний, розумовий висновок про ціннісні властивості денотата, у семантичних структурах відфраземних лексем виявляється дуже рідко. У них домінує емоційно-раціональна (поєднання логічної думки з почуттєвою сферою людини) та емоційна оцінка, що репрезентує домінування емоцій і почуттів над логічними чи алогічними семантичними планами, висновками відфраземи.

Відфраземні композити спроможні оцінювати найрізноманітніші риси характеру, ознаки, дії, вдачу, вчинки, емоційні стани, будь-які інші процеси життєдіяльності людини. Лише невелика кількість зосереджена на оцінюванні понять, предметів, їхніх якостей, станів тощо. Це увиразнює антропоцентричність оцінної семантики відфраземних композитів. Центром оцінки в усіх як фразеологічних одиницях, так і відфраземних композитах завжди є людина, яка або оцінює, або оцінюють її.

Оцінки зазвичай стосуються низки морально-етичних рис,

фізичних та емоційних станів, що відрізняються від нормативних: у роті чорно → *чорноротий*: 1) який злісно лається; 2) який поширює наклепи, плітки; 3) який дуже злий, непривітний; ламати карк → *карколомний*: 1) дуже небезпечний; 2) перен. дуже важкий, складний для виконання, розв’язання; 3) ризикований; 4) перен. надзвичайний; збити з пантелику → *спантеличений*: 1) розгублений; 2) зніяковілий; 3) збентежений; 4) здивований; *спантеличити*: 1) викликати розгубленість, замішання, подив у кого-небудь; 2) змушувати втрачати послідовність думки; збивати; 3) впливаючи яким-небудь чином, спонукувати до зміни поведінки. Зі словом відфразему зближують лексико-граматичні категорії, досить широкі парадигматичні та синтагматичні можливості, багатозначність, маркована переважно негативно оцінними семантичними планами.

Відфраземні експресиви постають на основі загальномовних, досить поширених і частовживаних фразеологічних одиниць із двокомпонентною структурою та високим семантичним потенціалом експресивності, що максимально передається похідній лексемі у сконденсованому образно-метафоричному значенні. Експресивний потенціал відфраземних дериватів зумовлений компонентним складом, емотивно-оцінною семантикою фразеологічних одиниць. Так, наявність незрозумілих, рідко вживаних чи архаїзованих компонентів, їхніх форм (зазвичай синхронно не мотивованих) не лише не перешкоджає утворенню похідних лексем, а й значно посилює їхню емотивно-оцінну семантику: байдики бити → *байдикувати*, *байдикар* (О. Гончар), баяндраси точити → *баяндрасити*, теревені правити → *теревенити*, збити з пантелику → *спантеличити*, *спантеличений*, золоті уста → *златоуст* (жарт., ірон. людина, яка вміє красиво говорити; красномовний балакун), бити чолом → *чолобитна* (жарт. про заяву), *чолобитничати* [1, с. 253].

Емотивно-оцінні параметри семантики відфразем-експресивів зумовлені їхнім специфічним статусом. Відфраземи поєднали в собі риси лексичних і фразеологічних одиниць. Від перших вони запозичили значний емотивно-аксіологічний (експресивний) семантичний потенціал, який виявляється

через емотивний та оцінний компоненти (*слизькоязыкий, крутихвіст, носодер, вітрогон, головуур, закрутиголова, зубоскал, душоуб* та ін.), від фразеологічних одиниць – властивість співвідноситися з найрізноманітнішими сферами життєдіяльності людини, передавати ставлення національно-культурної спільноти до представників обох статей. Згадувані відфраземні експресиви володіють широкими референтними можливостями, вони можуть характеризувати як чоловіків (переважно), так і жінок, об’єктивуючи найрізноманітніші явища й життєві ситуації, зовнішні і внутрішні особливості людини. Мовознавці акцентують на властивостях фразеологічних одиниць відтворювати основні закономірності аксіологічної парадигми, стереотипи соціуму, на забезпеченні формування і закріплення в суспільній свідомості соціальних ролей чоловіків та жінок, що відбивається на існуванні стійких гендерних стереотипів. Саме фразеологічні одиниці та відфраземи-експресиви репрезентують „культурно і соціально зумовлені думки про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей і їхнє відображення в мові” [2, с. 8].

Експресиви-відфраземи переважно зберігають емотивно-оцінне (зазвичай негативне (-), значно рідше – позитивне (+) аксіологічне значення тієї фразеологічної одиниці, від якої вони утворені: гострий на слово (+) → *гострослов* (+), кривити душею (-) → *криводушити* (-), тугий на вухо (-) → *туговухий* (-), пуста голова (-) → *пустоголовий* (-), дубова голова (-) → *дубоголовий* (-). Зіставлення тлумачень фразеологічних одиниць у фразеологічних (Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови (1998), Словник фразеологізмів української мови (уклад. В. М. Білоноженко та ін.) (2003) та відфразем у тлумачних (Словник української мови: в 11 т. (1970 – 1980) словниках дає підстави говорити лише про незначні модифікації (1), розширення (2), звуження (3) та зміну (4) емотивно-аксіологічних параметрів значеннєвих планів похідних експресивів-комполітів:

1. Фразеологізм – *серденько (серце) болить* – хто-небудь тяжко переживає з якогось приводу, уболіває, тривожиться за кого-, що-небудь – позитивна оцінка, почуття схвалення, доброзичливості; *сердоболець* – людина, яка вболіває за когось,

співчуває чужому горю, нещастю та ін.; *жалісливець*, *уболівальник* – позитивна оцінка, почуття схвалення, вдячності, шанобливості, поваги;

2. *Замилювати очі* – обдурювати кого-небудь, хитрувати; приховувати хиби, недоліки; *окозамилування* – умисне приховування недоліків, установа чого-небудь у кращому вигляді, ніж насправді, уведення в оману; *ловити тави* (фам.) – 1) марно витрачати час, нічим не займатися; байдикувати; 2) розглядати все навколо із зайвою цікавістю; 3) виявляти неухважність, бути неухважним; 4) не використовувати якоїсь можливості, упускати слушну нагоду; *таволов* – зневажливо про людину, яка ходить без діла, байдикує;

3. *Крутити голову* – 1) закохувати в себе; 2) поводити себе нечесно стосовно кого-небудь, дурити, обдурювати – негативна оцінка, почуття несхвалення; *крутиголова* – (той, та), хто крутить іншим голови, морочить інших – негативна оцінка, нешанобливо-іронічне ставлення до такої людини; *мідний лоб* – ірон. той, хто не відзначається розумом; упертий, нерозсудливий, нетямущий і т. ін.; *міднолобий* – зневажл. безглуздо впертий, тупий, туполобий; *кров пити* – 1) тяжко визискувати, експлуатувати кого-небудь; 2) знущатися з кого-небудь, збиткуватися над кимсь, кривдити когось – негативна оцінка, почуття осуду, неприйняття, засудження подібних дій; *кровопивець*, *кровопій* – зневажл. жорстока, люта людина, яка може вбити кого-небудь, – негативна оцінка. почуття презирства до такої людини;

4. *Золоті уста* – про того, хто вміє дотепно висловлюватися – позитивна оцінка, захоплення якостями такої людини; *златоуст* – ірон. людина, яка вміє красиво говорити; *красномовний балакун* – негативна оцінка, зневажливе ставлення до балакуна; *гострий на язик* – здатний дотепно та влучно говорити – позитивна оцінка, схвалення такої якості; *гостроязиковий* – який любить дошкуляти словами, любить говорити дотепно – негативна оцінка, несприйняття, несхвалення таких захоплень; *блудити словами* – говорити несвідомо, безтямно, уві сні; *марити* – нейтральна оцінка з відтінком несхвалення; *словоблудство*, *словоблуддя* – зневажл. пусті, беззмістовні розмови, балачки – негативна оцінка,

зневажливе почуття-ставлення.

Отже, параметри емотивно-аксіологічних значеннєвих планів відфраземних експресивів можуть або безпосередньо зумовлюватися семантикою фразеологічної одиниці (спостережено збіг емотивно-оцінних значень експресивів-комполітів і базових фразем), або модифікуватися та набувати іншого (протилежного) емотивно-оцінного значення, або розвивати оцінне значення з вищим ступенем експресивності (порівняно зі значенням базової фраземи). Семантика похідних експресивів-комполітів, що виникли внаслідок структурного згортання фразеологічної одиниці, образно мотивована внутрішньою формою, яка є для них обох спільною.

Література

1. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика : семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : ТОВ „Видавництво „Аспект-Поліграф”, 2005. 552 с.; **2. Коваль В. І.** Язык и текст в аспекте гендерной лингвистики : монографія. Гомель : ГГУ ім. Ф. Скорины, 2007. 217 с.; **3. Скрипник Л. Г.** Фразеологія української мови. Київ : Наук. думка, 1973. 278 с.; **4. Стишов А. А.** Отфраземные образования в современном украинском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. К., 1991.18 с.; **5. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.** Фразеологія сучасної української мови : навч. посібник. Київ : Знання, 2007. 494 с.

СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ „ЛЪКАРСТВА НА ѠСПАЛЪЙ ОУМЫСЛЪ ЧОЛОВЪЧЪЙ” ДЕМ’ЯНА НАЛИВАЙКА

Дарина Бордог (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Титаренко В. М.

Дем’ян Наливайко був представником культурного осередку в Острозі в кінці ХVІ – першій половині ХVІІ ст., тому його діяльність відображає загальні інтереси членів цього наукового центру.

Творча діяльність Дем'яна Наливайка досі залишається ґрунтовно не вивченою. Маємо потребу дослідити пам'ятки української мови, створені автором, зіставити церковнослов'янський текст та його переклад „простою” староукраїнською мовою, зокрема в „Лѣкарстві на ѿспалый оумысль чоловѣчій”.

Актуальність дослідження визначається потребою глибшого розкриття особливостей перекладу „Лѣкарства...”, виявленням взаємодії мов у пам'ятці, зумовленою тогочасною мовною традицією.

До цієї теми з різних аспектів зверталися багато вчених. І. Фаріон описувала стан української мови в духовному дискурсі XVI–XVII ст. Т. Новікова окреслила основні аспекти культурно-історичної зумовленості взаємодії церковнослов'янської та української мови. Незважаючи на велику кількість праць, що стосуються представленої теми, особливості перекладу „Лѣкарства на ѿспалый оумысль чоловѣчій” Дем'яна Наливайка в українському мовознавстві все ж залишаються вивченими недостатньо.

Методами дослідження були обрані контекстуальний та описовий. Методологія роботи також ґрунтується на концепціях дослідників І. Фаріон, В. Русанівського, П. Сігалова, М. Станівського, В. Мойсієнка, Л. Гонтарук.

Л. Гонтарук пише: „У виборі текстів для перекладу Д. Наливайко дотримувався традиції. Перекладні та редактовані в монастирях, міських церковних школах та магнатських резиденціях праці Йоана Златоустого й інших Отців церкви посідали чільне місце серед богословських праць” [2, с. 114]. Проте ці переклади були зроблені переважно церковнослов'янською мовою, Д. Наливайко ж здійснив переклад „простою руською” мовою.

„Лѣкарство на ѿспалый оумысль чоловѣчій” (підгот. до друку Н. Бондар, О. Макарова, В. Мойсієнко, С. Радомська) – це унікальна двомовна пам'ятка, написана церковнослов'янською та українською. Збірник переклав у 1607 році Дем'ян Наливайко, також він написав передмову. Важливість цього твору полягає в тому, що автор, перекладаючи, свідомо добирав відповідники

до церковнослов'янських, і не завжди це були лише українські еквіваленти, а й часто запозичення з інших мов, насамперед полонізми, непоодиноким автор залишав церковнослов'янські слова. Таке мовне різноманіття в тексті є свідченням, з одного боку, мовної взаємодії на різних рівнях, також, з іншого боку, можливо, ці мовні елементи функціонували в староукраїнській мові того часу загалом, зважаючи на складну мовну ситуацію.

Д. Наливайко одним з перших став на захист простої руської, тобто української мови, на той час це було дуже важливо й для продовження пам'яті про минуле свого народу, і для взаємного спілкування українського розпорошеного люду. Тоді це справді була велика сміливість, адже в українській письменницькій традиції, порівняно з польською, творів, написаних рідною літературною мовою, було мало, а наукові трактати писалися латиною та церковнослов'янською. Поряд з питомими українськими словами (*що, собі, досить, дитинна душа* тощо) натрапляємо й на полонізми (*абовм, юж, кламца, звицжит*) [1, с. 6].

Найбільш значущою частиною пам'ятки для дослідників української мови XVI–XVII ст. є перекладна, де автор розкриває свою мовну свідомість та художній таланти. Д. Наливайко добре знав польську та церковнослов'янську мови. У повсякденному житті, скоріше за все, розмовляв рідною говіркою, а за деяких обставин літературною мовою – староукраїнською [3, с. 12].

Проаналізувавши текст пам'ятки, з'ясували, що переклад Дем'яна Наливайка повною мірою відображає писемно-літературну українську мову кінця XVI – початку XVII століть, проста мова Наливайківського перекладу включає, як і кожен текст тієї пори, українську розмовну та польську складову.

Дем'ян Наливайко, перекладаючи церковнослов'янський текст у „Лькарстві на оспалый оумысль чоловічій”, підбирав здебільшого українські відповідники: *бана – лазня 35, въ адъ – в пекль 9, время – час 38, врача – лькара 63, печь – пѣч 14* тощо.

На фонетико-графічному рівні українські варіанти тексту виражені повноголосними формами: *здравію – здоровья 13, власы – волосами 69, заградивъ – загородивши 11, гладомъ –*

голодомъ 24, сласть – солодкость 37, вѣгнѣць на главѣ – корону на головѣ 42, брѣма – берѣма 89, ѡ черева – с черева 57, не прѣста – не перестала 69 тощо.

На графічному рівні в перекладній частині твору також виявляємо вживання юсів як рису церковнослов'янської мови: *очадавса 4, болатиса 41, дѣлати 41, причинати 62, взали 70, памати 110, вишлѣакіє 114, котораа 143*.

Щодо морфологічного рівня, то знаходимо вживання кличного відмінка у зверненні до читачів, яке Дем'ян Наливайко написав українською мовою: *чителникоу бачный 177*. Саме кличний відмінок є унікальною рисою української мови.

Наявні також іменники давніх -ѡ- основ у давальному відмінку однини чоловічого роду із притаманним українській мові закінчення -ови, -єви: *Чителникови 1, орлоу – орлови 174, ловцоу – мысливцеви 149, воеводѣ – гетманови 149* тощо.

Знаходимо дієприслівники минулого часу із суфіксами -ши, -вши, які є виразною рисою української мови: *показавѣ – оуказавши 68, заградивѣ – загородивши 11, изгнавшиє – опоустивши 30, обезсрамивса – обезстоудившиса 78*.

Деякі слова при перекладі взагалі не були змінені автором: *рай – рай 21, конѣць – конѣць 24, гѣєноу – гѣєноу 27, моукою – моукою 32, ѡнгѣмъ – ѡнгѣмъ 33, роукѣ – роукѣ 47, травный – травный 99, конѣ – конѣ 149, оученикѣ – оученикѣ 161, оухо – оухо 163, оуста – оуста 171*. Це засвідчує той факт, що такі слова функціонували й були зрозумілими в обох мовах та активно функціонували в українській, передовсім літературно-писемній. При перекладі значного пласту твору автор підбирав різнокореневі відповідники, свідомо добираючи те слово, яке йому було більш зрозуміле та очевидно, яке вжилося в його мовленні: *сѣтоую – жалоую 4, творити – чинити 4, нечѣстивѣ – безбожноую 5, млѣши – прослѣчи 6, блѣженныи – сѣши 6, лоуковый – хитрый 8, сдѣлати – оучинити 11, творить – чинит 12, означала – спочатку 12*.

Перекладна частина твору містить власне українську повсякденну лексику, яка належить до різних тематичних груп.

Найбільше знаходимо загальноповживаної лексики: *къ высотѣ – на высокость 6, превѣзимающѣ – перенослѣчи 7, посредѣ – посродку 7, лоуковый – хитрый 8, но сѣплѣчитѣ –*

але плачте 8, заградивъ – загородивши 11, дверь – двери 11, покалнѣа – покоути 11.

Знаходимо значний пласт релігійної лексики. Перекладаючи такі слова, автор вдало підібрав очевидні українськомовні відповідники: *въ глоубиноу злыхъ небрежеть* – *в глибокость грѣховъ* 5, *мѣшци* – *просачи* 6, *помилоуй* – *змилиуєса* 6, *блѣженныи* – *сѣтѣи* 6, *въ адѣ* – *в пеклѣ* 9, *члѣколюбѣа* *бжѣа* – *ласки бжѣє* 38, *на иконѣ* – *на образѣ* 49, *на исповѣдѣ* – *до сповѣди* 85.

Виявляємо яскраві українські відповідники й з-поміж інших окремих тематичних груп.

Лексика на позначення частин тіла, назв людини: *нечестивымъ* – *незбожники* 46, *рабнымъ* – *слоуги* 49, *единоборци* – *катове* 54, *бѣгльци* – *оурванци* 54, *прародителѣа* – *родичо* в 75, *дѣлатель* – *роботникъ* 84, *друже* – *товарьшѣу* 97.

Виявляємо значну кількість слів на позначення хвороб – смерті: *лѣчбами* – *лѣкарствомъ* 63, *начтоушѣа жиднѣ* – *теперѣшній живот* 38, *врачѣ* – *лѣкарѣ* 148, *дѣѣвныа страсти* – *дѣѣвныє заразы* 166, *оукрашенїє* – *оурода* 169, *жительства* – *живота* 172.

Загалом лексика перекладу вочевидь засвідчує південно-західну українську тогочасну писемну традицію. В. Мойсієнко пише: „Графемою Ъ Д. Наливайко передавав звук [i] як відповідно до етимологічного *ѣ, так і на місці *е (новий ять): *имил* 10, *имили* 61 – *мѣл* 11, *невѣдоми* 33; *невидомо* 153, *невидомые* 135, *недѣлчоныє* 164, *недѣлчоныє* 51, *недѣлчоное* 21;» [3, с. 13]. Цей процес виявляємо і в таких словах: *ни гнѣваюушѣагосѣа* – *анѣ гнѣваючогосѣа* 39, *свои роуки* 62, *бѣжимо* 96, *лѣта мои* 102, *не нанѣсь болѣу* 103, *на мѣсци* 108, *мѣчѣ* 109. Часто в новозакритих складах відповідно до давнього *е помічаємо у (ю): *цѣюль* 30, *своюй маѣтности* 76, *болѣвь* 105, *в нюмѣ* 178.

Отже, творча діяльність Дем’яна Наливайка є надзвичайно важливою, оскільки він писав „простою” мовою, повною мірою відтворюючи тогочасну мовну ситуацію. Ми виявили, що авторська манера Д. Наливайка була новаторською, адже він писав один і той же твір двома мовами: церковнослов’янською та „простою” (староруською).

Роблячи переклад, автор свідомо підбирав відповідники з виразними рисами української мови, які вочевидь побутували на той час у свідомості мовців. Прослідковуємо також мовну інтерференцію в значній кількості староукраїнського тексту, зокрема наявність церковнослов'янізмів та полонізмів там, де був питомий відповідник.

Література

1. Астаф'єв О. Еволюція форм ідентичності в текстах Д. Наливайка. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Літературознавство, мовознавство, фольклористика. 2013. Вип. 24. С. 5–8. **2. Гонтарук Л.** Церковнослов'янські та українські перекладні твори Д. Наливайка кінця XVI – першої чверті XVII ст.: Проблема першоджерела. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 2015. Вип. 64. С. 113–124. **3. Лъкарство** на ѿспалый оумысль чоловѣчій [Текст]: Т. 3: [наук. дослідж. в комплекті з факсим. вид. „Лікарства...”; 1607 р. та транслітер. текстом.] / відп. ред. В. Мойсієнко ; упоряд.: Н. Бондар, О. Макарова, С. Радомська; рец.: О. Ніка, Н. Пуряєва; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2017. 227 с. **4. Лъкарство** на ѿспалый оумысль чоловѣчій [Текст]: Т. 2: [транслітер. тексту в комплекті з факсим. вид.; Лъкарства..." 1607, та наук. дослідж.]. / відп. ред. В.Мойсієнко; упоряд.: Н. Бондар, О. Макарова, С. Радомська; рец.: О. Ніка, Н. Пуряєва; Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Житомир. держ. ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2017. 179 с. **5. Новікова Т. В.** Культурно-історична зумовленість взаємодії церковнослов'янської та української мов. *Наукові записки Національного університету „Острозька академія”*. Серія: Філологічна. 2014. Вип. 44. С. 211–214. **6. Сігалов П.** Церковнослов'янізми в українській мові. *Єдиними устами: вісник Інституту богословської термінології та перекладів*. Львів, 2001. № 5. С. 33–55.

СВОЄРІДНІСТЬ МЕТАФОРИ У ТВОРАХ КАТЕРИНИ КАЛИТКО

Юлія Булдакова (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Титаренко В. М.

Стилістично марковані мовні засоби досліджували з різних боків. Найбільш суттєвими в цій галузі є праці Н. Бойко, Н. Арутюнової, Л. Мацюк, В. Прищепи, О. Прищепи та інших мовознавців.

Метафорична система Катерини Калитко – своєрідна. Завдяки їй створюється специфічна символічна перспектива образу, в основі якої часто лежать прадавні уявлення людини. Асоціативні сфери творів письменниці невід’ємні від атмосфери життя авторки і її героїв. У збірках „Земля Загублених або Маленькі страшні казки” (2017), „Катівня. Виноградник. Сад” (2014) та „Бунар” (2018) наявні блискучі зразки глибокого й складного метафоричного переосмислення побутових реалій: „...*сполучні серця летять у повітряну яму, а двигуни позичені схлипують і затихають*” [3, с. 80]; „*Плаває в небі над містом ванільно-цукрова вата*” [5, с. 133]. Прикладом метафоричного переосмислення довколишнього світу авторкою може слугувати наступний уривок з поезії:

*„як прожити тепер нам після всього що сталося
у розбиту чашу обличчя іскрами падає холод
на перонах повік постаті в напівтьмі
голос темний медовий виманює з міста дітей
як і нас колись безіменний дудар-невидимець з Гамельна
вип’є кров сопілкою, подарує плитку гематогену
бачте дітки у ночі піднебіння вкрите виразками
бачте дітки ця ніч ходила гуляти з чужими
про дитинство ти нам’ятаєш хіба комету
не роки не міста а її постійну присутність
що робити тепер коли крик у неї як хвіст
коли сад ударів сплітається гіллям і зацвітає
як прожити тепер нам у світлі зелених ламп”* [5, с. 3].

Бачимо, що в цьому уривку практично кожен рядок відкриває нову метафору, яка естетично, художньо переосмислює традиційні поняття та явища.

Метафори, зафіксовані у творах, групуються навколо певних універсалій, серед яких можна виділити такі основні групи:

1) природа: „Загалом за весь час подорожі туди й назад у небі тричі з’являвся повний місяць, тричі танув і знову починав рости” [4, с. 71]; „...і чужинська риба виведе в річку полки свої...” [5, с. 10]; „Оббиває злива цвіт з останньої сливи” [5, с. 11]; „...і стискає стулки серця червона мушля” [5, с. 12]; „Дощ починається, дощ лягає пластом, Дощ за дощем біжить, витягає ніж” [3, с. 23].

2) матеріальні речі („Кресало танцювало в тремтячих пальцях, я гладив по шиї переляканого коня, а він форкав і косував на неспокійну темну хащу” [4, с. 71]; „...а як придивитися – камінь, досі безротий, пащу роззявив, аби тебе проковтнути...” [3, с. 7]; „Біла сорочка болить, видає чужим сховок у темряві” [3, с. 23]). Персоніфікація неживих предметів змушує читача по-новому поглянути на світ матеріальних речей: як на світ, який теж може думати, відчувати.

3) нематеріальні речі („Море вогнів коливалося, до нього безперестанку вливалися нові й нові потоки, і я відчув, що жах розкриває всередині мене велетенські залізні крила й прохромлює ними груди” [4, с. 38]; „Пристрасть сиплется в пригорщі тонким і ніжним помолом...” [3, с. 7]).

4) часопростір („Галасливий порт опісля страшних безлюдних просторів дихав полегшенням” [4, с. 71]; „Вік із хрускотом надкусив твоє адамове яблуко” [3, с. 7]; „Спустившись на водоній, місто зітхнуло і скам’яніло – ящер” [3, с. 19]; „Але північ підносить відповіді без питань...” [3, с. 25]). Як бачимо, світ у творах постає одухотвореним, живим, справжнім.

5) людина („І якщо залишаються сироти – немовлятам біла місячна груди відііджує молока” [5, с. 11]; „Світла шрамована спина в нічному люстрі трюмо спалахує...” [5, с. 105]).

Первинна функція метафори у творах письменниці – тропейчна, образотворча, спрямована на формування художньої якості: „...у розбиту чашу обличчя іскрами падає холод

на *персонах повік постаті в напівтьмі...*” [5, с. 6]; „...*вежу крові твоєї прийшли втоптати у порох...*” [5, с. 6]. Словесні мікрообрази, створювані метафорою – матеріал для образів художніх. Оскільки ж метафора в аналізованих текстах є не тільки образним засобом, а й засобом посилення виразності, варто говорити також про її художньо-виражальні функції. Названі функції метафор у творчій лабораторії Катерини Калитко використовуються системно: „*Небезпечна бритва танцю вгрузає у мед мовчазного горла*” [3, с. 45].

Отже, Катерина Калитко є дивовижним майстром прозової метафори. У мовній картині творів письменниці таким образним засобам належить важливе місце. Ми визначили, що первинна функція метафор у проаналізованих текстах – тропейчна, образотворча, спрямована на формування художньої якості. Метафори виконують важливу стилетвірну роль, формують основи індивідуально-авторського світобачення й мовомислення, відбивають специфіку суб’єктивного сприйняття фрагментів національної картини світу, належать до маркерів ідіолекту письменниці, об’єктивують особливості її індивідуально-авторського стилю. У творах авторка моделює метафори буття, які породжують у свідомості реципієнта розмаїття асоціативних рядів, пов’язаних з матеріальним і нематеріальним світом, світом природи й людини та часом і простором, у котрих ці всі світи існують. Такі метафори-конотації вибудовують мозаїчну єдність твору та водночас є джерелами підтекстових смислів, які сприймає та розкодує вдумливий читач. Авторка також активно використовує тропейчні засоби задля досягнення певного комунікативного ефекту.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. М.: Прогресс, 1990. С. 5–33.* **2. Бойко Н. І.** Українська експресивна лексика: проблеми семантики і функціонування: автореф. дис. ... док. філолог. наук: 10.02.01 / Нац. пед. ун-т. ім. М.П. Драгоманова. К., 2006. 35 с. **3. Калитко К.** Бунар. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018.

248 с. **4. Калитко К.** Земля Загублених або Маленькі страшні казки. URL: <https://starylev.com.ua/old-lion/author/kalytko-kateryna>. **5. Калитко К.** Катівня. Виноградник. Дім. Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. 144 с. **6. Мацько Л. І.** Стилїстика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. 2-ге вид., випр. К. : Вища школа, 2005. 462 с. **7. Науменко Л. О.** Мова ранніх творів Володимира Винниченка / Л. О. Науменко : дис... канд. філол. наук. К., 2003. 169 с. **8. Прищепя В. Є., Прищепя О. В.** Метафора як ефективний засіб мовної економії. URL: <http://studentam.net.ua/content/view>. **9. Українська мова.** Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. 3-є вид., зі змінами і доп. К. : Вид-во „Укр.енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ СЛОВЕСНОСТІ

Зінаїда Гармаш (Городищенський ЗЗСО І – ІІІ ступенів Біловодської селищної ради Луганської області, с. Городище, учителька)

Література рідного краю для вчителя-словесника є не тільки джерелом естетичної насолоди, духовного зростання, а й важливим професійним засобом навчання мови й літератури, засобом впливу на вихованців, прилучення їх через мову до культурних надбань народу України загалом і рідного краю, де вони народилися, зростають, спілкуються, формуються як особистості.

Рідний край – найдорожчий скарб кожної людини. Не можна жити на світі, щоб не любити ті рідні місця, де ти народився. Народилася я на Луганщині. Мені Бог подарував цей квітучий край. Я пишаюся тим, що живу тут. Працюючи в школі, завжди намагаюся залучати учнів до літературно-краєзнавчої роботи. Заняття краєзнавством для мене – це найважливіше джерело патріотичного виховання учнів, розширення їх життєвого кругозору. Літературне краєзнавство на уроках літератури рідного краю розвивається у двох тісно пов'язаних між собою напрямках: на уроці й в

позаурочний час. Так, уроки літератури рідного краю є надзвичайно важливими бо вони пробуджують в серцях школярів гордість за рідну землю і її талановитий народ.

Література рідного краю в контексті української мови та літератури стає свідченням високої духовної та цивілізованої розвиненості українського народу, невід’ємною складовою частиною його національної культури. Як мистецтво слова, література є носієм потужного заряду духовної енергії, здатна передавати загальнолюдські й національні цінності від покоління до покоління, залишати їх в людській душі.

Щоб викликати в учнів зацікавленість до вивчення літератури Луганщини, я формую в них уміння й навички різноманітної роботи з красназвочною літературою, мовним матеріалом прозових і поетичних текстів письменників-земляків, публіцистичних текстів, заохочую учнів до пошукової й дослідницької роботи, до спостережень, роботи з критичною літературою та ін. Ефективним є інтегрування завдань з української мови та української літератури, позакласної роботи, створення учнями тематичних презентацій, проєктів.

Твори письменників-земляків представляють широке жанрове й тематичне розмаїття української літератури, передають найхарактерніші враження про неї, почуття любові до малої батьківщини.

На цих уроках дитина вчиться самостійно мислити, оцінювати, порівнювати, проводити аналогії з подіями сучасного життя, власним досвідом, зіставляти тексти різних авторів, різних жанрів, стилів. Враховуючи, що літературний текст, як явище мистецтва – живий організм, а тому своїм впливом на людину завжди передбачений. Треба заздалегідь продумати питання до учнів до аналізу тексту, спланувати послідовність видів роботи, надати їм можливість висловитися з приводу прочитаного чи прослуханого тексту, виявити власні творчі здібності.

У позакласній роботі застосовую різні форми, методи і прийоми у проведенні заходів: вивчення літературної географії краю, виготовлення альбомів, зустрічі з людьми, які знали письменників, запис їхніх спогадів, зустрічі із самими письменниками, екскурсії в музеї, походи пам’ятними

літературними місцями рідного краю, літературні вечори, інсценізацію, художню розповідь.

Саме тому під час вивчення теми „Література рідного краю” прагну організувати уроки різних нестандартних типів: урок-подорож, урок-конкурс, урок-зустріч, урок-пам'ять, урок-дослідження, урок-конференція, урок-усний журнал, урок-диспут, урок-презентація та ін.

Отже, щоб уроки літератури рідного краю досягали освітнього й виховного ефекту, вони мають бути не лише інформативними, а й цікаво організованими. Для цього вчителів необхідно постійно добирати й систематизувати літературний краєзнавчий матеріал, слідкувати за розвитком сучасного літературного процесу, місцевих медіаресурсів, перебігом культурного життя рідного краю й залучати до нього своїх учнів.

ІСТОРИЧНА ПРОЗА РОМАНА ІВАНИЧУКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ХРОНОЛОГІЧНО МАРКОВАНОЇ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Альона Головня (Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Павлик Н. В.

Літературний доробок Романа Іваничука належить до знакових у процесі утвердження української національної культури, його вважають письменником, котрий упродовж творчого шляху художньо осмислював історію українського народу й відтворював у своїх творах найважливіші етапи її розвитку. „Енциклопедичність історичної тематики й важливість проблем, яких торкався митець, зумовлюють значущість його прозової спадщини” [2, с. 149]. Іваничука називають „специфічно національним письменником”, постійно відданим історичній темі прозаїком, який умів професійно, глибоко, зі смаком і умінням осучаснювати історію [1, с. 33].

Актуальність дослідження зумовлюється потребою фахового опрацювання специфіки ідіостилю автора, мовних параметрів його історичної прози. Погоджуємося з думкою

Ж. Колоїз, що творчість Романа Іваничука вирізняється як специфічним осмисленням історичної дійсності, так і авторською манерою її художньої репрезентації, що залежить від світосприймання та світовідчуття митця й маніфєстується сукупністю відповідних мовно-виражальних засобів, які вимагають належної уваги з боку фахівців [4]. Отже, більш ґрунтовного вивчення потребують питання поетики творчої спадщини обраного письменника.

Хронологічно маркована лексика традиційно є актуальним предметом лінгвістичних досліджень, оскільки має значний вплив на формування та розвиток української літературної мови і виступає важливим засобом ідіостилю сучасних письменників. У науковій роботі описано пасивну лексику як невід’ємний елемент словникового складу сучасної української літературної мови в цілому, так і художньо-словесної творчості зокрема. Мета статті – охарактеризувати лексико-семантичні різновиди застарілої лексики, зокрема архаїзмів. Дослідження означеного лексичного прошарку в українському мовознавстві пов’язується з працями Л. Булаховського, О. Тараненка, Г. Гайдученко, О. Кабиш, Ж. Колоїз та інших.

У процесі дослідження використовувались такі методи: 1) аналіз та узагальнення наукової літератури з проблем лексикології та лінгвостилістики; 2) метод лінгвістичного опису мовних фактів; 3) метод структурно-семантичного аналізу.

З-поміж маркованих лексичних одиниць, що втратили свою номінативну актуальність, виокремлюють застарілу лексику, яку поділяють на історизми та архаїзми. **Застарілою** (або **хронологічно маркованою**) **лексикою** вважаються слова, а також їхні окремі значення та номінативні словосполучення, що на певному етапі розвитку мови вийшли із загального вжитку [7, с. 180]. Архаїзми – це застарілі назви предметів і явищ, витіснені новими, сучасними словами. Причинами виникнення архаїзмів є: а) у мові з’являється слово, що точніше називає поняття; б) у мові існує табу (заборона на певні слова); в) зникає потреба використовувати певні слова, оскільки з’явилися й утвердилися їхні відповідники [6, с. 130]. Для опису використано диференціацію архаїчної лексики, подану в академічному виданні „Сучасної української

літературної мови” (за заг. ред. І. К. Білодіда, Київ, 1973 р.) [5, с. 239 – 240].

В обстеженій історичній прозі Романа Іваничука актуалізовані такі групи архаїчної лексики:

1) власне лексичні архаїзми, тобто застарілі слова, витіснені з мови словами того ж самого значення, але зовсім іншої основи (*рать, уста, перст, бран, вельми, відати, воліти, зріти* та ін.), наприклад: „*Ти ж, Гедеоне, благородну **рать** розпочав проти бидла і глувих простаків, і коли ми тебе усовіщали, то з тим **только** наміром, аби ти зрозумів, що тільки в спілці з римською церквою можеш їх перемогти*” [3, с. 251]; „– **Устами** дитини **глаголе** правда, – сказав аталік. – *Не гайся, Ісламе, вдержати ворожбу платою. Бо сказано: до котла розуму потрібен ще й черпак щастя*” [3, с. 499];

2) лексико-словотвірні архаїзми, яким у сучасній українській літературній мові відповідають слова того ж самого кореня, але з іншими суфіксами і префіксами (*словеса, яко, урозуміти* та ін.), наприклад: „*Онуфрійська церква битнем набита, за казальницею стоїть мніх Іван – високий, з буйною бородою; підвівши вверх голову, глаголить і запалює сміливими **словесами** вогонь у очах парафіян*” [3, с. 301];

3) лексико-фонетичні архаїзми, тобто застарілі слова, які мають дещо інше звукове оформлення кореня або закінчення (*вольний, глас, гріш, сей* тощо), наприклад: „– *Око за око, зуб за зуб, **гласить** коран*” [3, с. 591]; „*Вони, штовхаючись, мов ціпаки, пройшли поміж людьми до царських **врат**, архієпископ відсторонив попа, – той, переляканий такою неймовірною наругою, опустив чашу, народ стояв німий, отетерілий, **безвольний**...*” [3, с. 197];

4) лексико-семантичні архаїзми, у яких поряд з активно вживаними в сучасній мові значеннями є значення застаріле (*живот, язик, товариш* (старшинське козацьке звання), *лікоть* та ін.), наприклад: „– *Я родом із безталанної України. Рабинею була в Криму два роки, а тепер пропадаю на голодній волі. Віри своєї відреклась, хрест святий потоптала, та цього мало. Щоб **животіти**, треба топтати ще й свою душу і тіло кожного дня, а це понад мої сили*” [3, с. 451].

В обстежених творах спостерігається широке використання старослов'янizmів (*тії, милостивий, гординя, отрок, воздаєте, риданіє, іже, єсмь, глаголити, рать, яко* та ін.), наприклад: „– Ох, ох, – простогнав Балабан. – З чим ви проти них ідете? З Євангелієм? Католики теж його мають... Ми глаголимо до них **стихотворами древніх євангелістів і апостолів, котрі більше тисячі років тому глаголили, а вони б'ють нас вишуканим словом учених **любомудрів**. Не має ж бо православна церква своїх **речників**, не має!**” [3, с. 297].

Окрім старослов'янizmів, автор використовує архаїзми, запозичені з різних мов (*баталія, вікторія, респективний* та ін.), наприклад: „*Будинок колегії спорожнів аж перед вечором, уже минула та година, коли Лятерна мав прибути на збори братства Магдалинн: у Соліковського чомусь зіпсувався настрої після „смоленської баталії” на Ринку і він забажав його скрасити в товаристві членів таємного братства на Високому Замку – в колишній резиденції Бялоскурських*” [3, с. 328].

У процесі дослідження виявлено, що у розглянутих історичних творах Романа Іваничука застаріла лексика виконує такі стилістичні функції: 1) відтворення історичного тла художньої оповіді, реалій минулого; 2) стилізація під мовний колорит епохи; 3) індивідуалізація мови персонажів; 4) створення урочисто-піднесеного звучання тексту. Отже, застаріла лексика має вагомий вплив на формування сучасної української літературної мови. Вона є важливим засобом художньо-словесної творчості і залишається актуальним предметом лінгвістичних досліджень.

Література

1. **Городиловська Г. П.** Мовна палітра творів Романа Іваничука. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2016. Вип. 21 (1). С. 32–37. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_21\(1\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_21(1)_10);
2. **Зотова В. Г., Копейцева Л. П., Питель Т. О.** Топоси меж і станів у романі Р. Іваничука „Четвертий вимір”. URL: http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/6059/1/копейцева_2018_149.pdf;
3. **Іваничук Р. І.** Твори : у 3-х т. / передм. В. Яворівського. Київ :

Дніпро, 1988. Т. 1: Черлене вино. Манускрипт з вулиці Руської. Мальви : Романи. 616 с.; **4. Колоїз Ж. В.** Особливості історичної стилізації в романі „Орда” Романа Іваничука. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Лінгвістика. 2015. Вип. 22. С. 147–151. URL: <http://studcon.org/osoblyvosti-istorychnoyi-stylizaciyi-v-romani-orda-romana-ivanychuka>;

5. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. 493 с.;

6. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика: підручник / А. К. Мойсієнко та ін. Київ : Знання, 2013. 340 с.;

7. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Видавництво „Укр. Енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

ЛІТЕРАТУРНА МУЗИКА ГУРТУ „ЛІНІЯ МАННЕРГЕЙМА”

Анастасія Горбань (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – проф. Пінчук Т. С.

„Лінія Маннергейма” – український рок-гурт із Харкова. Цей проєкт об’єднує в собі різні концепції звучання, відновлює розгромлені комунікації, зашиває реальність струнами. Журналіст Ігор Кузьменко після інтерв’ю з учасниками гурту сказав: „Лінія Маннергейма” виглядає філософом-експериментатором, який говорить про складні речі доступною мовою. Різні сторони сірої буденності, яка має вміння знаходити радість у дрібницях, незважаючи на гіркі втрати та нестерпний біль. Розмова про наше неоднорідне життя літературною музикою” [4]. Чому „літературною музикою”? Тексти пісень пише український письменник Сергій Жадан, який є фронтменом гурту. Більшість композицій – це вірші харківського поета, покладені на музику. В історії української літератури ще не було письменника, котрий так активно збагатив музичний світ поетичного слова.

Провідна тематика композицій – країна і людина в ній. Покажемо це на прикладі поезії „Йй п'ятнадцять”.

*Йй п'ятнадцять, вона
Торгує квітами на вокзалі,
Кисень за шахтами солодкий
Від сонця та ягід...
Потяги завмирають на мить,
Рушають далі,
Військові їдуть на Схід,
Військові їдуть на Захід... [1].*

Це особлива пісня з альбому „Де твоя лінія?”. Історія п'ятнадцятирічної дівчинки, яка починає розуміти, що життя – не лише квіточки на малюнках, а справжня непередбачувана жорстока штука. Складний вік, коли ти починаєш дорослішати, відчувати біль, але в тобі ще живе дитяча віра у мрії та добро.

*Ніхто не зупиняється в її місті,
Ніхто не хоче забрати її з собою,
Вона думає, стоячи зранку
На своєму місці,
Що навіть ця територія,
Виявляється, може бути
Бажаною і дорогою... [1].*

Цей вірш, як і більшість поезій Жадана, розкриває тему війни на Донбасі. Дівчинка бачить, як люди тікають з міста, але їй тікати ні з ким. Вона думає про те, що окрім рідного міста в неї не залишилося нічого. Вставне слово „виявляється” підкреслює раннє дорослішання дівчини. Люди тільки в дорослому віці починають розуміти, наскільки люблять свою батьківщину, а дівчина усвідомлює це зараз. Тому за свою територію „хочеться чіплятись зубами”.

*Крізь сон чути, як у темряві
Формується батьківщина,
Ніби хребет у підлітка з інтернату... [1].*

Чому автор порівнює батьківщину з хлопчиком з інтернату? Тут йдеться не про певне місто, а про Україну загалом. Вона наче сирота, покинута напризволяще. Інтернат – це наше сприймання дійсності. Чомусь українці не звикли бути

господарями на своїй землі й почувають себе так, наче ростуть в інтернаті. За словами Жадана, „Лінія Маннергейма збігається з лінією державного кордону України” [2]. Дослідження творчості гурту є актуальним, оскільки сьогодні відбувається активний розвиток літературної музики.

Література

1. Жадан Сергій. Динамо Харків. Вибрані вірші. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. 240 с.; **2. Сергій Жадан** крізь власну музику : про рок-н-рол, релігію, алкоголь, Харків і зміну системи URL: <https://rozмова.wordpress.com/2019/03/24/serhiy-zhadan-4/>; **3. Сергій Жадан** : Цю війну не помітиш в жодну літературу URL: <https://rozмова.wordpress.com/2017/10/31/serhiy-zhadan-8/>; **4. Харківська „Лінія Маннергейма”** : Жадан та друзі на полі бою [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://karabas.live/liniya-mannergeyma-review/>

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 5 – 6 КЛАСІВ ГІМНАЗІЇ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Ігор Горошкін (Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, старший науковий співробітник відділу навчання іноземних мов)

У сучасному світі для людини стає необхідністю володіння іноземною мовою. Це зумовлено динамічними глобалізаційними процесами, що сприяють розширенню міжнародного співробітництва в різноманітних галузях та активізації міжкультурного діалогу. Перед освітою постало завдання – забезпечити такий рівень володіння іноземною мовою, який задовольняв би професійні та особистісні потреби комуніканта.

Особливої значущості в цьому контексті набуває формування в учнів закладів загальної середньої освіти міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності. З огляду на це важливе значення має методично правильний добір методів, прийомів, засобів.

Розглянемо докладніше засоби формування в учнів 5 – 6 класів гімназії міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності на уроках іноземних мов.

Значний пізнавальний, розвивальний та виховний потенціал має робота з текстом як засобом формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності. Головною вимогою до тексту є наявність країнознавчого змісту – інформації про культуру, історію, географію, традиції країни, мова якої вивчається. Важливим складником цього виду діяльності є контроль прочитаного. Контроль може здійснюватися в різних формах - відповіді на запитання, переказ, оцінювання висловлень за їх відповідністю змісту тексту, тести.

Ефективною вважаємо роботу з наочними матеріалами. Така діяльність позитивно впливає на розвиток комунікативних умінь учнів. У процесі роботи з наочними матеріалами розширюється й закріплюється знання лексичних одиниць мови, граматичних навичок, розвивається уява, а учень прагне до аналізу і синтезу побаченого. На уроці можуть бути представлені ілюстрації, репродукції картин відомих художників, фотографії, географічні мапи, малюнки, буклети, що несуть важливу лінгвокраїнознавчу інформацію.

Алгоритм роботи з наочністю зазвичай складається з кількох послідовних запитань. Наприклад, таких: 1) *Look at the picture. Who/what can you see there?* (Подивіться на картинку. Що/кого ви там бачите?) 2. *What is going on?* (Що відбувається?) 3. *What are they (is he/she) doing?* (Що вони (він/вона) роблять?) 4. *Where is it (are they) situated?* (Де (вони) знаходиться (-яться)?) 5. *What can you see in the background?* (Що можна побачити на задньому плані?).

У процесі роботи з мапою можна застосувати різноманітні види вправ, спрямовані на засвоєння знань не лише з географії країн, мова яких вивчається, а й розвиток уяви учнів. Наприклад, можна запитати, які асоціації виникають у них деякі географічні назви. Що їм відомо про такі географічні об'єкти, як Лондон, Кембрідж, Темза тощо.

Значний інтерес учнів викликає робота з прислів'ями та приказками, ідіоматичними висловами, фразеологізмами.

Ознайомившись з прислів'ями англійською мовою, учні можуть спробувати назвати українські відповідники. Наприклад: *Don't make a mountain out of an anthill.* – *Не роби з мухи слона.* Подібні вправи допоможуть ознайомитися з англомовним фольклором, збагатити мовний інвентар, зробити мовлення яскравішим та емоційнішим.

Література

1. Безконфліктне спілкування : прості та дієві правила поведінки. URL: <https://ukr.media/psihologiya/410856/>;

2. Бондаренко Н. Ситуаційні вправи на уроках української мови. *Українська мова і література в школі.* 2017. № 2. С. 2–8. URL : https://lib.iitta.gov.ua/714058/1/Бондаренко_Ситуаційні.pdf;

3. Войцехівська Н. К. Конфліктний дискурс в українській художній літературі : структурний, семантичний, комунікативний і лінгвокогнітивний аспекти : автореф. На здобуття наук. ступ. д-ра філол. н. : 10.02.01. Київ, 2019. 34 с. URL : http://www.inmo.org.ua/assets/files/disser2/Voitsekhivska_aref.pdf;

4. Галаєвська Л. В. Функції ситуативних вправ у підручнику української мови. *Проблеми сучасного підручника.* 2015. Вип. 15(1). С. 106–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2015_15%281%29_15;

5. Голуб Н. Б. Психологічні засади емоційного навчання української мови учнів ліцею. URL : http://lib.iitta.gov.ua/721447/1/Голуб_тези_2020_Херсон.pdf;

6. Лещенко Г. П. Вивчення морфології в 6 – 7 класах загальноосвітньої школи за комунікативно-функційним та компетентнісним підходами. *Наукові записки Національного університету „Острозька академія”.* Серія „Філологічна”. Вип. 57. 2015. С. 194–198. URL : <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2015/n57/45.pdf>;

7. Навчання української мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу : посібник / Н. Б. Голуб, В. І. Новосьолова, Г. Т. Шелехова, А. В. Ярмолюк. К. : Видавничий дім „Сам”, 2017. 144 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/712143/1/Посібник_Навчання%20укр_мови_5%20клас.pdf;

8. Шевцова Л. С. Ситуативні завдання як засіб розвитку зв'язного мовлення учнів (5 – 7 класи) : автореф. на здобуття наук. ступ. канд. пед. н. : 13.00.02. Київ, 2002. 20 с.

НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ НАБУТТЯ ОРФОГРАФІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНЯМИ ЛЦЕЮ

Олена Горошкіна (Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, головна наукова співробітниця відділу навчання української мови та літератури)

Дотримання орфографічних норм є одним з найважливіших показників загальнокультурного рівня людини. Питання про шляхи й засоби підвищення орфографічної грамотності учнів завжди перебувають у центрі уваги науковців і вчителів.

На різних часових відтинках означену проблему досліджували психологи М. Богоявленський, С. Жуйков та ін., методисти М. Баранов, М. Бернадський, М. Вашуленко, В. Горбачук, Т. Донченко, О. Караман, Г. Козачук, Л. Райська, І. Хом'як, Н. Шкуратяна, С. Яворська та ін., однак проблема не втрачає своєї актуальності. Викладачі закладів вищої освіти, проводячи діагностичні зрізи знань першокурсників, щороку констатують низький рівень їхньої орфографічної й пунктуаційної грамотності.

Вивчення статистичних даних основної сесії ЗНО, оприлюднених Українським центром оцінювання якості освіти, переконує, що випускники „стикалися з певними труднощами саме під час виконання практичних завдань, що потребували застосування здобутих знань, умінь і навичок у нових ситуаціях” [2, с. 37]. Попри те, що „Учасники тестування найбільш успішно виконали завдання з орфографії (5, 7, 12), з морфології (10, 15, 19), з лексики та фразеології (3, 8, 18, 24). Складність зазначених завдань коливається від 47,6 % до 53,1 %. Щоправда завдання 14 з орфографії (правопис складних слів, зокрема й з іншомовними частинами) виявилось складним через необхідність знання значної кількості винятків (складність – 22,1 %)” [Там само].

Викликає занепокоєння й той факт, що „Мовленнєву вправність власних висловлень здебільшого оцінено в 0 або 1 бал із 4 можливих, що свідчить про доволі низький рівень опанування орфографічних, пунктуаційних,

лексичних, граматичних і стилістичних норм української мови” [Там само, с. 37].

Спілкування з учителями-словесниками, власний досвід роботи зі старшокласниками, аналіз учнівських письмових робіт засвідчує: типовими є помилки, що стосуються написання власних назв, слів іншомовного походження, складних слів тощо. Кожному вчителю доводилося спостерігати ситуацію: учень правила знає, а грамотно писати не вміє. Отже, існує розрив між знаннями, уміннями й навичками випускників закладів загальної середньої освіти/здобувачів освіти). У попередніх публікаціях ми проаналізували причини такого стану [1].

Для формування орфографічних умінь доцільно систематично залучати їх до виконання вправ. До таких належать: пошук орфографічної помилки в окремому слові (словах), словосполученнях, реченнях, текстах, запропонованих учителем або поданих у підручнику, посібнику; самостійний пошук помилок у текстах різної жанрово-стильової належності. Якщо це текст, запропонований учителем, доцільно позначити кількість помилок, які учні повинні (мають) знайти. У старших класах можуть бути помилки на різні орфограми й пунктограми. У цьому разі обов’язково давати правильний текст для перевірки результатів виконання вправи.

У піднесенні грамотності *особливу роль відіграє робота з орфографічним словником (друкованим чи електронним)*, оскільки допомагає учням запам’ятовувати слова, написання яких викликає в здобувачів освіти утруднення; сприяє формуванню в них усвідомленого ставлення до оволодіння орфографією. Наприклад:

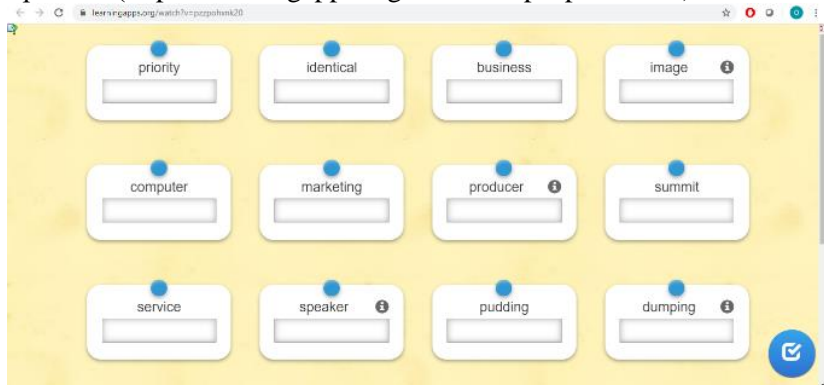
– Випишіть з орфографічного словника 10 – 15 слів, написання яких викликає труднощі. Розташуйте їх в алфавітному порядку. Поясніть правопис.

– Випишіть зі словника 10 – 15 слів із префіксам пре-, при-. На що вказують ці префікси?

– Випишіть з орфографічного словника 10 прислівників із префіксом по-, що пишуться через дефіс (по-християнськи, по-київськи тощо).

Логічним продовженням цієї роботи може бути складання речень або текстів з вписаними словами.

Продуктивними вважаємо вправи, що передбачають переклад з іноземної мови слів на українську. Наприклад, учні повинні обрати варіант написання слів іншомовного походження (priority, service, image тощо), пригадати відповідні правила (<https://learningapps.org/watch?v=pzzpohxnk20>).

Потребують уваги й зміни в правописі, що відбулися 2019 року. У цьому контексті особлива роль належить вправам, спрямованим на засвоєння учнями новітніх правописних змін.

Ефективність роботи з орфографії та пунктуації залежить від таких чинників: дотримання закономірностей засвоєння мови, загальнодидактичних і лінгводидактичних принципів, урахування вікових, психологічних особливостей учнів; попередження помилок; використання уроків літератури для закріплення орфографічних і пунктуаційних умінь; організації індивідуальних консультацій для учнів з орфографії та пунктуації; систематичного обліку орфографічних і пунктуаційних помилок та роботи над їх усуненням.

Погоджуємося з висновком, зробленим І. Хом'яком, що тільки на базі вміння володіти усним мовленням формуються навички писемного мовлення [3, с.16]. Отже, працюючи над удосконаленням правописних умінь і навичок учнів, необхідно постійно дбати про культуру їхнього усного мовлення.

Література

1. Горошкіна О. М., Груба Т. Л., Попова Л. О. Формування правописної компетентності учнів. Харків : Вид. група „Основа”, 2016. 171 с.; **2. Офіційний звіт** про проведення в 2019 році зовнішнього незалежного оцінювання результатів навчання, здобутих на основі повної загальної середньої освіти Т.1 URL: https://vintest.org.ua/wp-content/uploads/ZVIT-ZNO_2019-Tom_1.pdf; **3. Хом’як І. М.** Наукові основи навчання орфографії в середній школі. Рівне : ППФ „Волинські береги”, 1998. 228 с.

ТРОПЕІЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ СЛОВЕСНОЇ ОБРАЗНОСТІ В „КЛЮЧІ ЦАРСТВА НЕБЕСНОГО” Г. СМОТРИЦЬКОГО

Альона Грив (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Титаренко В. М.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою вивчення функціонально-семантичного статусу тропів у творах полемічного жанру літератури, адже лінгвістичний підхід до їх вивчення на матеріалі староукраїнських ранніх барокових текстів до цього часу не застосовувався. Таке дослідження допоможе частково реконструювати мовну свідомість книжника епохи бароко й розширити наукові уявлення про засоби художньої виразності як феномен староукраїнської літературної мови з погляду її традиційності, синкретичності, жанрової специфіки.

Метою дослідження є системий опис структурної та семантичної організації зображально-виражальних засобів мови у творі „Ключ...”.

Джерельною базою дослідження стали безпосередньо текст „Ключа царства небесного”, теоретичним підґрунтям слугували праці О. Зелінської, С. Деравчук, Л. Кравець, В. Мойсієнка, М. Скаб, В. Титаренко та інших мовознавців.

Предметом опису були такі тропи: метафори, епітети, порівняння, які вжиті в аналізованому творі.

У цей період тропи в старорукраїнській мові безпосередньо студіювали А. Дем'янюк, Р. Намитокова. А самі мовознавчі розвідки „Ключа...” належать В. Німчуку, В. Мойсієнку, В. Назаруку, Д. Чижевському тощо.

Метафоричність стала домінантою стилю літератури епохи бароко (ХVІІ–ХVІІІ ст.), у якій убачали модель світу та дієвий засіб його пізнання. Адже мовна свідомість людини того періоду включала метафори, які залишалися не тільки тропами, а й способом осягнення істини.

Герасим Смотрицький уживав багато метафор, зокрема й релігійних за функціональним призначенням: до образних належить метафора, яка характеризує конкретний предмет і вносить у його семантичну структуру переносне значення, наприклад *очи дьшъ „...и по(д)несъте очи дьшъ вашихъ, а оба(ч)те с ни(л)ністю якъ спротивникъ ва(ш) дьяволь не спи(т)”* [5, с. 9].

Виявили у творі також і когнітивні метафори, які побудовані на основі „приписування” духовним об'єктам, непригаманних їм ознак, наприклад: *„...и прозрѣвши наперѣ(д) якимсь не вѣдати если не валаамъскимъ дѣомъ...”* [5, с. 25].

Наявні метафори в „Ключі царства небесного” різноманітні за значенням та структурою, наприклад, *дорога* представлена словосполученням *ω(т)ступи(л) дороги правое* : *„...ω(т)ступи(л) дороги правое, и оного товары(ш)ства и бра(т)ства собѣ ровного...”* [5, с. 19]. Метафоризуючи лексему *віра*, автор прирівнює її до зброї, яку слід застосовувати до противірсства, еретизму, відступництва: *„...мечъ вѣри вашѣа дѣховный...”* [5, с. 10]. Метафорою, побудованою на лексемі *столп*, Г. Смотрицький уславлює намісників як опору церкви Божої: *„А оныи чѣтыри сто(л)пы церковныи, намѣсникове ап(с)льские, патріа(р)хове крѣцкие,пастыреве и бѣомо(л)цы нѣи”* [5, с. 20]. Метафорою *камень вѣры* зображено Ісуса Христа як главу всього світу, намісника Бога, якому всі християни повинні покїрно служити: *„Самъ то(л)ко на(д) всѣми, и перед всѣми, всего свѣта головою, едины(м) на(й)вы(ш)шы(м),*

пастырем камене(м) вгъры фу(н)даме(н)том црковнымъ кнѣзѣ(м) ап(с)льскимъ” [5, с. 9].

Метафорично в тексті описуються жінки, до яких ставились скептично й несерйозно, уважаючи, що вони не пристосовані до розумової праці й не здатні збагнути всіх догмат церкви, тому повинні займатися лише домашніми справами: „...и(з) бглы(х) голо(в) нѣкоторыє хотять вгдати глѣбокостѣ писма таємницѣ догматъ црковны(х) которымъ призвои(т)ша бы кудѣла з веретеномъ, ани(ж)ли тоє што писано перомъ” [5, с. 4]. Білими головами називали заміжніх жінок.

Частим є таке сполучення лексем як *кров і тіло Христа* – це метафоричне перенесення пов’язане із хлібом та вином, які отримують віряни під час таїнства Причастя: „*Поневажь тоє слово Хвѣ у нихъ мѣстьца не маєть, гдѣ мовить, иже не яст тѣла снѣ члѣвческаго, и не пиетъ крови его живота в собѣ мѣти не можетъ” [5, с. 35].*

Лінгвістичне дослідження метафори в староукраїнській літературній мові першої половини XVII ст. показує, що свідомість Г. Смотрицького насамперед була зосереджена на Біблійному контексті, обумовленому традицією. Автор досить часто використовує релігійні метафори, серед яких найбільше вжито образних, що слугують розвитку фігуральних значень і синонімічних засобів мови.

У „Ключі царства небесного” Г. Смотрицького існує безліч епітетів, які належать до різних семантико-функціональних груп. Зважаючи на релігійне спрямування твору, більшість з них мають релігійне наповнення. У писемній мові кінця XVI–XVII ст. складний епітет, пов’язаний з церковно-книжною традицією, має переважно абстрактно-оцінний характер. Наприклад, для характеристики церкви, яка була центром християнства, об’єктом постійних суперечок та протистоянь різних конфесій наведено такі епітети: *сѣтала* [5, с. 4], *соборнаа* [5, с. 18], *вселе(н)скаа* [5, с. 18] та ін. Це вказує на те, що люди небайдуже ставилися до цього релігійного осередку, поважали його закони та порядки.

Часто автор використовує розгалужені епітети, утворені шляхом словоскладання: *соколетаючие* [5, с. 1], *глубокоплаваючие* [5, с. 1], *свѣтлоцвитущо(й)* [5, с. 2], *плохоумны(й)* [5, с. 3], *змїєобра(з)ны(й)* [5, с. 4], *чортopodobны(й)* [5, с. 11], *животвращающую* [5, с. 35].

Непоодинокі у творі вжиті епітети, запозичені з біблійної та іншої релігійної літератури, в основі яких лежать лексеми на позначення певного духовного сану, терміни біблійної літератури або якоїсь вищої неземної істоти, наближеної до Бога-Отця: *оучениемъ ев(г)льскимъ* [5, с. 9], *намѣстника миап(с)тльскими* [5, с. 12], *чиновъ аггльскихъ* [5, с. 13], *именѣ пастырского* [5, с. 42], *„празниковъ господьскихъ* [5, с. 39], *тѣла црковнаго* [5, с. 13].

У „Ключі...” прослідковується низка епітетів на означення віри, яка виконувала в житті кожного тогочасного побожного й праведного християнина вагому роль: *хр(с)тіа(н)скаа* [5, с. 29], *старожитнаа* [5, с. 40], *спѣителнаа* [5, с. 40], *исти(н)наа* [5, с. 16]: „...которы(й) ω(т)стунѣвши правое старожитное спсѣающее вѣры...” [5, с. 40].

Ключовим у творі став образ світу, земного життя в усіх проявах, а ідея марноти світу – постійним його мотивом. Виразниками ідеї мізерності земного життя стали означення, що належать до поняття *світ*.

Автор розмірковує над скороминущистю життя й спонукає до пошуків вічних цінностей. Епітети виконували синтаксичну роль означення і безпосередньо сполучалися зі словом *світ* або кваліфікували предмети, явища, давали негативну оцінку згубній суєті життя, сповненого спокус: „*Так сей облудный свѣт иначеѣ не умѣет нас кормиты тьлько маліованими рѣчами марними, фальшивыми и зрадливими*” [5, с. 18].

Значне розгалуження епітетів має навколо себе іменник *слово*: „*Неледакъ бы тые единоустные слова Хвѣы оуважати собѣ проти(в)ны*” [5, с. 15]. Значення епітету *единоустные слова* є втіленням Божого одкровення, його неповторності. Це слова, що дають людям знання про духовні цінності, які відокремлюють людину від усього земного. Виявлено також епітет *живые*, з яким сполучається лексема *слово*, що виражає

його оцінку та руйнівну силу: „Тыє то слова бжїє живые явие колю(т) обгдвє оцг ты(м) встм...” [5, с. 16].

Коло понять означуваних епітетами зумовлено специфікою полемічного твору: проаналізований різновид тропів сполучаються з найменуваннями осіб релігійного культу, поняттями, що належать до духовної царини. Вони є виразниками глибокої побожності українського народу й здатні відбивати засобами української мови релігійні реалії.

Порівняння у творі „Ключ царства небесного” слугували для реалізації пізнавальної мети та допомагають донести до свідомості читачів релігійні істини, особливо такі, що є поза межами людського досвіду й пізнання. В основі порівнянь в аналізованому тексті лежить символічний паралелізм.

Для твору „Ключ царства небесного” властиве традиційне вживання книжних порівняльних сполучників *яко*, *якоже*, *якобы*, які в сучасній українській мові трансформувалися або не збереглися:

яко: „Ачь яко не недбалый коштова(л), яко бы было ведле его зда(н)а льпше” [5, с. 25].

якоже: „Якоже рече сосудом свои(м) и(з)бра(н)нымъ а ще наказа(н)є тръпите,яко снмъ обрѣтаетса вам бо(є)” [5, с. 21].

якобы: „И акциа яко бы о его кривдѹ влас(т)ную точитьса” [5, с. 40].

Окрім вищезазначених, активно використовувався в складнопідрядних реченнях і порівняльних зворотах також сполучник *якъ*: „А якъ то радить и для чого што справует, замкнуль то введості гнєныхъ свои(х) су(д)бах.которыхъ ткнутїса розумы лю(д)скими такъ бє(з)пєчно, як соломъ огна” [5, с. 22].

„Ключ царства небесного” також вирізняється конструкціями, у яких людина з негативними якостями прирівнюється до тварини. З контексту можна зрозуміти, що мова йде про ворогів православної віри: „...а оба(ч)те с ти(л)ністю якъ спротивникъ ва(ш) дияволь не спи(т). и не то(л)ко якъ лєвъ рыкаючи ищєть кого пожєрєти, але явне сами в пащеки єму ро(з)ными способы многие ω(т) крѣви и пови(н)ныхъ ваших впааютъ а звлаца ω(т) единое матєрє бїше...” [5, с. 9].

Привертає увагу підбір різних порівнянь до однакового суб'єкта. Прикладом цього є порівняння образу Бога з представниками окремих професій: „Заразомъ яко до(в)типный лъкаръ и росторонны(й) строитель, ω(т)рѣза(л) члонки здоровые, которые еще стояли нѣшто при тѣле црковномъ” [5, с. 25].

Отже, окрім книжних, автор активно використовує народнорозмовні сполучники, що стали нормативними для сучасної української мови.

У творі зафіксовано також достатню кількість порівняльних конструкцій з формами ступенів порівняння прикметників, описові конструкції, речення побудовані за принципом образної аналогії, які до цього часу залишаються граматичним засобом вираження порівняльного значення в українській літературній мові.

„Ключ царства небесного” відіграв визначну роль у розвитку українського письменства XVI–XVII ст., оскільки є першим оригінальним трактатом полемічно-публіцистичної прози на Україні.

Аналізуючи твір Г.Смотрицького „Ключ царства небесного”, було здійснено системий опис структурної та семантичної організації зображально-виражальних засобів мови, відбулося ознайомлення з працями науковців, які вивчали метафори, епітети, порівняння.

У ході дослідження описано подані лексичні одиниці та класифіковано їх за різними семантичними групами. Проведений аналіз тексту допоміг установити системні відношення між досліджуваними засобами вираження. У результаті проведеної роботи узагальнено значення кожного художнього засобу в опрацьованому тексті.

Епітет є одним із найважливіших засобів вираження у творі. Цей троп поєднується з назвами осіб та поняттями, що належать до духовної царини. Також у „Ключі...” трапляються епітети, які характеризують світ і земне життя. Велику кількість з них автор запозичив з Біблії, Євангелія та іншої релігійної літератури. У тексті вжито також епітети, які характерні для усної народної творчості, що виражає вплив народної мови на літературну.

Вибір автором тієї чи тієї метафори, безперечно, залежить від його світорозуміння, особистих естетичних смаків. Джерелом образності для метафор була античність та світське життя. Одні відрізняються новизною, а інші досить часто виявляються в синкретичному контексті.

Порівняння виділяються не тільки широким застосуванням, а й різноманітністю структури та граматичних значень. До порівнюваних об'єктів у творі належать окремі предмети і явища, їхні сукупності, загальні поняття тощо, а їх доповнюють типи конструкцій, у яких порівнюються факти духовної природи.

У результаті комплексного дослідження засобів художньої виразності здійснено їх систематизацію відповідно до семантики, виділено функції та структурні особливості недостатньо вивчених тропів, що допомогло розширити наукові уявлення про них у контексті староукраїнської літературної мови з погляду її жанрової специфіки та синкретичності. Значення цього дослідження полягає в тому, що воно містить матеріали, які можуть бути використані в лінгводидактиці, при викладанні сучасної української літературної мови в середній та вищій школі; при написанні підручників та посібників, у розробці спецкурсів.

Література

- 1. Дем'янюк А. А.** Роль складного епітета в мові староукраїнської поезії кінця XVI–XVII ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2005. Вип. 12. С. 53–62.
- 2. Деравчук С.** Лексико-тематична група епітетів на позначення найменувань Бога, святих у конфесійних текстах сучасної української мови. *Українське мовознавство: міжвідомчий наук. зб.* Вип. 26. Київ, 2003. С. 41–44.
- 3. Зелінська О. Ю.** Порівняння в барокових проповідях. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна*. № 843. Серія філологічна. Вип. 55. Харків, 2009. С. 47–52.
- 4. Зелінська О. Ю.** Українська барокова проповідь: мовний світ і культурні витоки. Київ, 2013. 421 с.
- 5. Смотрицький Г.** Ключ царства небесного. Підгот. до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Німчук. Житомир, 2005. 124 с.

З НЕОФІЦІЙНОЇ АНТРОПОНІМІЇ
СЕЛА ВЕЛИКА ФОСНЯ ОВРУЦЬКОГО РАЙОНУ
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Валентина Духнівська (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Яшук Л. В.

Прізвиська як неофіційні іменування відіграють велику роль у лексичному складі сучасної української мови. Вони існували задовго до появи прізвищ. Збирання та вивчення їх розкриває потужну словотвірну фантазію народу, величезні потенційні можливості антропонімійної системи української мови, відіграє чималу роль у виявленні шляхів формування особових назв України на різних етапах розвитку.

Дослідження українських прізвиськ розпочалося з розвідок М. Сумцова, В. Охримовича, І. Франка, В. Ястребова, І. Крип'якевича, І. Сухомлина. Основоположник української антропонімії І. Франко в праці „Причинки до української ономастики” порушив проблеми народної антропонімії, наголосивши, що особові назви – важливий матеріал як для філолога, що досліджує структуру мови, так і для історика та етнографа [4, с. 421].

Упродовж останніх десятиліть мовознавці дослідили неофіційні іменування Закарпаття (П. Чучка), Луганщини (Н. Федотова), Нижньої Наддніпрянщини (В. Чабаненко), північно-західної України (Г. Аркушин), Західного Полісся (Н. Шульська), Покуття (Г. Ліщинська).

Найґрунтовніше вивчено українську неофіційну антропонімію в дисертації П. Чучки „Антропонімія Закарпаття”, опублікованій як монографія у 2008 році. У сучасних прізвиськах учений проаналізував внутрішню форму, спосіб характеристики найменованого, емоційне забарвлення, спадковість, склад компонентів, способи творення та ін. [5, с. 162 – 167].

1988 року І. Козубенко захистила дисертацію на тему „Антропонімія Середнього Полісся (співвідношення неофіційних і офіційних іменувань)”. У цій роботі досліджено

5000 неофіційних спадкових іменувань, зібраних у 87 населених пунктах сучасної Житомирської області, описано процес їхнього виникнення й розвитку, визначено екстра- й інтралінгвістичні чинники еволюції [2].

Неофіційні іменування – це так звані додаткові імена, які ідентифікують та характеризують людину. Прізвиськам притаманні індивідуальність, конотативне забарвлення й умотивованість. Під прізвиськом розуміємо неофіційне іменування, яке дають номінатори особі чи колективі людей за індивідуальними ознаками, а також за спорідненістю та свояцтвом між носієм і членами родини для ідентифікації й конкретизації [3, с. 340].

Предметом нашого дослідження стали прізвиська жителів села Велика Фосня Овруцького району Житомирської області, які виникли на основі звичок, уподобань, роду діяльності, особливостей мовлення. Такі іменування найбільш поширені та безпосередньо пов'язані з апелятивами, від яких походять. Деякі з них несуть іронічну оцінку, бо характеризують особу за своєрідним стилем мови або вказують на інструмент її діяльності.

Прізвиська за вчинками, пригодами носія характеризуються оказіональністю, випадковістю, нестандартністю певної одиничної життєвої ситуації [1, с. 25].

З-поміж прізвиськ села Велика Фосня до групи за родом занять зараховуємо такі: *Батюшка*, *Бик*, *Латка*, *Матушка*, *Насос*, *Певча* та ін.

Церковні прізвиська *Батюшка*, *Матушка*, *Певча* (та, що співає в церковному хорі) мають люди, які працюють у храмі.

Бик – „має п'ят биков дома і гледит їх”.

Прізвисько *Латка* отримала жінка, що „латає одержу, зашиває дирки”.

Найменування *Насос* присвоїли чоловікові, який „качає колеса на колгоспе”.

Отже, основа такого типу прізвиськ – лексика на позначення роду діяльності людини.

У досліджуваній говірці засвідчено прізвиська за звичками й уподобаннями: *Дирчик, Короп, Ламбада, Скибка, Чярка, Яга*.

Головний мотив такого номінування – звички та певні вподобання чогось. Більшість цих антропонімів осудливі, бо вказують на негативні риси людини. Зокрема, прізвисько *Чярка* дуже давно отримав чоловік, який полубляє випити: „Вон з бара не вилазит, а як закритий, то на точку бежит. То наш алкоголік такий”, – розповідають односельці.

Найменування *Яга* має дуже сердита жінка, що ходить з палицею. „Вона, як та Яга, скрозь є. Ми єє боємося”, – розповів житель села.

Але є такі прізвиська, які характеризують особу за звичним уподобанням з позитивного боку.

Прізвисько *Дирчик* має чоловік, котрий за словами односельців: „Як був малий ще, то зробив себе дирчика, мопеда такого, то по сей день їздит їм”.

Короп – „месний рибак, вон любить єсти коропци”.

Ламбада – прізвисько чоловіка, що любить танцювати ламбаду.

Скибка – прізвисько жінки, яка часто їсть „скибку з сметаною і сахаром”. „Єдного разу аж на пошту принесла єє”, – з посмішкою говорить листоноша.

Прізвиська, мотивовані особливостями мовлення, мають давні традиції в українській системі називання. Вони походять від манери спілкування (*Топор* – „Говорит правду в очи, рубає як топором”; *Говорун* – бо говорить багато; *Курка* – швидко говорить, „кудкудахче”) чи наявних дефектів у мові (*Кеша* – „перекривляє всіх, хто говорить”) або слів-паразитів (*Хо* – говорячи, вставляє: „Хо”; *Тютя* – „Коли говорить до жонок, то каже: „Тю-тю-тю””).

Отже, проаналізована група прізвиськ села Велика Фосня Овруцького району Житомирської області – постійне явище, сформоване на основі звичок, уподобань, роду діяльності та особливостей мови носіїв.

Література

1. **Антонюк О. В.** Лексико-семантична група прізвиськ, що вказують на звички, уподобання, вчинки людини

(на матеріалі антропонімії Донеччини). *Актуальні питання антропоніміки* / відп. ред. І. В. Єфименко. Київ, 2005. С. 25–30; **2. Козубенко І. І.** Антропонимия Среднего Полесья (соотношение неофициальных и официальных именованний) : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук. Киев, 1988. 25 с.; **3. Наливайко М.** Засоби та способи іменування жінки на Львівщині. *Філологічні студії*. 2013. Вип. 9. С. 111–121; **4. Франко І.** Причинки до української ономастики // Іван Франко. Збір. тв. : У 50 т. Київ, 1982. Т. 36. С. 391–427; **5. Чучка П. П.** Антропонимия Закарпаття. Київ : ТОВ „Папірус”, 2008. 671 с.

ПОНЯТТЯ ПРО ЕСТЕТИКО-ЕТИЧНІ УМІННЯ УЧНІВ

Інна Заболотна (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, здобувачка кафедри української мови)

За вимогами навчальної програми з української мови [3], естетико-етичні уміння учнів представлені як вид загальнонавчальних умінь у діяльній (стратегічній) змістовій лінії. Формування цих умінь зумовлене необхідністю випускників школи вільно прочувати себе в будь-яких комунікативних ситуаціях, досягати мети спілкування; формуванням на уроках української мови такої ключової компетентності, як загальнокультурна грамотність, що передбачає вміння використовувати українську мову для духовного й культурного самовиявлення; дотримуватися норм української літературної мови та мовленнєвого етикету; використовувати досвід взаємодії з творами мистецтва в життєвих ситуаціях; створювати тексти, виражаючи власні ідеї, досвід і почуття та використовуючи художні засоби; добирати літературу для читання з метою одержання насолоди та користі від прочитаного [3].

Загальнокультурна грамотність передбачає сформоване в учнів ставлення: сприймання літературного твору як засобу збагачення особистого емоційно-чуттєвого досвіду, отримання естетичного задоволення від творів мистецтва; зацікавленість світовими культурними набутками, повагу до розмаїття

культурного вираження різних народів. Естетико-етичні уміння містять ціннісну й діяльнісну складові частини та формуються упродовж усього періоду навчання мови, під час вивчення різних тем, передбачених мовною й мовленнєвою змістовими лініями програми.

Уже перед учнями п'ятого класу висувуються вимоги користування мовою з дотриманням естетичних і етичних норм. І школярі повинні переконатися, що бути ввічливим, виваженим у мовленнєвій поведінці вигідно, оскільки це допомагає підтримувати дружні стосунки, отримувати задоволення від спілкування, насолоджуватися красою мови. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів п'ятого класу такі: помічати красу в мовних явищах, мистецтві, явищах природи, вчинках і зверненнях людей; бути спроможним критично оцінювати власні вчинки [3]. Наприклад, ціннісна складова частина естетико-етичних умінь п'ятикласників – це усвідомлення краси, естетичної довершеності української мови, зокрема її милозвучності й мелодійності; виявлення відкритості до пізнання різних культур через мови; усвідомлення учнями значення мовних одиниць (наприклад, однорідних членів речення, звертань, вставних слів у мовленні; уміння цінувати співрозмовника (адресата листа), виявлення до нього уваги та поваги; визнання права кожного мати й вільно висловлювати власну думку; уміння робити висновки щодо необхідності виявляти в спілкуванні делікатність, тактовність, уміти уникати конфліктів та домовлятися; усвідомлення потреби в цінностях, зокрема родинних; розуміння наслідків, що можуть бути спричинені непорозуміннями між рідними людьми [3].

Учні шостого класу повинні знати й використовувати доцільні етикетні формули відповідно до різних ситуацій спілкування, віку та статусу співрозмовника (вступна тема „Краса й багатство української мови”). Діяльнісна складова частина естетико-етичних умінь містить такі вимоги: учень застосовує всі види мовленнєвої діяльності; аналізує й осмислює ситуацію спілкування, визначає її складники; виявляє спроможність ініціювати комунікативну взаємодію; виявляє здатність логічно обґрунтовувати висловлювані думки й оцінки;

усвідомлює важливість додержання правил спілкування – ввічливості, привітності, доброзичливості, уваги до співрозмовника, стриманості, тактовності; дотримується правил етикету в поведінці під час спілкування [3].

Семикласники, за вимогами програми, помічають і цінують красу в мовних явищах, явищах природи, у творах мистецтва, вчинках людей і результатах їхньої діяльності; критично оцінюють відповідність власних вчинків загальнолюдським моральним нормам, усувають помічені невідповідності; виявляють здатність поставити себе на місце іншої людини; усвідомлюють і намагаються творити добро словом і ділом. Опрацювання вступної теми „Літературна норма української мови” передбачає реалізацію діяльнісного складника естетико-етичних умінь – спостереження за мовленням людей, виявлення порушень літературної норми; розрізнення понять *літературна мова* й *діалекти, просторіччя, жаргон; редагування* речень і текстів, що містять порушення літературних норм; користування лінгвістичними словниками з метою вдосконалення власного мовлення. Ціннісна складова частина естетико-етичних умінь містить: ставлення до української мови як до найвищої цінності; вимагає сприймання від учнів дотримання норм української літературної мови, що є підтвердженням духовного становлення й культурного рівня особистості; учні мають критично ставитися до власного мовлення, прагнути додержувати норм літературної мови.

Учні восьмого класу, за вимогами програми: помічають і цінують красу в мовних явищах, явищах природи, у творах мистецтва, вчинках людей і результатах їхньої діяльності; критично оцінюють відповідність власних вчинків загальнолюдським моральним нормам, усувають помічені невідповідності цим нормам; виявляють здатність поставити себе на місце іншої людини; усвідомлюють обов’язок кожної людини творити добро словом і ділом, готові й здатні його виконувати.

Очікувані результати вступного уроку „Мова – найважливіший засіб спілкування, пізнання та впливу”, за діяльнісним складником естетико-етичних умінь:

користуватися лінгвістичними словниками й довідниками з метою вдосконалення власного мовлення. За ціннісним складником естетико-етичних умінь: ставитися до української мови як до найвищої цінності; обґрунтовувати необхідність вільного володіння державною мовою; усвідомлювати права й мовні обов'язки учня як громадянина своєї держави; цінувати відкритість до пізнання різних культур через мови; робити висновки щодо необхідності ґрунтовної мовної освіти.

Дев'ятикласники, так само помічаючи й цінуючи красу в мовних явищах, явищах природи, у творах мистецтва, вчинках людей і результатах їхньої діяльності: критично оцінюють відповідність своїх вчинків загальнолюдським моральним нормам; усувають помічені невідповідності; виявляють здатність поставити себе на місце іншої людини; усвідомлюють обов'язок кожної людини творити добро словом і ділом, готові й здатні його виконувати. Для вступного уроку „Розвиток української мови” очікувані результати, за діяльнісним складником естетико-етичних умінь такі: розпізнавати застарілі слова, які вийшли з ужитку; розрізняти історизми та архаїзми; користуватися лінгвістичними словниками, зокрема словниками онлайн. Ціннісний складник естетико-етичних умінь передбачає таке: цінувати українську мову як державну – чинник національної ідентичності; висловлювати зацікавлення розвитком української мови; критично ставитися до надмірного вживання іншомовних слів, зокрема й неологізмів; схвалювати заміну щойно засвоєних мовою іншомовних слів українськими відповідниками; обговорювати й оцінювати українськомовні переклади творів зарубіжної літератури, які сприяють розвитку української мови та популяризують українську мову й культуру.

Проаналізовані вимоги програми допоможуть визначити естетико-етичні уміння учнів як важливий складник їхньої діяльнісної й загалом комунікативної компетентності.

Естетико-етичні уміння учнів слід розглядати в загальному контексті мовної особистості школяра, морально-етичного й естетичного виховання на уроках української мови, відповідно до сучасних вимог у галузі культури мовлення.

Мовна особистість постає як результат спланованих дій у процесі естетичного й морально-етичного виховання.

Проблеми формування мовної особистості в українській лінгвістиці й методиці вивчали М. Вашуленко, К. Глуховцева, О. Горошкіна, С. Караман, Л. Мацько, А. Нікітіна, М. Пентилюк, О. Селіванова, І. Хом'як та ін. Узагальнення досліджень дає змогу розуміти мовну особистість як людину здатну використовувати мову в повсякденній діяльності в різноманітних ситуаціях, з різною метою, виявляти при цьому морально-етичні якості, відчувати красу мовлення, розуміти способи творення прекрасного за допомогою слова. Мовна особистість прагне до високої культури мовлення. Важливу роль відіграють мовні здібності, що „полягають у володінні логіко-граматичними операціями, сприйманні й розумінні семантики й структури мовних одиниць, відчутті словесної образності...” [1, с. 110]. Естетичні якості мовна особистість виявляє через розуміння, відчуття прекрасного, отримання насолоди від словесної творчості, від гармонії, експресії, бажання зробити світ кращим. Важливим для мовної особистості є естетичний смак як „здатність людини до миттєвої оцінки дійсності, творів мистецтва крізь призму естетичних категорій і власного досвіду, що спрямовується естетичним ідеалом людини та її потребами” [2, с. 73].

На уроках української мови засобами естетичного виховання й, відповідно, формування естетичних умінь, є сама мова – її найкращі зразки в художньо довершених текстах, у дотриманні вимог культури мовлення, що завжди викликає задоволення, у доборі ефективних аргументів під час диспуту. Мова фіксує в собі естетичні смаки й уподобання своїх носіїв (це відповідна лексика й фразеологія, тексти естетичного змісту). Милозвучність, гармонія змісту, форми й звучання, дотримання норм літературної мови у процесі спілкування стають для мовців джерелом естетичної насолоди, сприяють розвитку високого естетичного смаку.

Відомо, що естетичне виховання ґрунтується на явищах прекрасного в різних видах діяльності людей, його розглядають в єдності з моральним, етичним. Морально-етичне виховання передбачає, що учень як мовна особистість є носієм суб'єктного

досвіду етики стосунків з довірливими, людьми – дорослими й однолітками.

До морально-етичних якостей мовної особистості відносять такі, як гуманність, доброта, чесність, працелюбність, повага до батьків, людей взагалі, чуйність, милосердя, дисциплінованість, совісність, доброзичливість, національна гідність, скромність, справедливість, почуття колективізму, інтелігентність, почуття патріотизму, інтернаціоналізму, екологічна та правова культура. Морально-етичні якості характеризуються здатністю людини відчувати прекрасне, величне, дотримуватись суспільно-моральних норм і принципів за несприятливих обставин життєвих перешкод, надавати перевагу красивому, моральному, належному перед некрасивим, потворним, аморальним, неетичним.

Мовна особистість учня має в своїй структурі такі естетико-етичні уміння: помічати красу в мовних явищах, мистецтві, явищах природи, вчинках і звершеннях людей; бути спроможним критично оцінювати власні вчинки; усвідомлювати красу, естетичну довершеність української мови, зокрема її милозвучність і мелодійність; виявляти відкритість до пізнання різних культур через мови; цінувати співрозмовника (адресата листа), виявляти до нього увагу та повагу; визнавати права кожного мати й вільно висловлювати власну думку; уміти робити висновки щодо необхідності виявляти у спілкуванні делікатність, тактовність, уміти уникати конфліктів та домовлятися; усвідомлення потреби в цінностях, зокрема родинних; розуміти наслідки, що можуть бути спричинені непорозуміннями між рідними людьми; виявляти спроможність ініціювати комунікативну взаємодію; виявляти здатність логічно обґрунтовувати висловлювані думки й оцінки; усвідомлювати важливість додержання правил спілкування: ввічливості, привітності, доброзичливості, уваги до співрозмовника, стриманості, тактовності; дотримуватись правил етикету в поведінці й під час спілкування; виявляти здатність поставити себе на місце іншої людини; намагатися творити добро словом і ділом; користуватись лінгвістичними словниками й довідниками з метою вдосконалення власного

мовлення; критично ставитися до власного мовлення, прагнути додержувати норм літературної мови.

Отже, естетико-етичні вміння є важливим складником комунікативної компетентності учня, тому є особливо значущими в процесі навчання мови – усвідомлення її структурного й тематичного багатства в найрізноманітніших явищах, у різних жанрах і стилях мовлення. Сформовані естетико-етичні вміння характеризують мовну особистість учня. Це спонукає до пошуку ефективних методів, прийомів, технологій і засобів навчання мови й розвитку мовлення школярів, обґрунтування ефективності методики формування естетико-етичних умінь учнів у процесі навчання української мови.

Література

- 1. Нікітіна А. В.** Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія. Київ : Ленвіт, 2013. 338 с.
- 2. Словник-довідник** з української лінгводидактики : навч. посіб. / за ред. М. І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2015. 230 с.
- 3. Українська мова.** 5 – 9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2017. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.
- 4. Українська мова.** Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. 10 – 11 класи. Рівень стандарту. Київ, 2017. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv>].

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ ОБРАЗНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ГАННИ ГАЙВОРОНСЬКОЇ

Вікторія Калініна (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – проф. Пінчук Т. С.
*Мене Донбас виховував, мов панну.
На кряжах загартовував крутих.
І я Луганщині виспівую осанну,
Вустами соняхів цілую золотих.*

Ганна Гайворонська

Поетеса Г. Гайворонська – не байдужий спостерігач, вона відчуває серцем кожен порух настрою оточуючих, живе й боліє думами народу, стверджує гармонію людини з живим, з природою. Вона насолоджується кожним подихом повітря й милується оточуючою красою, надихається чародійною силою та щовечора огортається теплом і затишком рідного краю.

На небосхилі сучасної української літератури гучно лунає поетичний голос білої ластівки Донбасу – Ганни Гайворонської. Своєрідний, чистий, прекрасний... Вона – невтомний співець пейзажної, релігійної та любовної лірики. У її поетичних рядках сяє сонце рідного слова, у думках – глибока мудрість, бо все те йде з душі, повної любові й добра. Їй притаманні драматичність, пристрасність, ліризм і правдивість.

Мета статті – дослідити художні засоби виразності поезій Ганни Гайворонської.

Поетичний спів письменниці в передачі почуттів небуденного жіночого ества віддзеркалює найтонші відтінки: „Моя Луганщино! І ягідна й вугільна, / На териконах часу сивизна. / Щаслива будь по всі віки і вільна, На карті світу в мене ти одна” [2].

Описуючи рідний край, безмежну любов до нього, його красу й велич, поетеса широко використовує художні засоби образності (епітети, метафори та порівняння).

Мова творів Ганни Гайворонської насичена епітетами, за допомогою яких вона змогла передати свої почуття. Вони поділяються на два види: метафоричні (*малесенька Вітчизна; козацький Брід; земля праведна; сивий ліс; ніжне поле; глухі провінції; південне сонце; останній вечір; холодна і сумна земля; жагуче тіло; теплий вітер; м’які обійми; жаккі полуниці; бездомні боги; чобіт ненависний; мирні соняхи; лоно материнське; невбісна Українонька; ластівка сумна; поетичні водоспади; море трав’яне; сивий, невмирущий соловей*) та звичайні (*синє небо; гімн український; спалена трава; квіти польові; чорні ластівки; козак український; мала дитина; прапор синьо-жовтий*) [1].

Поезія Г. Гайворонської наповнена чутливими метафорами. Завдяки їх використанню письменниця змогла

„оживити” свої поезії, зробити їх легкими для сприйняття, проте наповненими важливим змістом, наприклад: *розвеселила стежечки; вечір заціловано мигдалем; горять міста; димлять ліси; смердить пишиця; поопускали дула автомати; сивина не розтане.*

Метафори-персоніфікації додають особливого колориту поезіям-метеликам, які так легко вилітають з уст Ганни: *листочок цілує; розплакалась сосна; гілка вірить у життя; весна прийшла; Донбас виховував; маки цілують; прийшла війна; душа прагнула; замерли гармати; засивіють сніги.*

Порівняння є невід’ємною частиною творчості Ганни Гайворонської. Вона перебирає ними, як перлами на намисті, так вправно й швидко, що читач одразу ж поринає в багатогранний, неповторний і жвавий світ поетичного слова Поетеси. Наведемо приклади: *підперезана, мов поясом; як мати добра; виховував, мов панну; дзвеніти, мов жайвір; ворог, наче та нечиста сила; мов на звіра, на Луганщину полюють.*

Пестливі суфікси найповніше розкривають ставлення авторки до природи рідного краю, а та, у свій час, допомагає їй пережити негоду: *„І вже сама журавкою кружляє над Дінцем. // Блукаю в травах Мавкою, світлішаю лицем”* [2].

Цікавим є й те, що письменниця активно використовує власні назви. Так, найрозповсюдженішими є: *Луганщина, Україна, Донець, Донбас, Кременна.* У вірші „Побачення з Парижем” поетеса змогла передати атмосферу та почуття, які її переповнюють, а використані власні назви є яскравим доповненням, наприклад: *Париж, Наполеон, пів-Європи, Ришельє, Ейфелева вежа, Лувр, Шарль Азнаур.*

Отже, Ганна Гайворонська, яка ввібрала в себе сивий зорепад і цвіт калини, відчула на своїх губах смак українського короваю – справжня Поетеса. Вона має дар дивовижного світосприйняття, яке й наштовхує диво-жінку на створення перлин національного Слова, а широке використання засобів образності, тільки доводить майстерність Ганни Гайворонської. Тож давайте цінувати рідну землю й людей, які її прославляють!

*А на землі сумні бунтують зливи,
А в небі така ясна краса.
Я біла ластівка Донбасу. Я щаслива,*

Що Бог дав крила підкоряти небеса [2].

Література

1. Дмитренко В. І. Луганськ у творчості Ганни Гайворонської. *Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка*. 2013. № 2. С. 22–27; **2. Поезії** Ганни Гайворонської. URL: <https://nspu.com.ua/lit-tv/poezii-ganni-gajvoronskoi>.

У СВІТІ ШОКОЛАДНИХ НАЗВ ТОРГОВЕЛЬНОЇ МАРКИ „ROSHEN”

Надія Карлова (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, старша викладачка)

Предметом сучасних ономастичних досліджень традиційно постають назви в їхньому сучасному статусі. Ономастика як галузь мовознавчих досліджень не залишає поза увагою здобутки інших мовознавчих дисциплін: соціолінгвістики, ономасіології, лінгвістики тексту, стилістики, комунікативної лінгвістики та ін. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття серед ономастичних досліджень посилений інтерес викликають антропоніми (особові імена людей), етніоніми (групові, родові, етнічні найменування людей), топоніми (назви географічних об’єктів), космоніми (назви космічних об’єктів і небесних тіл – галактик, зірок, планет, супутників, атсероїдів, комет тощо), теоніми (імена богів і божеств), зооніми (назви тварин), фітоніми (назви рослин), хрононіми (назви періодів часу), ергоніми (назви політичних і громадських об’єднань людей), хрематоніми (назви предметів – знарядь праці, зброї, інструментів, приладів, побутових предметів, коштовностей тощо), порейоніми (назви засобів пересування – автомобілів, потягів, літаків, кораблів, космічних апаратів тощо), документоніми (назви документів, правових актів та ін.), фалероніми (назви нагород), геортоніми (назви свят, ювілеїв, урочистостей), фіктоніми (вигадані імена в художніх творах), міфоніми (назви фантастичних об’єктів). Сучасні дослідники не обходять увагою й назви внутрішньоміських об’єктів, газет, комерційних підприємств, магазинів, товарів, торговельних

марок тощо. Уточнення типології власних імен, з'ясування своєрідності ономастичної системи в мовній картині світу розширює об'єкт дослідження й активізує розгляд загальнотеоретичних питань. Посилений і соціолінгвістичний аспект, пов'язаний з вивченням факторів вибору й зміни власних номенів, причин і критеріїв перейменувань у топонімії, відображення в ономастиці соціоісторичних процесів і явищ.

Мета статті – зробити спробу встановити основи походження назв шоколадних виробів торговельної марки „Roshen”.

В асортименті солодошів „Roshen” широкий вибір шоколадних цукерок і вагових, і в коробках. Кондитери виготовляють їх з найрізноманітнішими начинками, глазурувані чи без глазури, поєднують найсмачніші складники та експериментують з формами. У каталозі наявні різноманітні солодоші навіть для дуже вибагливих гурманів [1]. Загалом ROSHEN виготовляє десятки видів шоколадних цукерок. Серед розмаїття їхніх назв виокремлюємо групу похідних від найменувань рослин: „Червоний мак”, „Ромашка”, „Лищина”, „Вишня в шоколаді”, „Cherry Queen”.

Походження назви „Червоний мак” (рос. „Красный мак”, лат. „Sarkanā magone”) пов'язують з появою у 1926 році в репертуарі Большого театру постановки балету „Дочь порта”, присвяченого темі кохання и перемозі справедливости. Алегоричний образ квітки червоного маку, використаний у художньому оформленні, став уособленням сумної й одночасно красивої історії, а відтак і однойменною назвою балетної постановки, яку згодом увічнили в кондитерському мистецтві [2]. Вміст горіхів відповідного сорту став підґрунтям назви цукерок „Лищина”. Уміщені всередині шматочки вишневих плодів дали назву цукеркам „Вишня в шоколаді”. Ті самі цукерки, оформлені у відповідну „подарункову” коробку, імовірно, орієнтовану й на експорт, мають назву в англійському варіанті „Cherry Queen” („Вишнева королева”).

Форма й символічне оформлення цукерок у вигляді гори, на вершині якої лежить сніг, дали назву цукеркам „Монблан” (фр. Mont Blanc, італ. Monte Bianco, букв. „біла гора”), імовірно названої на честь вершини у Грайських Альпах (Західні Альпи),

на кордоні Франції та Італії, найвищого шпильо в Західній Європі.

Вміст шоколадних цукерок, схожий за відчуттями на піщану крихту, мотивує ще одну, „географічну” назву цукерок „*Кара-Кум*” (пор.: рос. Каракумы, або Кара-Кумы, Каракум (туркм. Garagum [ɢɑɢɑ 'dʊm], від туркм. *гара* – чорний + *гум* – пісок) – піщана пустеля на півдні Середньої Азії, яка криває більшу частину Туркменістану [3]).

Назва цукерок у вигляді глазурованої вафельної трубочки „*Konafetto*” мотивована, імовірно італ. *confetto*, що походить від лат. *confectus* – виготовлений (пор. рос. *конфета*, діал. *конхвета*, *канхвета*).

Ніжна ірисова начинка з натурального молока і масла асоційована з номеном *корова*, що став твірним для назви легендарних цукерок „*Korivka*”, транслітерованої латиницею.

Назва шоколадно-кремових цукерок „*Ко-Ко Choco*”, виготовлених у формі зменшеного в розмірах курячого яйця, мотивована поєднанням звуконаслідувального вигуку „ко-ко”, який у дітей і дорослих асоціюється з „голосом” курки, та усіченою формою іменника *chocolate* (укр. шоколад).

Назва цукерок „*Roshen De Luxe*” складена з двох компонентів: власної назви торговельної марки та французького „*de Lux*” (укр. „розкішний”), імовірно, для втілення в цьому найменуванні семантики пропонованого споживачеві подвійного, шоколадно-кремового, задоволення.

Отже, серед розмаїття проаналізованих назв шоколадних цукерок торговельної марки „*Roshen*” фіксуємо номени, у семантичній основі яких лежать географічні поняття, найменування квітів, рослин, плодів, звуконаслідування, іншомовні слова, асоціативні назви тощо. Водночас ця кондитерська корпорація пропонує споживачам різноманіття інших унікальних смаків шоколадних цукерок – із чорного і молочного шоколаду, з начинками і без, класичні солодощі, що відомі не одному поколінню – „*Київ вечірній*”, „*Пташине молоко*”, „*Стріла подільська*”, і новинки із загадковими назвами „*Shooters*”, „*Tender dessert*” та ін., вивчення джерел і принципів найменування яких стане предметом подальших наукових розвідок.

Література

1. Кондитерська корпорація „РОШЕН”. URL : <https://www.roshen.com/>. 2. Букет конфет. URL : <https://buket-is-konfet.livejournal.com/2827.html>. 3. Каракумы. URL : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%83%D0%BC%D1%8B>.

ПІСЕННИЙ ДИСКУРС, ТЕКСТ, ПІСЕННА ЛІРИКА

Оксана К्लещова (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, доцентка)

Сучасні засоби масової інформації є тим потужним чинником, який впливає на мовні процеси в цілому й на стилістичний вигляд пісні, зокрема.

Складність вивчення *пісенних текстів* полягає в тому, що вони являють собою певну складну єдність музикального і вербального компонентів.

Пісенний текст (як тип тексту) специфічно відображає в собі традиційні текстові характеристики, а також відрізняється своєрідністю в порівнянні із текстами „справжньої” поезії. Але існує ще термін „співана поезія”. У нашому науковому дослідженні спробуємо з’ясувати та витлумачити наступні лінгвістичні поняття-терміни: дискурс, пісенний дискурс, пісенний текст, пісенна лірика, співана поезія.

Поняття „дискурс” усе частіше використовується мовознавцями. Так, Г. Почепцов вживає термін „дискурс” як синонім до понять „мовлення” або „зв’язне мовлення”; В. Костомаров, Н. Бурвікова сприймають дискурс як складне синтаксичне ціле, надфразну єдність; для Є. Клобукова дискурс є комунікативним цілісним і завершеним мовленнєвим витвором; Н. Арутюнова визначає його як певний тип ментальності; Т. ван Дейк дискурсом називає складне комунікативне явище, яке містить поряд із текстом позамовні чинники, що впливають на його витвір і сприйняття; Е. Бенвеніст, В. Богданов, М. Макаров описують дискурс як третю складову сосюривської опозиції, ототожнюючи дискурс із мовленнєвою поведінкою, здійсненням мовленнєвих

намірів мовця та інтерпретацією їх слухачем; Ф. Бацевич і В. Карасик сприймають дискурс як статусно-орієнтовану категорію.

У лінгвістиці можна виокремити вузьке та широке розуміння дискурсу. У першому випадку його тлумачать як вияв мовленнєвої діяльності, обмін репліками без особливого мовленнєвого замислу. У другому, ширшому, розумінні дискурс досліджують як текст, інституційно заданий вид спілкування, усне діалогічне мовлення, комунікативну ситуацію. Саме широке розуміння дискурсу покладено в основу різних напрямів лінгвістики, що мають антропоцентричну спрямованість: соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивного напрямку, прагмалінгвістики.

Ф. Бацевич, розуміючи розмитість терміну „дискурс” у лінгвістиці, намагається об’єднати різноманіття його тлумачень і пропонує ємну, всебічну характеристику цього поняття: як „тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом „форм життя”, залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних жанрів”. Іншими словами, дискурс – це „сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов’язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем (адресатом)” [4, с. 23 – 24].

Пісенний дискурс можна охарактеризувати як синтез вербального та музичного компонентів, який виступає продуктом і медіатором соціально й культурно обумовленої комунікації. Тематична своєрідність пісень може слугувати актуалізатором їх змісту та функцій. Основними характеристиками пісенного дискурсу є комунікативна ситуація, її жанрове втілення та типова концептуальна структура.

Вивчення *пісенного тексту* має певне підґрунтя – теоретичну основу – мовна система та суспільно-мовленнєва практика впливають на формування мовної свідомості,

при цьому на стан мови, напрямок її розвитку і характер функціонування впливає сукупність екстралінгвальних чинників та умов: як економічних, політичних, культурних, так і соціально-психологічних. По-перше: культурне, а також мовне середовище впливає на формування моральних і культурних цінностей людини; по-друге: текст (як феномен культури) володіє багатовимірними зв'язками з іншими явищами культури, кожне з яких можна розглядати як текст; по-третє: поєднуючи в собі мелодійний і вербальний компоненти, пісенний текст є одним із видів креолізованих текстів, що мають певні особливості та здатні впливати на своїх адресатів; по-четверте: художні твори виступають основою побудови особливого семантичного простору, який формує індивідуальну систему значень [2, с. 142].

Тексти української поезії *пісенного жанру* (*пісенної поезії*) – важливий складник української поетичної творчості. Пісенний текст порівняно з іншим віршованим відзначається характерною ритміко-інтонаційною будовою, фоностилістичними властивостями, експресією, складом лексики та характерною сполучуваністю слів.

Структурно-семантичні риси пісенного тексту спричинили його орієнтацією на доступність фрази слухачеві, на легке, швидке декодування метафоричних висловів, на озвученість. А це так само вимагає від поета створення певної звукозмістової гармонії, опертя на лексичні, семантичні, ритміко-інтонаційні повтори, використання фольклорного образотворчого потенціалу слів, словосполучень, словоформ, послуговування певними лексично-образними та емоційно-експресивними стереотипами [3, с. 1].

Пісенна лірика є найбільш відкритою для масового доступу, тому по суті є потужним чинником суспільної свідомості. Унікальна синтетична природа *співаної поезії*, помножена на історію її становлення, визначила катарсичний, виховний, розважально-гедоністичний, сугестивний потенціал полікодових (креолізованих) віршових текстів.

Пісня формує підвалини естетичних, морально-духовних норм і переконань народу шляхом відбору й упровадження авторами до її віршів кращих змістових і структурних надбань

попередників. При цьому поети, які у процесі написання співаної поезії керуються усталеним поєднанням літературно-пісенних традицій минулого та сучасності, продукують більш вартісні для слухацької аудиторії пісні, ніж відірвані від художніх звичаїв епатажні новатори.

Різним аспектам теорії та практики *пісенного дискурсу* присвятили роботи О. Гавриков, О. Дей, О. Карапетян, Л. Копаниця. Засадничими щодо зв'язків *співаної поезії* з естетикою є дослідження Є. Анічкова, Ю. Борєва, О. Кривцуна, Л. Смержа, щодо естетичного наповнення текстів пісень та сприйняття їх слухачами – наукові погляди В. Ізера, Г. Яусса [1].

У нашій науковій розвідці ми намагалися подати тлумачення таких термінів: *дискурс, пісенний дискурс, пісенний текст, пісенна лірика, співана поезія*; і дійшли висновку, що у подальших наукових дослідженнях *пісенний дискурс* ми визначатимемо як певну сукупність текстів пісень, які характеризуються специфічними тематичними, лексичними, синтаксичними та іншими особливостями, які відображають той вірогідний світ представників сучасного українськомовного соціуму.

Література

- 1. Малахова О. О.** Естетичний код сучасної пісенної лірики (кінець ХХ – початок ХХІ століть): автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2015. 18 с.;
- 2. Панченко В. А.** Пісня як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія* : зб. наук. праць. Дніпропетровськ : ДНУ, 2014. Т. 7. С. 138–144;
- 3. Романчук С. М.** Лексико-стилістична парадигма української поезії пісенного жанру 60 – 80-х років ХХ ст. : автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Інститут української мови НАН України. Київ, 2007. 22 с.;
- 4. Сидоренко Т. М., Стороженко Л. Г.** Структуризація тексту : навч. посіб. Київ : ДУТ, 2017. 132 с.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ЗМІ
ЛУГАНЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ РЕКЛАМНО-
ІНФОРМАЦІЙНОГО ВИДАННЯ „ТЕЛЕГАЗЕТА”)

Катерина Котова (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівник – асистент Черниш О. О.

Сьогодні роль регіональних ЗМІ у суспільстві є доволі значною. За допомогою регіональних ЗМІ, які залишаються частиною сучасного українського суспільства, є можливість вирішити різноманітні проблеми. Сучасні засоби масової інформації – найвпливовіші суб’єкти політики, оскільки формують громадську думку та організовують суспільну поведінку.

На сьогодні фактично створено нову багаторівневу систему національної преси – загальноукраїнську, регіональну, місцеву, локальну тощо. Окремі аспекти розвитку сучасних українських друкованих ЗМІ представлено в роботах В. Здоровеги, В. Іванова, В. Лизанчука, І. Михайлина, В. Різуна, Н. Сидоренко.

Учені О. Чернявська та Л. Змій у своїх дослідженнях приділяють увагу проблемам сучасних регіональних ЗМІ. Так, серед основних проблем є взаємодія регіональних ЗМІ з аудиторією – безпосереднім суб’єктом, а не тільки об’єктом їх діяльності [3, с. 127].

Недостатнє висвітлення в науковій літературі тенденцій розвитку регіональних ЗМІ Луганщини зумовило вибір теми статті. Мета розвідки – проаналізувати основні тенденції розвитку регіональних ЗМІ Луганщини на прикладі рекламно-інформаційного видання „Телегазета”.

Станом на 2020 рік у місті Старобільськ функціонує два регіональних видання: „Вісник Старобільщини” (міське суспільно-політичне видання, яке виходить щотижня) та „Телегазета”. „Телегазета” має більший тираж та кількість сторінок і тому є важливим інформаційним джерелом, яке раніше не було досліджене та проаналізоване в наукових працях.

За визначенням академічного тлумачного словника української мови, газета – це періодичне, друковане на аркушах паперу видання, яке містить різноманітні матеріали про поточні події суспільно-політичного, культурного та економічного життя.

Друкована преса Старобільщини почала формуватися в радянські роки ХХ ст., коли газетні матеріали ретельно „просіювалися” через державну цензуру.

Літопис журналістики Старобільщини почався з 1918 р. у зв’язку з виходом першого номеру газети „Известия” (1918 – 1920 рр.).

Під впливом політичних колізій назви періодичного видання змінювалися: „Красный пахарь”, „Червоний хлібороб”, „Степова комуна”, „Колгоспна правда”, „Колгоспне життя”, „Ленінський заклик”, „Під прапором Леніна”, „Вісник Старобільщини” (з 1992 р. – до сьогодні) [1. с. 103].

Тижневик „Телегазета” – міське суспільно-політичне видання, засноване 31 травня 1966 року у місті Кадіївка. Видання виходить щотижня форматом А 3, разовий тираж газети – 4000 примірників. На сторінках газети „Телегазета” висвітлено події, новини, корисна інформація про життя міста, району, країни.

Газета також має філіал у Старобільську, який був заснований 30 вересня 1997 року. Після початку бойових дій у 2014 р. видання припиняє свою діяльність у Кадіївці та продовжує роботу в Старобільську.

Засновником газети є Дмитро Кліманов – генеральний директор ТОВ РІА „К&К”, один з вітчизняних фахівців у галузі медіа-менеджменту. У 1990-х роках разом з групою однодумців створив приватну регіональну „Телегазету”.

Старобільська „Телегазета” в 2016 році була визнана районним виданням в Україні за підсумками конкурсу Національної спілки журналістів України. Газета виходить регулярно один раз на тиждень. У „Телегазеті” публікуються події не тільки Старобільського району, а й важливі світові новини. Видання налічує 24 сторінки. Має свої постійні рубрики.

На головній сторінці газети розташовано анонси найбільш актуальних новин, мета яких привернути увагу читача. Також на першій сторінці є рекламні матеріали.

На другій та четвертій сторінках газети розміщено рубрику „Новини”, у якій подається інформація про події Старобільського району, на третій сторінці – рубрика „Кримінал” – кримінальні новини Луганщини й України.

У рубриці „В Україні та в світі”, що розташована на п'ятій сторінці, зібрані актуальні новини з України та світу.

Далі знаходяться сторінки, рубрика яких у кожному номері зазнає змін. На цих сторінках знаходяться матеріали, які мають на меті допомогти читачу вирішити певні побутові проблеми, визначитись у виборі певного товару, приготувати страви та ін. У газеті міститься один чи два нариси про історію міста, видатних особистостей, подорожі та ін.

На окремих сторінках розташована програма телепередач.

Майже половину сторінок видання займають рекламні оголошення, які об'єднані в певні рубрики: „Тварини”, „Будуємо будинок”, „АвтоМото”, „Некрологи і ритуальні послуги”, „Купівля”, „Продаж (різне)”, „Одяг. Продукти”, „Меблі”, „Все для будинку”, „Працевлаштування. Різне”, „Нерухомість”, „Послуги”, „Привітання”.

Далі йдуть розважальні та пізнавальні матеріали: кросворди, гороскоп, рубрики „Навколо світу” та „Гумор”.

На останній сторінці видання розташовані такі рубрики: „Консультації”, „Впізнай себе”, „Питання-відповідь”, „Народний календар”, „Прогноз погоди”.

Іноді в газеті друкують листи від читачів про цікаві та важливі події, які сталися в місті, наприклад, на одній із вулиць, де вони проживають.

Газета двомовна, матеріали друкуються українською та російською мовами, але рекламні оголошення друкуються лише українською мовою. Газета орієнтована не тільки на людей старшого віку, а й на молодь.

Отже, видання виконує наступні функції:

- інформативна – забезпечення читачів інформацією про події в регіоні, країні й світі;

- мобілізуюча – проведення кампанії, що стосуються питань політики, війни, економічного розвитку, зайнятості, іноді релігії в громадських цілях;

- розважальна – забезпечення розваг, зниження напруженості в суспільстві.

У газеті 45% сторінок займає реклама, яка є як на першій шпальті, в окремих рубриках, так і на окремо відведених сторінках. Є кольорові рекламні матеріали та чорно-білі.

„Телегазета” має свою офіційну сторінку в соціальній мережі „Facebook”. Інформація подається оперативно, але у зв’язку із цим недостатня увага приділяється редагуванню. Через це наявна велика кількість граматичних помилок. В електронній сторінці наявна реклама, але в меншому обсязі, ніж у друкованому варіанті. Також видання має офіційну сторінку в Instagram.

Сьогодні регіональні видання користуються довірою серед населення. За час свого існування „Телегазета” набула популярності і стала для місцевих жителів цінним інформаційним джерелом. Одним із недоліків видання є його двомовність.

Література

1. Журналістика Луганського краю (1903 – 1938) : монографія / наук. ред. : Галич В. М. / К. М. Ульянова; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. Слов’янськ, 2014. 256 с.; **2. Луцюк І.** Регіональні ЗМІ в сучасному суспільстві : функції, завдання та проблеми. *Вісник Львівського університету. Серія : Журналістика.* 2014. Вип. 39 (2). С. 152–157; **3. Чернявська О. В., Змій Л. М.** Розвиток регіональних ЗМК в Україні в умовах глобалізації комунікативного простору. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Соціологічні дослідження сучасного суспільства : методологія, теорія, методи.* 2013. № 1045. Вип. 30. С. 126–133; **4. Чорна І. В.** Тенденції розвитку регіональних засобів масової інформації на прикладі Жмеринської преси. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2015. № 1. С. 109–115.

**ВНУТРІШНЬОПРЕДМЕТНІ ЗВ’ЯЗКИ
В УДОСКОНАЛЕННІ НАВИЧОК
ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ**

Оксана Кравчук (ДЗ „Луганський державний медичний університет”, м. Рубіжне, доцентка)

Досконале володіння студентами навичками лінгвістичного аналізу тексту (ЛАТ) залежить від того, як вони засвоюють усі навчальні дисципліни філологічного циклу.

Одним з ефективних шляхів формування й удосконалення умінь і навичок ЛАТ є встановлення й закріплення у свідомості студентів того, що всі розділи науки про мову між собою пов’язані й між ними існують тісні зв’язки, а міжпредметні зв’язки встановлюються не тільки між навчальними дисциплінами, які мають самостійні об’єкти вивчення, але й між дисциплінами, що вивчають частини загального об’єкта – української мови. У цьому випадку лінгводидакти використовують термін „внутрішньопредметні зв’язки” у викладанні української мови, ураховуючи один з важливих загальнодидактичних принципів: вивчення кожного мовного явища в усій різноманітності його зв’язків з іншими явищами мови – принцип взаємозв’язку. Тому вдосконалення навичок ЛАТ у ЗВО повинно здійснюватися безпосередньо шляхом інтенсифікації навчання, основним способом якої вважаємо установку на глибинну координацію між курсами, які вивчаються, на виявлення взаємозв’язків між розділами науки про мову, що полягають в особливостях самої мовної структури й в умовах функціонування мови.

Високий рівень навичок ЛАТ сучасному вчителю може забезпечити розуміння закономірностей законів розвитку й змін мови, її складної структури, взаємозв’язку між літературними й позалітературними компонентами національної мови. Фундаментом лінгвістичного мислення студентів повинні стати такі поняття і процеси: міжрівневі зв’язки, мова – мовлення, парадигматика – синтагматика, синхронія – діахронія, значення – уживання, динамічний характер норми, диференціація та інтеграція стилів. Знання закономірностей мовного розвитку дозволять майбутньому

вчителів орієнтуватися у великій кількості поодиноких фактів уживання мовних одиниць у тексті, сприятимуть умінню їх аналізувати, а також кваліфікувати з погляду нормативності – ненормативності.

Кожен вишівський курс „працює” на професійну підготовку студентів в означеному вище аспекті. Вивчивши ту чи ту дисципліну, студенти отримують велику кількість різноманітної інформації, значна частина якої надто швидко втрачається. За умови ж різноспрямованих, перспективних і ретроспективних зв’язків між курсами, причому зв’язків за стрижневими, домінувальними лініями, поняттями, відбувається якісне накопичення інформації, а отже, краще й ґрунтовніше її засвоєння. Тому в процесі вдосконалення навичок ЛАТ варто спиратися на всі мовознавчі курси. Нам імпонує погляд В. Вернадського, що ріст наукового знання швидко стирає межі між окремими науками, а тому воно дедалі більше спеціалізується не за науками, а за проблемами. А це своєю чергою дозволяє, з одного боку, глибоко вивчати явище, а з іншого – охоплювати його з усіх боків. Отже, майбутньому вчителів-словесників необхідно синтезувати й творчо застосувати знання, уміння й навички, отримані в процесі вивчення всіх лінгвістичних і літературознавчих дисциплін. Це викликане особливістю об’єкта лінгвістичного аналізу – специфікою тексту, що становить мовну систему в дії, а тому й виявляє своєрідні функції одиниць усіх рівнів цієї системи.

Тому актуальною залишається проблема розроблення науково-обґрунтованої методики роботи з удосконалення навичок ЛАТ.

Свого часу І. Срезневський зазначав, що не варто залишитися сліпим захисником ніякої системи навчання, якою б загальноприйнятою вона не була б, як би не підтримувалася вона різними підручниками й авторитетами. Уважаємо, що рівень підготовки студента-філолога до здійснення ЛАТ підвищиться, якщо:

– використовувати для аналізу тексти різних типів, стилів і жанрів мовлення з урахуванням внутрішньо- й міжпредметних зв’язків лінгвістичних дисциплін;

– застосовувати дидактично цілеспрямовану систему вправ з поступовим нарощуванням їхньої складності відповідно до етапу навчання;

– збільшити питому вагу самостійної роботи студентів, орієнтовану на дослідницьку діяльність;

– упроваджувати в навчальний процес нові педагогічні технології (кредитно-модульну систему, дистанційне навчання).

У процесі такої роботи важливими є такі завдання:

– визначити лінгвістичні, лінгводидактичні та психолінгвістичні засади вдосконалення навичок ЛАТ у студентів-філологів;

– розкрити процес формування й удосконалення навичок ЛАТ як структурно складного явища;

– урахувати наступність і взаємозумовленість усіх компонентів структури ЛАТ;

– розробити й дидактично обґрунтувати систему вправ і завдань, поклавши в основу поступове посилення самостійної й творчої активності студентів у процесі їх виконання;

– визначити теоретично обґрунтовану етапність процесу вдосконалення навичок;

– показати вплив системи вправ, які зумовлюють наступність завдань різнофункційного характеру, на підвищення якості умінь і навичок ЛАТ;

– перевірити ефективність пропонованої системи навчання;

– упроваджувати пропоновану методiku в практику професійної підготовки вчителів-словесників.

У процесі вивчення кожної мовознавчої дисципліни варто пам'ятати про те, що на кожному етапі зміст ЛАТ має свої особливості щодо співвідношення й рівня складності процедур лінгвістичного аналізу, його видів, творчості й активності студентів. Крім того, один і той же шлях аналізу на кожному етапі „обростає” новими елементами.

Навчання ЛАТ ґрунтується на функційно-стилістичному, соціокультурному, компетентнісному, особистісно орієнтованому, комунікативно-діяльнісному підходах, обов'язковим є дотримання загальнодидактичних та специфічних принципів навчання. Необхідно також враховувати

психологічні особливості студентського віку, їхній рівень фахової підготовки, психологічні чинники вдосконалення навичок ЛАТ.

У процесі роботи зі студентами керуємось загальнодидактичними принципами навчання у вищій школі – науковості, доступності, активної творчої самостійності студентів, їхньої участі в науково-дослідній роботі, систематичності й послідовності навчання, свідомості, перспективності й міцності знань.

Використання внутрішньопредметних зв'язків у процесі навчання студентів-філологів сприяє вдосконаленню навичок ЛАТ. Студенти, розкриваючи глибини тексту через усвідомлення функцій мовних одиниць, можуть відчувати естетику мови, безпосередньо осмислювати мовний матеріал, його семантичні, граматичні, стилістичні особливості, засвоювати закони евфонії.

На сучасному етапі розвитку вищої школи проблема володіння навичками ЛАТ студентами-філологами є пріоритетною, має важливе прикладне значення й пов'язана з лінгводидактичними потребами освітньої системи, що вимагає володіння філологічною компетентністю.

ХУДОЖНЯ СЕМАНТИКА ОПОЗИЦІЇ „ПРИРОДА – ЛЮДСЬКИЙ СВІТ” В ПОЕЗІЇ ЯКОВА ЩОГОЛЕВА

Олена Лапко (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, доцентка)

Я. Щоголев заслужено визнаний одним „з кращих майстрів поетичного пейзажу в українській ліриці всіх часів” [4, с. 292]. Поет оспівав мальовничу природу Слобожанщини, споглядання якої мало значний вплив на становлення його творчої індивідуальності. Близько третини усіх творів Я. Щоголева містять картини природи, які дуже часто мають надзвичайно вагоме смислове навантаження.

Пейзажні вірші митця розглядались у кількох студіях [1, с. 567; 2, с. 22–24; 6, с. 67–72, 93–96, 100–102; 7, с. 144–153 та ін.], однак їх автори зосереджували увагу передусім

на деталізації пейзажних замальовок, трактуючи її як реалістичну тенденцію, намагалися з'ясувати особливості поетового сприйняття природи, акцентували його майстерність у зображенні слобожанських краєвидів, проте питання художньої семантики картин природи порушувалось лише принагідно. Таким чином, проблема своєрідності образу природи, що є „одним з найважливіших зображально-виражальних засобів української пізньоромантичної лірики” [5, с. 111], у дослідженнях творчості митця не дістала повного й усебічного висвітлення. На нашу думку, розкриття семантики образу природи в поезії Я. Щоголева, зокрема особливості його функціонування у складі антитези „природа – людський світ”, сприятиме цілісному розумінню поетової позиції у світоглядних питаннях. Отже, метою нашої роботи є спроба з'ясувати багатогранне художнє значення образу природи у творах митця та схарактеризувати особливості оприявнених ним авторських лірико-філософських рефлексій.

Художня семантика образу природи в ліриці Я. Щоголева обмежується його найпростішою, „утилітарною”, функцією – окреслювати час і місце подій – лише в поодиноких випадках („Запорожець над конем”, „Ворожіння”). Здебільшого вона сполучається з іншими: картини природи виступають формою психологізму або одним із засобів об'єктивації авторського ракурсу бачення, суб'єктивного авторського ставлення до зображуваного.

Образи природи у Я. Щоголева здебільшого є елементом опозицій, які оприявнюють „романтичне світобачення, що представляло життя в антиноміях” [8, с. 157]. Семантика подібних протиставлень, котрі опосередковують авторську світоглядну позицію, зводиться в основному до антитези „природа – людський світ”. Окрім того, на матеріалі пейзажних замальовок вибудовується просторова опозиція „батьківщина – чужина”. У заспівному до „Слобожанщини” вірші „Багато мочі і краси” поет протиставляє красотам екзотичних країв природу України, що переважає їх своєю мальовничістю, оскільки поєднує „І ті ж тропічні ліси / З багатолистими деревами, / І той же вітер над пісками, / І в нетрях вогкість і покій, / І спеку сонця в день палкий / Понад безкрайніми степами” [9, с. 123].

Подібним чином, через оспівування природи, утверджується ідея „крайового патріотизму” і в поезії „Родина”. Мальовничість слобожанських краєвидів, опoетизованих у цьому творі, зумовлює вибір ліричного суб’єкта, який не спокусився принадами чужих країв та „вірним душею зостався родині” [9, с. 153].

Опозиція „природа – людський світ” у поезії Я. Щоголева репрезентує романтичну домінуючу поетового світогляду. За словами М. Зерова, „чуття природи у Щоголева – романтичне: природу він любить неупорядковану, незайману, без сліду „людської страшної ноги” [3, с. 317]. Подібну думку висловлює і П. Волинський [2, с. 22]. Романтична ідеалізація природи, успадкована від руссоїзму, відлунує в етичних деклараціях вірша „Тестамент”, де утверджується ідея морального вдосконалення через спілкування з природою та її благотворного, гармонізуючого впливу на людську душу.

Протиставлення природи і людського світу в художній структурі творів Я. Щоголева виявляється по-різному: від прямолінійно дидактичних настанов до підтекстової присутності, опосередкованої через контекстуальні зв’язки з іншими поезіями. Із незауваженим моралізаторством поет говорить про негативні сторони людського суспільства в поезіях „Циган” і „Палати”, увиразнюючи викривальний пафос завдяки контрасту зображеного зі світом природи. Ліричний суб’єкт поезії „В діброві” відчуває справжню відразу до „улиць курних”, „гаму і юрби”, віддає перевагу „царству тиші і покою”, яке знаходить у лісі. Протиставлення незайманої природи й організованого людиною простору міста вибудовується переважно за допомогою контрастних деталей звукового сприйняття: спочатку чарівна ранкова мелодія пташиних співів, а невдовзі денна тиша панують у діброві, місто ж асоціюється лише з „гамом”.

Захоплено-піднесене сприймання природи дістає вираження в асоціаціях „весняний ліс – рай” („Весна”, „Пасічник”), „неораний степ – храм” („Степ”), які, з огляду на властивий Я. Щоголеву „релігієсофський” ракурс осмислення буття, зовсім не видаються звичайними поетичними штампами. Велична картина неораного степу пробуджує в душі ліричного

суб'єкта пантеїстичне відчуття присутності гармонізуючого божественного начала („Тим же тут моляться можно, / Тим тут можно бачить бога!” [9, с. 66]). Проте вся гармонійність і чарівність природи руйнується одним доторком людини. Пейзажі, позначені деструктивним наступом цивілізації, змальовано в поезіях „Климентові млини” і „На зрубі”: „як мир намножився”, спорожнів старий бір, а віковичний ліс для своїх господарських потреб „до скіпки скоренили / Люди з любовцю за рік” [9, с. 182]. З освоєнням дикого степу природну велич, красу та довершеність неодмінно заступають людські свари й хижацтво („Степ”). Протиставлення природи і цивілізації є підґрунтям для розуміння образної системи поезії „Колодязь”. В авторському тлумаченні алегоричного образу джерела, вода якого зберігає чистоту й цілющі властивості доти, доки навколо „ліс, яружини і пуща”, відчутний вплив руссоїстської ідеї „природної моральності”. Отже, романтична ідеалізація та поетизація незайманої природи сполучаються в поезії Я. Щоголева з гірким усвідомленням недосконалості людського світу, що дістає втілення, зокрема, у негативному сприйнятті „цивілізованого”, організованого (а насправді дегармонізованого і спотвореного) людиною простору. Замилування ліричного суб'єкта чарівними пейзажами видається варіацією романтичної „втечі” від непривабливої реальності суспільства.

У поодиноких випадках („Озеро”, „Заєць”) очікувана опозиція світу природи і світу людей замінюється їх несподіваним зближенням. Ліричний суб'єкт поезії „Озеро”, споглядаючи прекрасні краєвиди, здається, знайшов „рай”, але „варто вдивитися в чисту, прозору воду і побачити боротьбу за існування дрібних водяних істот, як серце починає стискатися від болю” [1, с. 567]. Виявляється, хижацтво й жорстокість панують і в досконалій та гармонійній, на перший погляд, природі:

*Тріпотно вівсянка з ряски оглядалась,
І миньок спрожогу у норинку плив,
Микавсья себелик, плітка викидалась:
Всюди лютий ворог здобич сторожив... [9, с. 200].*

Однак подібна деідеалізація образу природи в цілому не характерна для Я. Щоголева, вона є, швидше, винятком, ніж правилом. У його віршах лише один образ природного явища має виразно негативну конотацію: хуртовина зимового вечора, що несе небезпеку подорожньому, протиставляється образу людської оселі (з її незмінним атрибутом – грубкою, де палає вогонь), яка уособлює затишок, тепло і захист від природних стихій („Вечір”, „Няня”, „Зимній шлях”, „Захистя”).

Образ природи в поезії Я. Щоголева, функціонуючи у складі опозицій, виступає як один із засобів висвітлення екзистенційної проблематики. Так, у вірші „Ялта” буянна екзотичної південної природи (нагадаємо, що „кримську екзотику Щоголев почав привносити в українську поезію ще до Лесі Українки” [7, с. 147]) становить контрастне тло для роздумів про дочасну смерть. Здатність природи відновлюватися після бурі протиставляється вразливості людського серця, яке страждає від незагойних ран, „аж поки битись воно перестане” („Після бурі”). Ідея сталості світоустрою, акцентована майже дослівно повтореним описом весняного пробудження природи, увиразнює думку про крихкість і минуність людського щастя („Зозуля”).

У поезіях „Осінь”, „На чужині” і „Навесні” циклічний час природи – закономірне коло її осіннього вмирання й весняного відновлення – становить антитезу лінійному, незворотному часу людської екзистенції: *„Квітці хоч і осінь, / Так і літо є; / Людям же й без літа / Осінь настає”* [9, с. 100].

Подібне протиставлення природи і людського світу розкриває елегантну тему плинності часу, осмислювану не тільки в індивідуально-екзистенційному, а й в історичному ракурсі („В степу”, „Покинута хутір”). У вірші „В степу” епізод минулої епохи (бій козаків з ордою) є лише візією ліричного суб’єкта. Її примарність, а отже, і швидкоплинність історичного часу, контрастує з вічністю – виміром, у якому існує світ природи. Так само в поезії „Покинута хутір” картини незмінної природи стають обрамленням для поданого в динаміці образу садиби. В обох випадках ідею вічності й незмінності природного світу об’єктивує образ-рефрен сонця й неба:

*Як і спершу, небо
Землю обхопило;
Сонце плине й гріє,
Як одвіку гріло [9, с. 132];
А небо теж, все висне, не двигнеться
І сонце йде та хутору сміється! [10, с. 168].*

Отже, у поезії Я.Щоголева образ природи розкриває свою художню семантику у складі опозиції, у протиставленні світу людей, яке вбирає низку антитетичних ознак (гармонійність і недосконалість, спокій і суєтність, розмаїття, багатство і спустошеність, вічність, сталість і швидкоплинність, циклічність і лінійність часу та ін.), що оприявнюють авторську позицію щодо багатьох моральних, соціальних та екзистенційних питань.

Література

- 1. Білецький О.** До розуміння творчості Я. Щоголева. *Білецький О. Зібрання творів* : у 5 т. Київ, 1965. Т. 2 : Українська література ХІХ – початку ХХ століття. С. 565–578;
- 2. Волинський П.** Життя і творчість Я. І. Щоголева. *Щоголев Я. Твори*. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1961. С. 3–30;
- 3. Зеров М.** „Непривітаний співець” (Я. Щоголів). *Зеров М. Твори* : у 2 т. Київ : Дніпро, 1990. Т. 2 : Історико-літературні та літературознавчі праці. С. 294–323;
- 4. Історія української літератури ХІХ ст. (70 – 90-ті роки)** : у 2 кн. : підручник / за ред. О. Гнідан. Київ : Вища школа, 2003. Кн. 2. 439 с.;
- 5. Камінчук О.** Поетика української романтичної лірики: Проблеми просторової організації поетичного тексту. Київ : ТОВ „ЛДЛ”, 1998. 160 с.;
- 6. Каспрук А.** Яків Щоголев. Нарис життя і творчості. Київ : Видавництво АН УРСР, 1958. 119 с.;
- 7. Погрібний А.** Яків Щоголев. Нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1986. 166 с.;
- 8. Поліщук Я.** Слобожанський хуторянин (Яків Щоголів). *Поліщук Я. Пейзажі людини* : монографія. Харків : Акта, 2008. С. 143–166 ;
- 9. Щоголев Я.** Твори. Київ : Державне видавництво художньої літератури, 1961. 356 с.;
- 10. Щоголів Я.** Поезії. Київ : Радянський письменник, 1958. 510 с.

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТА ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Раїса Лисогор (Євсузький ЗЗСО І–ІІІ ступенів
Біловодського району Луганської області, учителька)

Перед сучасною школою суспільство і час ставлять нові завдання, вирішення яких вимагає нових підходів до навчання. Змінюються програми, з'являються нові підручники, технології, моделі навчання, що вимагають від учителя оволодіння та застосування в своїй практиці інновацій.

Що ж дає інформатизація в сфері освіти, зокрема вчителю?

По-перше, істотно змінює на краще зміст і форми навчального процесу; по-друге – дає можливість вирішувати завдання інтенсифікації та індивідуалізації навчання, формування пізнавальних здібностей учнів, поліпшення організації навчального процесу.

Комп'ютерна технологія може здійснюватися в кількох варіантах, один з яких використовую і я на своїх уроках. Це використання комп'ютера при вивченні окремих тем, розділів, вирішення дидактичних завдань.

Інноваційні технології дозволяють поєднати теорію з практикою, текстовий і наочний матеріал, графічні засоби, відеозображення, мовний та музичний супровід, створити уявлення реального оточення, спілкування. Вони забезпечують активну (вербальну і невербальну) діяльність учнів у процесі вивчення української мови в школі, гнучкість і варіювання тренувальних вправ і видів контролю, актуалізують пізнавальну діяльність і розвивають критичне та творче мислення, розширюють можливості здобуття, осмислення та презентації інформації, дають змогу моделювати комунікативні ситуації, загалом робити уроки мови привабливими, цікавими для дітей.

Нові інформаційні технології під час вивчення української мови в школі сприяють підвищенню рівня мовної освіти, вдосконалюють якість навчання мови завдяки: інтенсифікації й індивідуалізації навчально-виховного процесу за допомогою більш повного використання доступної інформації; розробці

перспективних методів, засобів і форм навчання мови з орієнтацією на комунікативну, розвиваючу, діяльнісну й особистісно орієнтовану освіту; синтезу різних видів навчальної діяльності; формуванню інформаційного світогляду учнів.

Застосування ІКТ на уроках української мови передбачає підвищення ефективності і якості навчального процесу, інтенсифікацію навчання мови й активності пізнавальної діяльності, поглиблення знань учнів з предмета, розвиток креативного мислення, комунікативних вмінь, мовленнєвої компетенції, формування вмінь адаптуватися до будь-якої ситуації спілкування.

Використання ІКТ на уроках з української мови засвідчив, що можна виокремити наступні переваги їх застосування у навчально-виховному процесі в цілому та на кожному конкретному уроці, що спричинює зміни організаційних моментів, а саме: відбувається економія часу як уроку, так і підготовки до нього; з'являється зручність у його проведенні; обсяг та технологічні можливості дозволяють будувати будь-які типи уроків та у більшому обсязі використовувати різні види навчальної діяльності учнів (у тому числі, й самостійної).

Використання комп'ютера на уроках розширює мої можливості як учителя під час підбору матеріалу до уроку й форм навчальної роботи, робить уроки яскравими та цікавими, інформаційно та емоційно насиченими.

Звичайно ж, комп'ютер на уроках виступає як засіб навчання, що може значно підвищити ефективність уроку, сприяти міцнішому засвоєнню знань учнів, активізує діяльність учнів. Використовуючи комп'ютер, можна проводити уроки-презентації, уроки-дослідження, віртуальні екскурсії (відвідати музеї, не відходячи від розумної машини), уроки-проекти (учні готують власні проекти комп'ютерного уроку, що дозволяє їм закріпити й поглибити знання).

Наголошуючи на формуванні мовленнєвої компетенції засобами інноваційних технологій, ми повинні спиратись на те, що людина запам'ятовує 20% почутого, 40% побаченого, 60% побаченого і почутого, 80% побаченого, почутого і зробленого самостійно. Формування мовленнєвої компетенції

включає в себе зміст мовної освіти та організаційні форми, методи і засоби навчання української мови. Знання з морфології, сполучуваності лексем, правильне використання у мовленні одиниць мови, побудова власних висловлювань (діалогічних і монологічних), збагачення активного словникового запасу сприяє ефективному оволодінню учнями мовленнєвою компетенцією.

У навчанні української мови можна виділити два основних застосування засобів ІКТ: як об'єкт вивчення та як засіб забезпечення навчальної діяльності на різних етапах уроку. Це набуття (засвоєння) нових знань, повторення (формування нових умінь, навичок), закріплення (застосування вмінь, навичок), використання на практиці (узагальнення, систематизація вмінь, навичок; перевірка, визначення рівня навчальних досягнень, корекція знань, умінь, навичок).

На уроках української мови і літератури використовую ІКТ як засіб формування ключових компетентностей учнів:

1) методичні матеріали на електронних носіях (розробки уроків, методичні рекомендації з навчання аспектів мови і видів мовної діяльності, тести);

2) інтернет-ресурси;

3) комбіновані електронні засоби навчання (збірки вправ і розвивальних ігор з орфографії);

4) навчально-методичні програмні засоби для супроводу уроків української мови і літератури (демонстраційні матеріали, презентації, проекти, комп'ютерні розробки уроків і т. ін.).

Використання комп'ютерної техніки робить урок привабливим та сучасним. Це урок, на якому відбувається індивідуалізація навчання, розвивається пізнавальна діяльність учнів (інтелектуальна активність, логічне мислення, увага, пам'ять, мова, уява, інтерес до навчання). Це урок, на якому з'являються нові можливості для розвитку гармонічної індивідуальності, здатної до колективної співпраці.

Використовуючи ІКТ, розв'язуються наступні задачі: забезпечення оперативного оволодіння викладачем досягнення сучасної педагогічної науки інноваційної практики вітчизняного та зарубіжного досвіду; розвиток творчої ініціативи учителя.

Розвиток інтелектуальних здібностей учнів проходить шляхом: створення оптимального емоційного фону на уроці; використання проблемних форм навчання; нестандартних форм навчального процесу, які активізують мислення учнів, мотивують їх на творчість.

Метод використання ІКТ на уроках української мови та літератури допомагає учителю не тільки активізувати пізнавальну діяльність, але й у короткий проміжок часу засвоїти, опрацювати та використати у практичній діяльності величезні масиви інформації. Процес навчання організований так, що учень із зацікавленістю та захопленням працює на уроці, і бачить плоди своєї праці та може їх оцінити.

Учитель уміло об'єднує традиційні методи навчання із сучасними інформаційними технологіями, в тому числі комп'ютерними. Використання комп'ютера на уроці дозволяє зробити процес навчання мобільним, суворо диференційованим та індивідуальним. Цьому методу навчання учитель надає перевагу, він допомагає краще оцінити здібності та знання учнів, зрозуміти його.

Для удосконалення організації навчальної діяльності учнів, активізації їх творчого потенціалу використовуються методи та форми інтерактивного навчання з використанням ІКТ.

Використання інтерактивних і традиційних форм та методів навчання з використанням ІКТ дає можливість учителю створити особистість, яка уміло адаптується до нових умов життя, може аналізувати ситуацію та адекватно змінювати свою діяльність, оцінювати проблеми, які виникають, та приймати правильні рішення.

Організація інтерактивного навчання передбачає насамперед моделювання життєвих ситуацій, вирішення яких виховує відповідну життєву компетентність, сприяє виробленню цінностей, створенню сприятливого мікроклімату для розвитку самодостатньої особистості.

Завдяки інтерактивним методам засвоєння матеріалу є наслідком спілкування між учителем та учнями, тобто між тими, хто має певні знання й досвід, і тими, хто їх здобуває.

Інтерактивні методи – це чітко спланований результат навчання. Ці методи не призначені для виконання певних

навчальних завдань, а самою своєю структурою визначають кінцевий результат.

Набагато важливіше навчити, ніж просто розповісти. Можна швидко повідомити учням те, що вони повинні знати, і вони забудуть це ще швидше. За умови якісного навчання, учні повинні мати такі навички: думати, розуміти суть речей, осмислювати ідеї і концепції, і вже на основі цього шукати потрібну інформацію, трактувати її і застосовувати в конкретних умовах.

Завданням роботи є впровадження інтерактивних методів та прийомів для того, щоб стимулювати й розвивати творчі здібності учнів, формувати творчу особистість школярів.

Робота з дітьми щодо впровадження цього завдання полягає в тому, щоб виявити ці творчі здібності та задатки. На уроках української мови та літератури повинні мати місце творчі диктанти, завдання, складання та розігрування діалогів на задану тему, створення віршів за опорними словами або початком. Усе це активізує, а також стимулює розум, надихає на творчі думки.

Загалом інтерактивне навчання дає змогу наблизити викладання до нового, особистісно-зорієнтованого рівня, формувати ключові компетентності.

Отже, мовознавча освіта повинна допомогти кожній дитині спрямувати навчання на набуття учнями умінь застосовувати знання, які становлять суспільно значущі компетенції. Зміст освіти повинен відповідати на виклик часу. Сучасному суспільству дуже потрібна інформована і компетентна особистість. В умовах політичної та економічної нестабільності, дефіциту духовності винятково важливою стає стабілізуюча роль школи як гаранта громадянського миру. Державна система освіти, яка відповідає за соціалізацію особистості, є важливим інститутом, спроможним еволюційним шляхом забезпечити зміну ментальності, створити умови для виховання людини громадянського суспільства.

ЗАГАДКИ ТАЛАНТУ НАДІЇ КОШЕЛЬ

Тетяна Луганська (КЗ „Петропавлівська школа № 2 І – ІІІ ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів та курсів Станично-Луганського району Луганської області”, смт. Петропавлівка, учителька)

*Окреслює людська довічна суть
Перебіг змін, але у колі світу
Від пелюшок до сивини живуть Довіра
й щирість в полі оксамиту.*

Надія Кошель

Такі рядки може написати людина емоційна, ніжна, одухотворена, співуча, у душі якої живе справжній поет.

Розв'язувати складні задачі із задоволенням, ділити та множити багатозначні числа разом з учнями, залучаючи їх у загадковий світ цифр, здатний той, хто закоханий в математику. Так хто ж вона – фізик чи лірик?

Надія Кошель (Половинка) народилася 27 жовтня 1957 року в мальовничому селі Стегайлівка Середино-Будського району Сумської області. Тут навчилася любити й розуміти природу та людей – щирих, працьовитих. Серце її ще змалечку прагнуло краси й світла. Надія в 1975р. закінчила Зноб-Новгородську середню школу. У 1979 році закінчила Сумський державний педагогічний інститут імені А.С. Макаренка (фізико-математичний факультет за спеціальністю „Математика”). І з 1979 року працює заступником директора з навчально-виховної роботи та вчителем математики Верхньобогданівської ЗОШ Станично-Луганського району Луганської області.

За родом діяльності вона – поет. Член Національної спілки письменників України з 1999 року.

У 1997 році вийшла перша збірка її поезій „А мера – в сути бытия”. У своєму поетичному доробку Надія Кошель має чотирнадцять поетичних збірок. Її поезія сповнена щирістю, добротою, душевністю. Вона змушує думати, хвилюватися, переживати.

І водицею цілющою,

*І криницею все суцєю,
Білим цвітом по весні,
Спілим садом в осені,
Стиглим колосом,
Срібним голосом –
Пісня мамина –
Крила сонячні.*

Добірки творів друкувалися у літературно-мистецькому альманасі „Слобожанський луг”, журналі „Бахмутський шлях”, збірках „Жайвори над Луганщиною” (ІІ ч.), „Сто луганських поетів”, в альманасі літераторів Луганщини „Лугань”, літературно-художньому журналі „Харків”, у збірці „Нам 50 років” тощо. Твори мають філософське спрямування, психологічно загострені моменти відображення подій, патріотичний настрій; пейзажна, любовна лірика, іронія притаманні творам авторки.

Ось так говорив про Надію Кошель її земляк, видатний поет Луганщини, Іван Низовий, який був її творчим другом дуже багато років: „Сказати про те, що вона – тонкий і вишуканий лірик – значить не сказати всієї правди. Так, вона талановита пейзажистка, обдарований самою природою і певним життєвим досвідом психолог, але й вона заглиблений у суть речей філософ, який щиро уболіває за здоровий і виважений стан суспільства, відчуючи власну відповідальність за всі глобальні зрушення...”. Надія Іванівна – лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Низового.

Багато років Надія Іванівна писала вірші російською мовою, але її українська сучасна поезія проросла новим гіллям у наш український дивосвіт. З 2004 року Надія Кошель дарує собі і своїм друзям-читачам збірки поезій, написані українською мовою. Особливої уваги заслуговує збірка віршів „Три пелюстки веснодня”, яка відображає основні думки поетеси про світосприйняття.

Поетика Надії Кошель надзвичайно багатогранна, у ній переважають елементи неоромантизму, неокласицизму, а також імпресіонізму, в їх органічній єдності. Таке поєднання породжує, з одного боку, щирі емоційність, ліризм, а з іншого – інтелектуалізм, філософську заглибленість.

Поезія, численні статті – це духовні відкриття й осяяння про людину, сенс життя, про долю України.

*Всі думки про тебе, Україно рідна,
І високі мрії в часі на чолі,
І серця гарячі, і події гідні,
І герої горді на твоїй землі...*

Чимало й прозорої, щемливо-сповідальної інтимної лірики.

*Я у тебе одна,
Наче перст у безмежному світі,
Наче озеро в морі,
Яке не поверне назад...*

Поетеса осмислює любов у трьох взаємопов'язаних вимірах: **особистісному** (кохання як глибинна, нерозгадана таємниця серця); **суспільному** (любов до Батьківщини, рідної нації, до людини, близької і далекої); **космічному** (любов як основний закон Усесвіту, основа єдності, гармонії). Та переважає поезія філософська, метафорична.

*Який ти, світ? Який ти, світу?
На павутині, на межі...
Солоний біль? Солодкий спокій?
Чи нескінченні міражі?
Кому не знать? Кому не звикнуть?
У всесвіт постріл, -
Крикнеш ти.
Краплина космосу – безмірність,
Тож спробуй світло берегти!*

Особливо зачаровує поетеса красою, глибиною і мінливістю слова; її поезія просякнута глибокою емоційністю.

*Акації цвітуть,
Духмяно день п'яніє,
Стежки у спорихі
Заплутують пісок,
Бджолиний рій,
Мов куля, даленіє,
І моститься на затишний бузок.
Дзвінкоголосий день,
Вставши літні роси,*

*Розкинувся в zenіт
Проміннями тепла,
Густіє різноцвітть,
Вологу п'ють покоси
І річка, наче брівка,
Вздовж села.*

Надія Іванівна є прекрасною поетесою, творцем та самобутнім філософом. Її геніальність полягає в дивовижно яскравому світі художнього слова. У своїх творах вона торкається багатьох тем. Поезія Надії Кошель присвячена духовним цінностям, красі природи і життя, першим почуттям, долі України, патріотичним настроям.

Опрацювавши низку поетичних творів Надії Іванівни, доходжу висновку, що всі її вірші умовно поділяються на патріотичну, пейзажну, інтимну, філософську лірику.

Патріотична: „А я стою на березі ріки...”; „Всі думки про тебе, Україно рідна...”; „В тій стороні, що на несе прокльону, не доріка на залишки вини, ти, блудний син, не відрікайся дому у пошуках другої сторони...”

Пейзажна: „У осені очі тернові – вологі від лагідних снів...”; „Буди мене, ранку, буди мене, чуеш...”; „Ще горять чорнобривці, і айстри розмішують колір...”

Філософська: „Минуле душу не мина, а звіддала незвано світить...”; „Срібляться зіроньки далекі – світи невизначених дат...”; „Мир дому! Мир серцю! Мир злагоди душ!”;

Інтимна: „Яку ти вигадав любов...”; „Крається небо на два лоскути: Ми поділились на „я” і на „ти”...”; „В твоєй руке – моя рука, и ничего уж мне не надобно...”.

Переважну більшість творів проймають патріотичні почуття. Це – художньо закінчені картини краси, величі українського світу: „А я стою на березі ріки...”; „Всі думки про тебе, Україно рідна...”; „В тій стороні, що не несе прокльону, не доріка на залишки вини, ти, блудний син, не відрікайся дому у пошуках другої сторони...”. Щирий, незламний патріотизм, на переконання Надії Іванівни, є основою духовності, шляхетності людини.

Не можна не зупинитися на тому, як поетеса плекає любов до рідного краю.

*Серцю радісно, Весно!
Мрійливість освячує долю,
А душа, що дорога –
В ній квітне, буяє розмай.
Закликаймо Весну!
Хай рясніє пиеницею поле,
Хай щасливим і вільним
Сяє мій світло-сонячний край.*

Рідним і живодайним є дивовижний світ природи для Надії Кошель. Поетеса здатна розчинитися у ньому, на якусь мить злитися з ним: „У осені очі тернові – вологі від лагідних снів...”; „Буди мене, ранку, буди мене, чуеш...”; „Ще горять чорнобривці, і айстри розмішують колір...”.

Рядками своїх поезій авторка закликає нас „...подбати про спільне майбутнє – ПРИРОДУ”.

Філософічність поезії – це роздуми над проблемами людського буття. Поетеса доводить, що велич людини – у вмінні бути гармонійною часткою, фрагментом кольорового світу: „Минуле душу не мина, а звіддала незвано світить...”; „Срібляться зіроньки далекі – світи невизначених дат...”; „Мир дому! Мир серцю! Мир злагоді душ!”.

Емоційно багата, шляхетна, витончена інтимна лірика Н. Кошель. Вона майстерно змальовує всю багатобарвну гаму цього дивовижного почуття. Часто поетеса не розгортає всю історію кохання, а лише навіює імпресіоністичне відчуття, наче ледь вловиму чарівну мелодію.

*В твоєй руці – моя рука,
И ничего уж мне не надобно.
И исчезают облака,
Итог дождя – смеётся радуга.
В твоих руках мои глаза
От взгляда пристального жмурятся,
Твоя печаль – моя слеза.
Ты загрустил – и небо хмурится.
Лучом весенним поутру
Я подкрадусь к тебе нечаянно,
С твоих ресниц печаль сотру:
Что закручинился отчаянно?*

*Прильну неистово к окну
Поспешным ветром, белой птицею,
И на твоём плече усну
Рассветом, былью, небылицею.
И, словно в небе облака, -
В твоей руке моя рука.*

Твори Надії Іванівни настільки мелодійні, що музика сама лягає на її рядки. Не випадково, що на вірші Надії Кошель поклав музику Анатолій Боровський. „Ты не птица, но всё же попробуй летать...”.

Поезія Надії Кошель – це світ сяйливий, дзвінкий, запахущий, справжній. Вона вражає своєю мінливістю. Космос, людство, земля, народ, доба, Україна – ось у яких вимірах живе її лірична героїня.

Зупинимось на творах поетеси, у яких постає чарівний світ рідної природи.

*Понад рікою тумани пасуться,
Лози цілуються з білими росами,
Лагідно здалеку пташки озвуться
Понад туманами, понад покосами.
Ранок, як вигадка, – раю не треба –
В погляді квітів душа неземна,
Стебла пружніють і тягнуться в небо,
Кожний світанок немов таїна.*

Визначальна риса Надії Кошель-митця – відчуття рідного коріння. Як вона сама говорить:

*А я стою на березі ріки...
Не вигадка – душа запрагла волі.
З води-люстерка дивляться віки,
Мов ламані на мамині долоні:
«Дух козацький не згине, як моя солов'їна,
Будуть в злагоді й згоді і слова, і діла.
Україно моя, твоя сила - в народі,
Твоя слава – в народі, країно моя!»
А я стою на березі ріки...
Не вигадка – душа запрагла волі.
З води-люстерка в'ються рушники,
Що їх плекали мамині долоні.*

Але корінь – це ще не все. Корінь – тоді лише корінь, коли людина свідомо свого минулого й свідомо робить свою справу. Цього ж і вчить своїми творами Надія Іванівна.

Перечитавши величезну кількість віршів, помічаємо, що всі рядки насичені образними засобами:

епітетами („сиве небо”, „холодні очі”, „сни калинові”, „дзвінкоголосий день”, „кульбабові згоди”, „незыблемый след”, „весенней встречи”, „серебристой шалью” тощо);

метафорами („розгорне небо хустку”, „по Землі іде весна”, „хвиля днів сни і ранки збирає”, „казку в’ють слова”, „наспівує вітер”, „ночь скрипит, светилами ворча”, „смеється радуга”, „блистает, пляшет листопад”);

уособленнями („спішать парасольки, крокують плащі”, „дощі босоногі”, „у неба синие глаза”, „зубы времени”);

порівняннями („І річка, наче бривка, вздовж села”, „Весна, немов мрійлива дівчина”, „дві чашки кави, мов карі очі”, „...і, наче оленя, висовує угору пухнасту голову до сонця сонтрава...”, „і сонний місяць, немов жовток”);

анафорами („Видно, почва плодородная, Видно, время безысходное, Видно, ночь была та темная, Видно, страсть была та сильная...”);

звертаннями („Буди мене, ранку, буди”, „Всі думки про тебе, Україно рідна”, „Україно моя, твоя сила – в народі”);

риторичними питаннями („Який ти, світ? Який ти, світе?”);

авторськими неологізмами („мимобіжна”, „різноцвіт”, „світло-сонячний край”);

зменшувально-пестливими словами („хмаринка – хвилинка”, „мов вітерець при гойданні ріки”, „десь острівець загубився і зник”);

обрамленням („А я стою на березі ріки...”);

грою слів („Журливі журавлі...”, „Рясніє, яріє, зоріє...”, „Красно, весно, провесно...”).

Ми доторкнулися до душі чудової співачки рідного краю. Лірику Надії Кошель не можна переплутати з будь-чиєю іншою: вона неповторна, мелодійна, оригінальна, потужна, у ній органічно злилися доля поета, доля вчителя і доля рідної землі.

Література

1. Кошель Надія Іванівна. Вечірня свіча. Луганськ : „Луга-принт”, 2004. 44 с.; **2. Кошель** Надія Іванівна. Дерева в кольоровім сні. Поезії. Луганськ : „Луга-Принт”, 2006. 60 с.; **3. Кошель** Н. І. Три пелюстки веснодня : Лірика. Луганськ : Світлиця, 2007. 116 с.; **4. Кошель** Надія Іванівна. Спіймай у просторі, злови... Лірика. Луганськ : ПП Афанасьєва В. І., 2008. 40 с.; **5. Кошель** Н. І. Ще горять чорнобривці. Поезії. Луганськ : Луганська ООНСПУ, 2013. 107 с.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Марина Ляхова (ВП „Коледж Луганської державної академії культури і мистецтв”, м. Кременна, викладачка)

Сучасне життя розвивається бурхливими темпами, тому відбулися вагомі зміни в системі освіти. Учителю, навіть найталановитішому, уже не може бути єдиним джерелом інформації.

Реалізація інноваційного підходу до навчання учнів дозволяє підняти на якісно новий рівень педагогічний процес, підвищити рівень навчальних досягнень, реалізація особистісних якостей.

У своїй роботі керуюся основними ознаками педагогічних технологій, що орієнтовані на роботу з обдарованими дітьми. Це ускладнення змісту навчального матеріалу, збільшення обсягу теоретичного матеріалу, виконання індивідуальних завдань, упровадження науково – дослідницької, пошукової, проектної діяльності, підвищення рівня самостійної роботи [2 с. 1 – 4].

У своїй педагогічній практиці застосовую спосіб інтеграції окремих елементів таких сучасних технологій навчання: проектне навчання, інтерактивні технології, особистісне зорієнтоване навчання.

Для того щоб така інтеграція принесла бажаний результат намагаюся вникнути в методику кожної з освітніх технологій. Формуванню творчої особистості сприяють інтерактивні методи навчання. Нагадаю перевагу таким формам роботи як: „Прес”,

„Займи позицію”, „Я – тобі, а ти – мені”, „Навчаюся – учуся”, „Дискусія”, „Термінологічна розминка” [1, с. 3 – 4]. Групові форми роботи навчання дають змогу диференціювати та індивідуалізувати навчальний процес, формують внутрішню мотивацію до активного сприйняття, засвоєння та передачі інформації. Крім активної роботи на уроках, здібні учні багато читають, самостійно працюють над удосконаленням мовних здібностей. Основний вид їхньої самостійної діяльності – це робота з тестами, вирішення системи завдань з тієї чи іншої теми.

Звертаю увагу на формування мовленнєвої культури (правильне наголошування слів, правильне вживання слів і словосполучень тощо). Приділяю увагу й розвитку мислення, їх умінню порівнювати, класифікувати, систематизувати й узагальнювати. У цьому допомагають мені різноманітні схеми, опори, блоки, таблиці, робочі сторінки, картки програмового контролю, алгоритми, тестові завдання. Мої вихованці вміють самостійно створювати узагальнюючі таблиці, схеми, опори, алгоритми.

Практикую підготовку проєктів до уроків, де вивчаються значні за обсягом теми. Упровадження проєктної технології стимулює творчий розвиток, оскільки кожен собі добирає завдання до снаги. Типи проєктів найрізноманітніші – дослідницькі, творчі, навчальні, інформаційні, практично-організаційні. Обов'язковою умовою завершення роботи над проєктом є створення презентації та її захист. [3, с. 5 – 9].

На уроках української мови та літератури у 10 – 11 класах використовую гру „Літописець”. На уроці пояснюю нову тему про події, про героїв. Учні грають роль літописця. Їх завдання – визначити в розповіді вчителя важливі подробиці й записувати їх. Наприкінці проводимо конкурс найкращого літописця. Формат конкурсу може бути різним – індивідуальне або командне опитування, письмовий залік. А вдома пропоную виконати літопис „у стародавньому стилі”, а потім улаштувати виставу „манускриптів”.

Для розвитку уваги, асоціативного мислення, швидкості реакцій, пам'яті використовую гру „Ієрогліфи”. Цю гру застосовую, коли треба запам'ятати багато слів (наприклад,

винятків з граматичних правил, імен, назв та інше). При вивченні теми „Морфологія” доцільно використовувати гру „Словесний волейбол”. На початку гри називаємо ім’я учня та іменник. Учень, якого назвала, повторює іменник, додає до нього відповідне дієслово, ім’я ще одного учня та ще один іменник. Ігри можна використовувати як на певних етапах уроку, так і на окремих заняттях. Тривалість гри може бути різною. Це залежить від мети, якої я хочу досягти на уроці. Цікавими ігровими формами проведення уроку є гра-конференція, гра-подорож. Це може бути й уявна подорож до музеїв письменників. Коли проводжу урок-подорож, то залучаю всіх до роботи. На уроках літератури використовую експрес-інтерв’ю.

Неможливо уявити роботу на уроці без „Мозкового штурму”, який спонукає учнів проявляти уяву та творчість, дозволяє їм довільно висловлювати свої думки.

Підсумок уроку проводжу обов’язково. І саме метод „Мікрофон” надасть можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповісти на питання. [4, с. 35 – 37].

Використовуючи інноваційні технології, я домоглася того, що значно підвищився інтерес учнів до вивчення предмета. Вчать працювати самостійно, у парах, у мікрогрупах; розвивати критичне мислення; вчать вести діалог та дискутувати. І особливо цінним є те, що учні займають особисту позицію в навчанні, отримують справжнє задоволення від здобування знань – це і дає 100 % складання ЗНО.

Отже, інноваційні технології дають змогу розвитку творчої особистості.

Література

- 1. Дичківська І. М.** Інноваційні педагогічні технології. Навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2008. С. 3–5;
- 2. Кульчицька О. І.** Обдарованість : природа і суть. *Обдарована дитина*. 2007. № 1. С. 1–4;
- 3. Макашова Ю.** Технологія розвитку критичного мислення учнів на роках словесності. *Дивослово*. 2010. № 5. С. 5–9;
- 4. Пометун О. І.** Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : Науково-методичний посібник. Київ : А.С.К., 2004. С. 35–37.

ЗВ'ЯЗОК ЕТИМОЛОГІЧНО-ОБРАЗНОЇ ОСНОВИ Й
КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНОТАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ КОНЦЕПТОМ „ОЧИЩЕННЯ”

Лариса Мельник (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, доцентка)

У процесі історичного розвитку змінюється лінгвістична картина світу, комунікативні й стилістичні можливості мови. „Довколишній світ і свідомість – ось два фактори, які породжують мовну картину світу будь-якої національної мови” [3, с. 144]. Різні події та явища в житті певних етносів відбиваються у словах та виразах. Час ніби „просвічується” крізь них і надає того чи того забарвлення, підсилює чи послаблює їхню значущість. Найвиразніше ці процеси відбиваються у фразеологічних одиницях (ФО) – стійких висловах, що використовувалися й використовуються в усіх періодах розвитку мови й віддзеркалюють образне сприйняття довколишнього світу соціумом.

У фразеології вербалізуються ціннісно-сміслові об'єкти культурно-мовної спільноти, у лаконічній мовній формі зберігаються особливості народного менталітету. Тому багато українських учених (Н. Бабич, М. Демський, А. Івченко, В. Калашник, В. Кононенко, Л. Мельник, Р. Міняйло, Л. Скрипник, Г. Удовиченко, В. Ужченко, Д. Ужченко, О. Юрченко та ін.) намагалися здійснити „національну ідентифікацію” фразеологічних виразів крізь призму різних наукових парадигм. На необхідність тісної взаємодії когнітології з культурологією, історичною фразеологією й зіставною лінгвістикою при інтерпретації етнокультурного змісту ФО неодноразово звертав увагу видатний дослідник слов'янської фразеології В. Мокієнко [6, с. 13].

Мета нашої розвідки – розкрити зв'язок етимологічно-образної основи й культурно-національної конотації деяких українських фразеологізмів, що передають звичаї та обряди, пов'язані зі своєрідним очищенням людини при народженні.

Згідно з Новим тлумачним словником української мови, *очищати (очищувати, очистити)* – у свідомості віруючих –

відпускати гріх (гріхи), робити чистим перед Богом; звільняти від гріхів [7, III, с. 173]. При очищенні мати приносить дитину й стоїть у бабинці, аж поки не відчитають над нею очищальних молитов, а потім дитина вцерковлюється (це церковне очищення від первородного гріха).

Із концептом „очищення” пов’язана низка українських фразеологічних і лексичних одиниць: *злити на руки, очистити руки, змити кров з рук, обмивання рук, зливки* [1, с. 89], *розмивки* [9, с. 61], *помити руки, злити на руки, зливання, обмивання* [2, с. 27].

Особи, які перебувають у стані „переходу”, за народною уявою, є нечистими й уособлюють злу силу. Цим пояснюється необхідність обряду очищення, який виявляється в зливанні обрядової води. Практикувалося три форми цього обряду: обмивання рук породіллі, обмивання рук повитухи та взаємне обмивання рук.

Обряду *зливок* не було на Поліссі, у західноукраїнському регіоні, обмеженому зі сходу приблизно річкою Збруч. Але його відсутність не була повною. Мотивація обряду відзначалася однотипністю: очищення бабиних рук забезпечувало їй право продовжувати свою місію: „Треба злити бабі на руки, щоб очистилася й могла йти до іншої породіллі; як помили бабі руки – далі може йти, ...вона могла бабувать після цього” [2, с. 267].

Із церковним обрядом очищення пов’язані вислови *йти до церкви на вивід, очисна молитва, отримати [очисну] молитву, нечиста жінка; вивід* [8, I, с. 149]. *Вивід* – „перше відвідування церкви жінкою через шість тижнів після народження нею дитини для отримання очисної молитви” [8, I, с. 149]; обряд, під час якого священник „виводить” матір від злих сил, оскільки поширене повір’я, що зразу після пологів породіллі і дитина нечисті [1, с. 160].

Цю обрядодію та її назву пояснив І. Огієнко: „Очищення ж самої породіллі наступає на 40-й день по родах, – це виводини, чи правдивіше вводи́ни матері й дитини до церкви, бо до цього часу мати до церкви не може ходити” [5, с. 210].

Сьогодні з усього комплексу обрядів очищення залишився тільки *церковний вивід* (завдяки церкві). Важлива

частина зливки пішла в минуле разом з головною дійовою особою – бабою-повитухою.

Як бачимо, для семантики й конотації українських ФО родильної обрядовості, пов'язаних із концептом „очищення”, притаманний антропоцентризм – спрямованість на понятійні сфери, що мають зв'язок із життям і діяльністю людини. Прототипи таких фразем відтворюють духовний світ українського народу, важливі факти його національної культури. Найрізноманітніші екстралінгвістичні фактори, мотивуючи внутрішньофразовий контекст, одночасно конотативно „обарвлюють” ФО, хоч міра мовної опосередкованості екстралінгвістичної мотивації буває різною. Етимологічно-образна основа ФО, таким чином, через їх внутрішню форму виявляє більш чи менш прозорий зв'язок із культурно-національною конотацією фразем [4, с. 24].

Отже, в українській фразеології часто приховані пережитки народних вірувань, ідей, звичаїв, обрядів, тому дослідження походження й семантики фразеологізмів можливе лише в поєднанні з аналізом відповідних реалій. Історико-діахронічне вивчення фразеології, заглиблення у внутрішню форму ФО дозволяє відшукати об'єктивну когнітивну інформацію, зокрема пов'язану з концептом „очищення”, проаналізувати культурно-національну конотацію виразів, прототипами яких послужили так звані „родильні” народні звичаї та обряди.

Література

- 1. Гаврилюк Н. К.** Картографирование явлений духовной культуры: (По материалам родильной обрядности украинцев). Киев: Наук. думка, 1981.
- 2. Київське Полісся:** Етнолінгвістичне дослідження / С.С. Березанська та ін. Київ, 1989.
- 3. Корнилов О. А.** Языковые картины мира как производные национальных менталитетов: учебное пособие. М.: КДУ, 2011.
- 4. Мельник Л. В.** Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Луганськ, 2001.
- 5. Митрополит Іларіон** (І. Огієнко). Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія: Київ: Обереги, 1992.
- 6. Мокієнко В. М.** Когнитивное в диахроническом и

диахроническое в когнитивном (аспекты взаимодействия). *Когнитивные факторы взаимодействия фразеологии со смежными дисциплинами* : сб. науч. тр. по итогам III Междунар. науч. конф. (Белгород, 19–21 марта 2013 года) / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. Белгород: ИД „Белгород” НИУ „БелГУ”, 2013. С. 8–14. **7. Новий** тлумачний словник української мови. 42000 слів: У 4-х т. / Уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ: Аконіт, 1998. Т. 1–4. **8. Словарь** української мови / Упоряд. з дод. власн. матеріалу Борис Грінченко: В 4 т. Київ: Наук. думка, 1996–1997. Т. 1–4. **9. Супруненко В. П.** Народина: Витоки нації, символи, вірування, звичаї та побут українців. Запоріжжя: Березина, 1993.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ

Алла Нікітіна (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, професорка),
Вікторія Юхненко (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, здобувачка вищої освіти)

Офіційно-ділове спілкування охоплює широку сферу: це різноманітні галузі людської діяльності, пов’язані з навчанням, виробництвом, мистецтвом, професійними й суспільними відносинами й комунікативними взаємозв’язками. До основ офіційно-ділового спілкування готують насамперед у закладах освіти, а також на курсах, семінарах, коли цього вимагає певна ситуація спілкування. Мало знати мову – її лексику, граматику, стилістику, – щоб бути успішним у спілкуванні треба ефективно володіти правилами досягнення комунікативної мети, реалізування комунікативного задуму, впливу на співрозмовників.

Зв’язне мовлення, відповідно до психолінгвістичної теорії, є процесом, що містить окремі фази – орієнтування, планування, реалізації й контролю, а мовленнєве спілкування вимагає планування певних мовленнєвих дій, тобто стратегій і вибору способів досягнення визначеної комунікативної мети, тому „мовну комунікацію можна вважати стратегічним

процесом, який реалізується через конкретні комунікативні стратегії” [4, с. 194] і притаманні цим стратегіям тактики спілкування. У науковій літературі існують поняття „комунікативна стратегія”, „мовленнева стратегія”, „стратегія спілкування”, „стратегія мовленнєвого спілкування”. Інколи ці поняття ототожнюють („Загальна інтенція мовця обумовлює стратегію мовленнєвого спілкування, або комунікативну стратегію” [1, с. 118]). Більш широким поняттям вважаємо комунікативну стратегію, оскільки мовленнева стратегія реалізується задля комунікації (від лат. робити спільним), спілкування (сукупність зв’язків і взаємодій), де є вербальні (мовленнєві) й невербальні чинники. Ставимо за мету охарактеризувати деякі комунікативні стратегії й тактики, притаманні офіційно-діловому спілкуванню, тобто спілкуванню з чітко визначеними комунікативними ролями мовців.

Поняття стратегії й тактики досліджують у риторичі, комунікативній лінгвістиці, прагматиці, дискурсології. Цікаво, що здавна ритори пояснювали ці поняття через військові терміни – як „військо шикую” (стратегія) й „військо веду” (тактика).

Слушною є думка І. Савчак про те, що „реалізація комунікативної стратегії здійснюється за допомогою тактик, тобто сукупності прийомів і засобів для досягнення певної мети. Стратегію асоціюють з поняттям „глобальність”, а тактику – з поняттям „локальність”. Тактику співвідносять з окремими намірами мовленнєвої поведінки, що відповідає етапам або фазам комунікативної події” [4, с. 194]. Дослідниця робить логічний висновок: „комунікативна тактика – це зумовлені стратегією мовленнєві кроки, що в сукупності дають змогу досягти головної комунікативної мети” [4, с. 194]; стратегій небагато, вони окреслюють головний маршрут дискурсу – від задуму комунікації до його реалізації; тактик велика кількість, вони забезпечують гнучкість комунікації [4, с. 194]. Для досягнення стратегічної мети мовці використовують різні тактики, до прикладу: щоб реалізувати стратегію умовляння можна просити, примушувати, благувати, погрожувати, шантажувати та ін. – вибір тактики залежить від багатьох

чинників (особистісних стосунків, віку, умов спілкування, часу, простору тощо).

Способами здійснення комунікативно-мовленнєвих стратегій, на думку Ф. Бацевича, є комунікативно-мовленнєва тактика – система комунікативно-мовленнєвих прийомів, лінія поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного. Учений виокремлює такі комунікативні тактики, як раптовість, провокація, апеляція до авторитетів, залучення елемента неформальності, гумор тощо [1, с. 120 – 121].

Прагматика офіційно-ділового дискурсу ґрунтується на основах стилю спілкування й застосовуваних у тій чи тій ситуації комунікативних (комунікативно-мовленнєвих) стратегіях, тобто правилах і послідовності комунікативних дій, яких дотримується адресант для досягнення певної комунікативної мети. Стратегія мовленнєвого спілкування, за Ф. Бацевичем, – це оптимальна реалізація інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування й гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації [1, с. 118]. Складниками стратегії можуть бути аргументація, мотивація, оцінка, висловлення емоцій, міркування вголос, виправдання, підбурювання тощо. Комунікативна стратегія охоплює вибір глобального мовленнєвого наміру (констатувати факт, поставити запитання, звернутися з проханням тощо); відбір семантики речення і позалінгвальних чинників (соціально-психологічних, фізичних, часових обставин), які відповідають модифікаційним комунікативним значенням; визначення інформації на одну тему, одну рему; встановлення співвідношення часток інформації про ситуацію зі станом свідомості співбесідників і чинником емпатії; визначення порядку комунікативних складових; налаштування комунікативної структури на певний комунікативний режим, стиль і жанр мовлення [1, с. 118 – 119].

У науковій літературі зустрічаємо характеристику різних за типом комунікативних стратегій. Зокрема, К. Серажим так аналізує мовленнєві стратегії: конструктивно-генеративна стратегія передбачає побудову тексту з чітко визначеним

комунікативним завданням, транспозитивна передбачає „переклад однієї з форм безпосередньої усної комунікації в текстову форму”, стратегія побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю застосовується в певних конкретних ситуаціях, трансформуюча стратегія – перероблення тексту, унаслідок якого з’являються тексти інших жанрів [4, с. 96].

А. Белова класифікує комунікативні стратегії, відповідно до соціальних чинників – етнічної належності, соціального статусу, віку, гендерних особливостей, природи комунікативних знаків, темпоральності, психологічної налаштованості комунікантів, адресантно-адресатних відношень, комунікативної мети: універсальні та етнічно-специфічні; загальнозживані та індивідуальні; загальнозживані та вікові; унісекс та гендерно марковані; атемпоральні та обмежені в часі; кооперативні та конфліктні; адресантно-орієнтовані та адресатно-орієнтовані; інформативні та спонукальні [2, с. 16]. С. Дацюк [3]. залежно від мовних ресурсів комунікації виділяє власне комунікативну та змістову стратегії. Комунікативна стратегія – це правила та послідовність комунікативних дій, яких дотримується адресант; змістова стратегія – це покрокове змістове планування мети з урахуванням мовного матеріалу в межах кожного ходу в комунікації. Виділяють також стратегії кооперативні: – ввічливості, щирості й довіри, близькості, співпраці, компромісу, що втілюються в порадах, пропозиціях, згоді, схваленні, компліменті та некооперативні – агресії, насильства, дискредитації, підпорядкування, примусу, викриття тощо (втілені в конфліктах, суперечках, претензіях, погрозах, ухиляннях від відповіді). Для кожного типу мовлення характерні відповідні комунікативні стратегії, які вживаються у різних сферах комунікації [4, с. 195].

Існує поділ стратегій на власне комунікативні (правила й послідовності, яких дотримується адресант) і змістові (покрокове змістове планування мети висловлювання з використанням мовного й позамовного коду для кожного кроку, акту комунікації); на кооперативні (неконфліктні: обмін думками, поради, розповіді тощо) та некооперативні (конфліктні: суперечки, претензії, погрози, ухиляння

від відповідей тощо) [1, с. 119]. Комунікативно-мовленнєві стратегії зумовлені комунікативними інтенціями, комунікативною метою, комунікативною компетентністю учасників спілкування. Стратегії мовленнєвого спілкування залежать від віку комунікантів, соціальних ролей, національності, загальної культури тощо.

Заслугове на увагу аналіз стратегій в дипломатичному спілкуванні, зокрема стратегії інформаційно-інтерпретаційну, конформізму, аргументування, самопрезентації, агітаційну, маніпулювання, нападу, самозахисту, агітації.

Так, інформаційно-інтерпретаційна стратегія використовується з метою інформування громадськості про ситуацію в країні, коментування певних подій, розповіді про житі заходи для вирішення проблеми, демонстрування готовності до діалогу з опонентами. Реалізується за допомогою тактик визнання проблеми, акцентування на позитивній інформації, пояснення, коментування, розгляд проблеми під новим кутом, указування на шлях розв'язання проблеми. Стратегія конформізму передбачає вираження солідарності з опонентом, у процесі реалізації якої співрозмовники використовують тактику комунікативної згоди [4, с. 195]. Стратегія аргументування передбачає реалізацію тактик незгоди, контрзапитань, чи твердження. Стратегія самопрезентації полягає в демонстрації найяскравіших якостей людини; реалізується за допомогою тактик солідаризації, дистанціювання, самосхвалення. Стратегія маніпулювання ґрунтується на прихованому впливі на опонента й дає змогу керувати людською свідомістю, змушує діяти адресата всупереч власним бажанням; до тактик цієї стратегії відносять навішування ярликів, гіперболізацію, применшення, спрощення понять, замовчування, підтасовку й фабрикацію фактів, посилення на авторитети тощо. Стратегія нападу передбачає активні комунікативні дії проти опонента, спричинені ворожими намірами, характеризується мовленнєвою агресією, що досягається тактиками образи та звинувачення. Стратегія самозахисту має на меті протидію нападам опонентів; реалізується тактиками переадресування удару або превентивного удару. Агітаційна стратегія використовується

з метою впливу на свідомість, переконання, активність опонента. У межах цієї стратегії застосовуються тактики обіцянки, застереження, надання оцінного значення, протиставлення, навернення аргументів «за», прямого спонукання, запрошення, апелювання до авторитету, до моральних цінностей [4, с. 195].

І стратегії педагогічного дискурсу (як зразку мовленнєвої поведінки в сфері навчання й виховання, що має своєрідну мету, суб'єктів спілкування, хронотоп, жанри комунікації, тексти, комунікативні стратегії та цінності [6, с. 183]) мають певну своєрідність, зумовлену провідною метою цього типу дискурсу – засвоєнням нових знань, виробленням умінь і навичок у процесі освітньої діяльності. У педагогічному дискурсі використовуються стратегії конструктивно-генеративні (побудова розповіді, пояснення, настанови тощо), транспозитивні (посилання на авторитетні філологічні джерела, переказ, цитування з коментарем тощо), побудови дискурсу за наявною або аналогічною текстовою моделлю (складання пам'яток, інструкцій тощо), трансформувальні (реферування, переказ, анотація тощо); власне комунікативні та змістові. Віддається перевага кооперативним (неконфліктним) стратегіям. Стратегії педагогічного дискурсу складаються з комунікативних інтенцій, спрямованих на соціалізацію людини – перетворення її на члена суспільства, який поділяє систему цінностей, знань і думок, норм і правил поведінки цього суспільства. Відповідно до цього виділяють такі стратегії педагогічного дискурсу як пояснення, оцінювання, контролю, сприяння, організації.

Зважаючи на наявні в практиці навчання основні групи педагогічних цілей, виділяють такі основні типи стратегій педагогічного дискурсу: діагностувальні (мають на меті визначити рівень готовності учнів до нової порції знань, до вироблення умінь і навичок, формування компетентності); конструктивно-моделювальні (спрямовані на пізнання нового), контрольньо-оцінювальні (орієнтовані на виявлення результативності навчання).

Важливим засобом реалізації комунікативно-мовленнєвих стратегій і тактик організації дискурсу загалом є фрейми –

структури, що репрезентують у пам'яті людини стереотипні, шаблонні ситуації, допомагають ідентифікувати нові ситуації, забезпечують інформацією про послідовність дій (динамічні фрейми), описують стан (статичні фрейми). Динамічні фрейми існують у вигляді сценаріїв або планів. Сценарії в педагогічному дискурсі описують типові ситуації освітнього процесу: назва ситуації, ролі учасників спілкування, причини виникнення певної ситуації, перелік сцен, у кожній сцені набір елементарних дій. Плани – це засоби, за допомогою яких устанавлюються причинно-наслідкові зв'язки між сценаріями. У планах описується стандартна послідовність дій учасників спілкування в конкретних ситуаціях, план містить сцени й сценарії, що допомагають реалізувати стратегію – комунікативну інтенцію. Статичні фрейми педагогічного дискурсу описують стан відповідно до дієслівних та іменних структур (поверхнево-синтаксичні), репрезентують ситуацію на рівні тлумачень слів (поверхнево-семантичні), описують конкретні ситуації (тематичні), репрезентують типи та класи ситуацій (узагальнювальні) [5, с. 98].

Отже, для офіційно-ділового спілкування характерні комунікативні стратегії й тактики, спрямовані на реалізацію комунікативних намірів (інтенцій) мовців, ефективно вирішення міжособистісних проблем у суспільному житті. Комунікативна компетентність мовця залежить від рівня знань про комунікативні стратегії й тактики та сформовані вміння й навички володіння ними.

Література

- 1. Бацевич Ф. С.** Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Видавничий центр „Академія”, 2004. 344 с.
- 2. Белова А. Д.** Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2004. С. 11 – 16.
- 3. Дацюк С.** Коммуникативные стратеги. URL: http://xyz.org.ua/discussion/communicative_strategy.html
- 4. Савчак І.** Особливості реалізації комунікативних стратегій у дипломатичному спілкуванні // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: педагогіка. 2017. № 4.

- С. 191 – 198. **5. Серажим К.** Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : монографія; за ред. В. Різуна / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2002. 392 с.
- 6. Словник-довідник** з української лінгводидактики : навч. посіб. / за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 230 с.

ФРАЗЕОЛОГІЧНА КОНТАМІНАЦІЯ В ХИМЕРНІЙ ПРОЗІ В. ДРОЗДА

Надія Пасік (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин, доцентка)

Химерна проза В. Дрозда, як і гротескне художнє мовлення в цілому, позначене експериментами зі словом, мовною грою в різних її проявах: буквалізацією метафор, паронимазією, автокоментарями, які часто створюють смислову двоплановість, змішуванням стилів, орнаменталізацією та стилізацією з елементами пародійності, актуалізацією фразеологізмів, їх продуктивною модифікацією. Оказіональні звороти, детерміновані текстотвірними потребами й художнім мовомисленням автора, характеризуються структурною новизною і свіжою семантичною конотацією, формують релевантну стильовій домінанті тональність.

Попри показовість, модифікована фразеологія В. Дрозда практично не досліджена, хоч теоретичні аспекти семантичних і структурно-семантичних змін стійких одиниць мови ґрунтовно розглянуті в працях Л. Авксентьєва, В. Білоноженко, І. Гнатюк, Ю. Прадіда, Л. Скрипник, Г. Удовиченка, В. Ужченка та ін. Зазвичай учені пов'язують з фразеологізмом комплекс таких категорійних обов'язкових ознак, як семантична цілісність, відтворюваність, стійкість, нарізнооформленість, еквівалентність слову, неперекладність, метафоричність [4, с. 23 – 26]. Водночас постійність компонентного складу й структуру зворотів дослідники не вважають абсолютною, оскільки поряд з історичною та локальною змінністю фразеологізмові притаманна гнучкість індивідуально-авторського вживання, зумовлена художньою, стильовою та ідіолектною нормами. Подібні okazіональні перетворення узуального компонентного складу фразеологічних

одиниць, які ведуть до зрушень у їх семантичній структурі, традиційно називають модифікаціями.

У досліджених текстах В. Дрозда („Ірій”, „Балада про Сластьона”, „Самотній вовк”, „Сонце”) продуктивно представлені всі види семантичних і структурно-семантичних видозмін, однак у цій розвідці зосередимо увагу на фразеологічній контамінації.

Мета нашої статті – проаналізувати механізми й прагматичну роль контамінації як різновиду структурно-семантичних змін фразеологізмів на матеріалі химерної прози В. Дрозда. За такого виду модифікації фразеологізми не просто поєднуються, а схрещуються, накладаються, взаємопроникають, їхні значення зливаються внаслідок випадкових або свідомих зближень [3, с. 151]. У структурному ж плані окремі компоненти контамінованих зворотів зазнають редукції.

Фактичний матеріал демонструє кілька традиційних моделей контамінації, кожна з яких художньо мотивована.

Перша модель представлена контамінацією фразеологізмів на основі семантичної близькості, за якої взаємодіють звороти з подібним, асоційованим цілісним значенням, як-от: *А для нього, Йоськи Македоновича, яка різниця, брешу я чи правду кажу, аби душу мастило* [1, с. 310] ← *мастити словами* „говорити приємні речі, улещувати” [5, т. 1, с. 466] + *душа (серце) радіє (радується)* „хто-небудь дуже задоволений чимось, відчуває насолоду, втіху від чогось” [5, т. 1, с. 377]; *Вчасно проковтнувши іронічний посміх, я поважно киваю і виходжу за двері* [2, с. 12] ← *сміх застряв у горлі* „хто-небудь раптово перестав сміятися через щось, замовк” [5, т. 2, с. 835] + *проковтнути (затягти, затягнути) язика (язик)* „зробитися мовчазним, замовкнути” [5, т. 2, с. 707]; *Кресляр із мене стопроцентний, я виконував денну норму за п'ять-шість годин, а тягти плуга за сусіда – вибачте* [1, с. 325] ← *тягти (тягнути, терти) лямку* „виконувати важку, неприємну роботу; виконувати певний вид роботи”; *тягти (тягнути) ярмо* „працювати на когось; важко, безрадісно жити” [5, т. 2, с. 907] + *держатися плуга*, „займатися хліборобською працею, не покидати хліборобства” [5, т. 1, с. 230]. Структурна видозміна традиційних зворотів під впливом семантичної атракції, на наш погляд, конкретизує,

ситуатизує та увиразнює словесно-художні образи, чим об’єктивує поезику умовності.

Друга модель – контамінація за основі формальної схожості, зближення співзвучних фразеологічних одиниць чи їхніх окремих компонентів: *Дора на те посміхнеться скрива, наче рану сіллю посипле, а ти **стойи стовпом мальованим** та й думу гадаєш: плвуть роки, плвуть, і якщо не зараз, то коли* [2, с. 62] ← *стояти стовпом* „застигнути нерухомо” [5, т. 2, с. 861] + *мальований стовп* „верстовий стовп”; ... *вовк присів скулиніг, задер морду, і з його горла вирвалося **на всі чотири вітри** довге тужне виття* [2, с. 457] ← *на [всі] чотири боки (сторони)*, перев. зі сл. *іти*, проганяти, відпускати „звідусіль, в усіх місцях, навкруги” [5, т. 1, с. 44] + *іди [собі] геть (на всі чотири вітри, на чотири боки)* „уживається для вираження зла, обурення, незадоволення, роздратування з приводу чогось, небажання бачити кого-небудь” [5, т. 1, с. 349]. У першому прикладі причиною атракції стали формальні асоціації фразеологізмів із компонентом *стовп*, а в другому – зі складником *на всі чотири*.

Контамінація часто кардинально змінює образ, закладений у внутрішню форму, і це є джерелом додаткової експресії, простежмо: *А сінажна башта, на яку він мене загітував, щоб нашу роботу, каже, здалеку видно було, досі колодою в оці* [2, с. 304] ← *стояти більмом в оці* „заважати, драгувати” [5, т. 2, с. 865] + паремія *У чужому оці порошинку видно, а у своєму й колоди не побачиш*. Функційне обмеження цього оказіонального звороту очевидне. Мотиваційним фразеотворчим чинником постає передусім гротескна, ефемерна тональність як стильова домінанта аналізованих творів.

Третю модель контамінованих фразеологізмів репрезентує поєднання узуальних зворотів без семантичної та формальної близькості, як-от: – *Як казав один – **не поспішай поперед батька до роботи, робота – не ліс, до вовка не втече**, – мудро усміхнувся дід Кіндрат, розіп’ятий на підсвіченому міськими вогнями небі* [2, с. 51] ← *лізти (забігати, спішити, поспішати, вискакувати, сунутися) поперед батька в пекло* „випереджати інших у чому-небудь; вихоплюватися наперед” [5, т. 1, с. 436] + загальновідоме прислів’я *Робота – не вовк, до лісу не втече*. У цьому випадку контамінація підсилюється інверсією, унаслідок чого логічні

зв'язки між компонентами зовсім порушуються, виникає каламбур. Алогічний ланцюг міркувань, неочікуваний ефект від розвитку думки, безсумнівно, є джерелом сміху в різних його проявах.

Прикладів подібних нестандартних, часто парадоксальних оказіональних фразеологізмів, що постали внаслідок контамінації без семантичної близькості чи спільності компонентів у своєму складі, у текстах В. Дрозда достатня кількість: ... *я отетеріло закляк посеред коридору, втелюцившись у дівчину очима, і не мав над собою волі ані відступити з її дороги, ані одвести очей* [2, с. 100] ← *встромити очі* „пильно вдивлятися в кого-, що-небудь” [5, т. 1, с. 155 – 156] (синоніми: *вступити очі, втопити очі, впинати очі, впиватися очима, не відривати очей*) + *втелюцитися в голову* „з'явитися і невідступно триматися в чий-небудь свідомості (про думку, ідею тощо)” [5, т. 1, с. 157]; *Тепер зірок тих навіть Чортові не злічити* [1, с. 96] ← *не [можна] перелічити* „дуже велика кількість кого-, чого-небудь” [5, т. 2, с. 619] + *[і] сам чорт* зі сл. *не пізнає, не зрозуміє* тощо „ніхто” [5, т. 2, с. 951]; *Бо це він з нею [вежею. – Н. П.] носився, прочув десь на семінарі, що є такі, і давай голові колгоспу мозок свердлити, хай, мовляв, здалеку буде видно нашу роботу, як вирішуємо питання кормової бази на сучасному рівні* [2, с. 325] ← *свердлити очима* „пильно, пронизливо дивитися на кого-, що-небудь” [5, т. 2, с. 781] + *сушити голову (мозок, мізки)* „невідступно з'являтися у свідомості, турбувати, хвилювати когось; виснажувати кого-, що-небудь, ослаблювати, притуплювати здатність до чіткого мислення, ясного розуміння” [5, т. 2, с. 871]. Спостерігаємо, як в останньому прикладі оказіональний дериват „переплавлює” в собі семантику схрещуваних фразеологізмів, розвиваючи новий зміст – „настійливо нав'язувати думку”.

Отже, фразеологічна контамінація в художньому мовленні В. Дрозда побудована на семантичних та формальних асоціативних зближеннях узуальних стійких зворотів. Створені за такою моделлю оказіональні одиниці підпорядковані комунікативним вимогам конкретних мовленнєвих ситуацій химерної прози.

Література

1. Дрозд **Володимир**. Вибрані твори : у 2 т. Київ : Рад. письменник, 1989. Т. 1 : Оповідання. Романи. 462 с.; 2. Дрозд

Володимир. Вибрані твори : у 2 т. Київ : Рад. письменник, 1989. Т. 2 : Повісті. Романи. 552 с.; **3. Ужченко В. Д., Авксентьєв Л. Г.** Українська фразеологія : навч. посіб. Харків : Основа, 1990. 167 с.; **4. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.** Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.; **5. Фразеологічний словник української мови** : в 2 кн. / укл. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 1993. Т. 1–2.

ПРОМІНЬ СОНЦЯ ВІД БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Анастасія Паталаха (КОЗ „Теплівський НВК Станично-Луганського району Луганської області”, учениця 9 класу)

Наук. керівниця – уч. Щекатунова Н. А.

...Нехай собі! Я буду працювати!..

І знаю я: не дурно роблять руки:

Впаде мій сів, – і хліб ми будем мати,

А хоч не ми, – дочки, сини й онуки...

Б. Грінченко

Борис Грінченко – виразник свого часу, його творчість стала частиною нашого буття, часткою повітря, яким ми дихаємо. Життя митця – „се один суцільний подвиг”, метою котрого було відродження України.

Борис Грінченко ввійшов в історію, культуру, літературу України „голосом совісті українства”.

Усю подвижницьку багатогранну діяльність поклав він на вітар відродження України та освіти рідного народу. По праву співвітчизники вважали його „справжнім апостолом українського націоналізму як оборонець її надбань, інтересів, європейської перспективи розвитку”. У нього і літературний псевдонім був промовистий, символічний – „Вартовий” – той, хто стоїть на сторожі, оберігає, охороняє. Серед самовідданих трудівників, які покладали життя на вітар служіння Україні, Борисові Грінченку належить особливе місце. Його життя і творчість, невтомна громадська діяльність, освячена любов’ю до України, гідні захоплення. Він залишив рідному народові неоціненне багатство: розмаїту літературну та наукову спадщину.

Мета статті – дослідження здобутків Б. Грінченка на літературно-просвітницькій ниві Луганщини.

Ми пишаємось тим, що певний період діяльності і творчості Бориса Дмитровича пов'язаний з нашим краєм. У селі Олексіївка Катеринославської губернії (тепер Луганська область) він працював учителем у школі Христі Алчевської (1887 – 1893 рр.), звідки випромінював світило у тодішній темряві ясними зорями.

Шість років життя на Луганщині були особливо плідними для Бориса Грінченка – письменника, адже тут написано багато поетичних та прозових творів, серед них оповідання „Каторжна”, „Олеся”, „Панько”, „Батько та дочка”, повісті „Сонячний промінь”, „На розпутті”. У нашому краї відбулося становлення „безкомпромісного лицаря національної ідеї” як лексикографа, бо саме тут розпочав роботу над „Словником української мови”, та фольклориста, адже в багатотомному виданні фольклорно-етнографічних матеріалів є також народнопоетичні твори, записані в Олексіївці та навколишніх селах і хуторах. У Луганському краї Борис Дмитрович написав і надрукував 196 творів різноманітних жанрів. Світ вони побачили в галичанських виданнях, бо в російській Україні слово українське було заборонене. Це не давало спокою, дбайливе ставлення до мови було предметом обговорення в листах Т. Зінківського і Б. Грінченка, який писав: „Я колись вважав себе за знавця мови, бо багато працював коло українського словаря... і вчився мови од народу, а тепер... Ні! Треба вчитися! Боже! Коли ж ми вивчемося?” [1, с. 200].

„Роки, проведені у приватній школі відомої просвітительки Христини Дмитрівни Алчевської, сприяли духовному розвитку письменника. Кореспондуючи мало не з усією Україною, він перетворив глухе село Олексіївку в один із духовних центрів українського літературно-громадського життя” [5, с. 100].

У цей період він створює український рукописний буквар та рукописну книжку „Квітка” для своєї доньки Насті. За ними він учив і інших дітей читати, тому що всі підручники в той час були російськомовні. Грінченко свідомо творив „лектуру для дитячого читання” (Іван Франко) [3]. Як педагог він розумів

потребу тематичного і жанрового розширення міжукраїнської дитячої літератури й плідно працював у цій царині, орієнтуючись насамперед на діяльність Івана Франка та Льва Толстого.

В Олексіївці учителем-письменником були осмисленні найважливіші теоретичні питання педагогіки, які тут набули практичного застосування. Через кілька років він опублікував педагогічні праці „Яка тепер народна школа на Україні”, „На безпросвітньому шляху”, „Народні вчителі і українська школа” та шкільні підручники з мови і читання, які красномовно говорять про створену ним оригінальну педагогічну систему.

Для Б. Грінченка не існувало малих, неважливих справ. Усе, до чого він доклав руки, набувало великої ваги. Письменник залишив глибокий слід і у видавничій справі. 1894 року Борис Дмитрович організував єдине тоді у Східній Україні видавництво народнопросвітніх книжок. У всіх його справах відчувається самовідданий подвижницький характер діяльності митця, котрий усе своє життя прожив під найблагороднішим покликом:

Клейнод душі моєї – добро мого народу.

Моїй нації з занепаду повстання.

Отже, Б. Грінченко своєю творчістю запаливав „сонячний промінь” серед темної ночі неволі, у якій перебувала Україна. Адже головним змістом і смислом життя діяча була боротьба за українську національну справу.

Література

- 1. Образне** слово Луганщини. Матеріали Х Всеукраїнської науково-практичної конференції імені Віктора Ужченка. Луганськ, 2011, 337 с.;
- 2. Українська** Луганщина Бориса Грінченка. URL: <http://refleader.ru/jgepolujgyfsqas.html>;
- 3. Анастасія Вашків**, Леся Вашків ББК – 83.3 (4Укр);
- 4. Єфремов С.** Борис Грінченко. К., 1997. С. 420–423;
- 5. Климашевська О.** Олексіївська школа імені Бориса Грінченка. *Директор школи, ліцею, гімназії*. К., 2001. № 5. С. 98–100.

МЕТОДИЧНІ ПОШУКИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ
З УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ (З ДОСВІДУ РОБОТИ
ВЧИТЕЛЯ-МЕТОДИСТА КРЕМІНСЬКОЇ ШКОЛИ-ГІМНАЗІЇ
ТАМАРИ УМАНСЬКОЇ)

Тетяна Пінчук (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, професорка)

Оновлення сучасної школи передбачає організацію освітнього простору, у якому створені умови для розвитку здібностей учнів, задоволення їхніх освітніх потреб, сприяння самоосвіті, саморозвитку, самовихованню. Позакласна робота сприяє вирішенню цих завдань, про що зазначено в „Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті”, Законі України „Про повну загальну середню освіту”, новому Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти [2, 3, 4]. Змістом і формами позакласної роботи в системі літературної освіти опікується низка провідних методистів (В. Андрусенко, Т. Бабійчук, Л. Базиль, Т. і Ф. Бугайко, Н. Волошина, О. Куцевол, А. Лісовський, В. Неділько, Є. Пасічник, С. Пультер, А. Ситченко, Б. Степанишин, Г. Токмань), які вбачають її мету у формуванні й розвитку літературно обдарованої особистості учня, забезпечення його всебічного розвитку, задоволення пізнавальних і творчих інтересів. Саме так розуміє сучасний підхід до позакласної роботи Т. Уманська, яка виокремлює такі найважливіші її завдання: активізація пізнавального інтересу до української літератури; розвиток творчих здібностей і літературної обдарованості; застосування знань на практиці; створення, за В. Сухомлинським [5], інтелектуального фону, який допомагає усвідомити матеріал; розвиток творчої активності; використання альтернативних джерел інформації; організація інтелектуального дозвілля школярів, поширення виховного впливу на учнів. Наявна специфіка вимагає від педагога відповідних професійно-особистісних якостей, індивідуального стилю мислення, спрямованого на постійний пошук оригінальних рішень, готовність змінюватися, сприймати нестандартні ідеї.

Позакласна робота – це те, що відбувається не у формі уроку, і її можна назвати *подієвим навчанням*, тобто навчання під час події. Яскраві й незабутні, вони мають бути значущими для кожного окремого учня, який стане їхнім учасником. Тому створення таких ситуацій під час підготовки та проведення нестандартних позакласних заходів з української літератури ілюструє подієвий підхід у педагогіці, який має величезний потенціал і передбачає свободу вибору як з боку вчителя, так і з боку учня. У позакласній роботі Т. Уманською пропонується низка інтерактивних заходів – *літературно-мистецький альманах „Промінь добра”* про життя та творчість Бориса Грінченка та Марії Загірньої (переможець Усеукраїнського конкурсу видавництва „Шкільний світ” на крашу літературно-мистецьку композицію – 2012), панорамне знайомство з творчістю видатних осіб, у тому числі письменників і письменниць, на ім’я Марія та Іван на інтерактивній *літературно-мистецькій композиції* з елементами дослідження „...На рідній ниві будемо людьми Ми. Хліборобський рід. Івани і Марії” [6], *сторітелінг „Я біла ластівка Донбасу”* про Ганну Гайворонську [7].

Інноваційна технологія сторітелінгу (від англійського story, тобто історія, і telling – розповідати) – це інтерактивне створення історії, яка впливає на емоційну, мотиваційну, когнітивну сферу слухача. Методика, розроблена Девідом Армстронгом, чудово пристосовується для викладання української літератури. На думку В. Сухомлинського, „словесна творчість – це могутній засіб розумового розвитку людини, перед якою відкривається світ...” [6]. Технологія сприяє розвитку уяви, фантазії, навчає вмінням аналізувати й зіставляти важливі факти, продумувати структуру публічного виступу. Учні краще запам’ятовують саме такий асоціативний спосіб подання матеріалу. Причому в усіх учасників освітнього процесу розвивається емоційний інтелект і здатність до емпатії. Сторітелінг про Ганну Гайворонську особливий ще тим, що в ньому бере участь і сама письменниця, що ще більш підвищує пізнавальний інтерес і актуалізує творчі здібності.

Одним з напрямків діяльності Т. Уманської є створення гендерочутливого середовища та руйнування низки стереотипів і міфів української літератури. По-перше, реалізація *проєкту* „Я + Ти = МИ”, у процесі якого зібрані матеріали для руйнування стереотипів щодо жіночої літератури, по-друге, підготовка до *дебатів* „Історичні міфи – (не) сприяють вивченню історії”, які сприяють руйнуванню алкогольного міфу української літератури, зокрема міфу про козаків як п’яничок.

Новітніми формами роботи є проведення в інформаційно-бібліотечному центрі Кременської школи-гімназії *фотокросингу* з обговоренням літературно-художнього видання „Це теж зробила вона” (науковий редактор Дмитро Вортман [7]) із нарисами про Марка Вовчка, Олену Пчілку, Софію Окуневську, Емму Андіївську, Ніну Бічюю, ознайомлення із інтернет-проєктом „Вона говорить” [1], який пропонує небанальний погляд на „квіт українського письменства” та боротьбу з усталеними стереотипами сприйняття Марка Вовчка. Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Ліни Костенко через рецепцію видатних діячів, передусім чоловіків.

Наукове товариство „Промінь” Кременської школи-гімназії (керівниця – Д. Борисенко) на своїх засіданнях апробує результати досліджень учнів-учасників МАН (наук. керівниця – Т. Уманська), до кола наукових інтересів яких у творчій лабораторії художнього слова Ганни Гайворонської належать проблеми вербалізації культурологічного концепту „вода” і його інтертекстуальний аналіз, з позицій когнітивної лінгвістики аналізується вербалізація культурологічного концепту „напої” через опозицію „алкогольні напої” – „чай” і „кава” в дискурсі української літератури, за допомогою гендерного літературознавства досліджуються особливості жіночого дискурсу української літератури в рецепції чоловіка. Особливо жвавою на засіданнях стає наукова дискусія про новітній напрямок у жіночій літературі – чикліт. Також учні вносять пропозиції щодо того тих знакових мисткинь, чю творчість вони хотіли б вивчати на уроках української літератури, більше того до обговорень нещодавно долучився й педагогічний колектив гімназії. Інноваційною формою

представлення результатів наукових досліджень є створення й презентація мінізбірок, які систематично готують юні науковці для конкурсу-захисту МАН: 2017 р. – збірка мікроконтекстів „Цілющі води з неї набирати” (концепт „вода” у творчості Ганни Гайворонської); 2018 р. – збірка міжкультурних мікроконтекстів „Архетипний код води в орнаментах вишивок і витинанок і в поетичних контекстах Ганни Гайворонської”; 2019 р. – збірка „Код напої в українській літературі” під час літературного кафе „Художнє слово із ароматом чаю та кави” в інформаційно-бібліотечному центрі Кременської школи-гімназії або на науковому пікніку „Від чаю – до фіточаю” в NATURE-MUSEUM-LAB лікарських рослин із дослідженням поезії Юрія Бедрика „Чай”, 2020 р. – мінізбірка „Жіночі голоси літературного дискурсу” під час літературного кафе „Жіноче слово має бути почуте”.

Іншу іпостась творчої натури вчителя-словесника Т. Уманської ілюструє її участь разом із своїми учнями у виставі нині зразкової театральної студії „КЛАС” на чолі з Лідією Щолок за драмою Ганни Гайворонської „Війна в Божому винограднику” про сучасні події на Донбасі, у якому виконує роль баби Марфи. У рамках проекту освітніх обмінів „Змінимо країну разом” п’єсу представлено не лише на теренах Кременщини, але на Сколівщині Львівської області. До того ж, філолог є авторизованим перекладачем українською розвідки Б. Горба про новітнє прочитання Володимира Маяковського „Зраджені 150.000.000” (книжку представлено на трьох останніх книжкових ярмарках у Львові, Книжковому арсеналі – 2019), нині готується продовження дослідження.

Отже, оновлена позакласна робота, що спирається на інтерактивні технології, відповідає на виклики часу, є подієвим навчанням, яке стимулює учнів до пошуку знань, сприяє задоволенню пізнавальних інтересів, створює ситуацію успіху. Для цього треба використовувати її різноманітні можливості, які сприяють розвитку творчих здібностей і літературної обдарованості, їхньої активності, формуванню бажання саморозвитку та самовдосконалення. Учитель-філолог

має відповідати на виклики часу й уміти змоделювати та реалізувати такий креативний процес літературної освіти.

Література

1. Вона говорить. Пропонуємо небанальний погляд на квіт українського письменництва. URL: <http://vonagovoryt.wordpress.com/2017/05/02> (дата звернення: 10.11.2019); **2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти.** URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/13922011>; **3. Закон** України „Про освіту”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>; **4. Національна доктрина розвитку освіти.** *Освіта.* 2002. № 26 (4984). 24 квітня – 1 травня 2002 р.; **5. Сухомлинський В.** Вибрані твори в п’яти томах. Том другий. Сто порад учителям. Видавництво „Радянська школа”, 1976. С. 436–440; **6. Уманська Т.** ...На рідній ниві будемо людьми. Ми – хліборобський рід, Івани і Марії : літературно-мистецька композиція у 2-х частинах з елементами дослідження у 5–11-х класах. Українська мова та література. 2014. № 13. С. 36–48; **7. Уманська Т.** „Я біла ластівка Донбасу” (за творчістю Ганни Гайворонської) : захід за технологією сторітелінгу // Вивчаємо українську мову та літературу : науково-методичний журнал. 2017. № 16/17/18. С. 84–88; **8. Це** теж зробила вона. Літературно-художнє видання; наук. ред. Д. Вортман. Київ : Видавництво, 2018. 108 с.

ЕРИТАЖНА МОВА УКРАЇНСЬКИХ ЕМІГРАНТІВ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ УКРАЇНОЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В НІМЕЧЧИНІ

Тетяна Помазан (Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – проф. Загороднова В. Ф.

Еміграція з України триває не одне століття. Українці покидали свою батьківщину з різних причин, проте дехто з них мали мотивовані наміри повернутися через певний час. Департамент з економічних і соціальних питань ООН публікує щорічні звіти про процеси міграції у світі [8]. Згідно з ними загальна кількість українців, які живуть за межами рідної країни, у 1990 році становила 6,892 мільйона,

а в 2019 році – 4,964 мільйона [5]. За офіційною статистикою понад 30 тисяч українців проживає в Німеччині [6].

Деякі українці живуть за кордоном уже протягом декількох поколінь і до сьогодні зберегли свою мову і культуру. Проте, за цей час їхня рідна мова зазнала змін і деформацій. Особливий інтерес викликає успадкована українська мова другого, третього поколінь емігрантів, оскільки засвоєння її проходить в умовах обмеженого україномовного середовища. На думку Кравець Л., термін „успадкована (еритажна) мова” стосується мови, переважно вживаної в сім’ї, проте не тотожний терміну „перша мова”, оскільки успадкована мова може мати обмежене функціонування (наприклад, спілкування з бабусями, дідусями) і бути другою мовою” [4, с. 63].

Успадкована мова дітей емігрантів (англ. *heritage language*) – один з термінів, що використовується в лінгвістиці для позначення мови (поряд з термінами „успадкована мова”, „еритажна мова”, „мова сімейної спадщини” та ін.). Як правило, носії таких мов двомовні, успадкована мова є для них рідною. Проте в деяких ситуаціях успадкована мова не є домінуючою в сім’ї та використовується дитиною у спілкуванні з бабусями й дідусями або тільки в певному контексті, функціонуючи як друга мова. На думку вчених (Вовк М., Долгової А., Загородної В., Каган О., Кравець Л., Машкової І., Полінськи М., Романюк М. та ін.), термін „успадкована мова” в основному стосується мовного профілю дітей, що емігрували до початку освіти на батьківщині, а також дітей, чії батьки-емігранти вдома спілкуються українською мовою. Носій еритажної мови – нащадок емігрантів, який намагається зберегти культурний зв’язок з батьківщиною і тому в дорослому віці наважується вивчати мову країни, з якої приїхали його предки. Зазвичай такі люди з дитинства говорять мовою країни еміграції. На думку вчених, „еритажні носії” мови – це незбалансовані білінгви, тобто діти емігрантів, які, будучи вирваними з рідного мовленнєвого середовища, поступово забувають свою еритажну мову, успадковану від батьків [9].

Вивчення еритажних мов приваблює все більше увагу лінгвістів і методистів. Їх цікавлять фактори, здатні зберегти

мову, причини й механізми втрати мови. Так, В. Загороднова [1; 2] стверджує, що дослідження еритажних мов дозволяє описати механізми засвоєння мови в умовах обмеженого використання та порівняти їх з механізмами засвоєння мови в умовах одномовного навчання. Дослідниця стверджує, що, зважаючи на відмінності в продуктивних і пасивних здібностях носіїв першої мови й носіїв еритажної мови, можна робити висновки про те, що робить мовця мовцем еритажної мови. Німецькі вчені Бернхард Бремер і Гріт Мельхорн [7] констатують той факт, що дитині вдається вивчити мову навіть в умовах обмеженого використання і це є підтвердженням існування вродженої здібності до вивчення мови. Дитина опановує мову за допомогою певного набору шаблонів, закріпленого з народження.

Естріна О. [3] звертає нашу увагу на те, що у Німеччині ситуація двомовності розглядалася завжди таким чином: насамперед потрібно дітей іноземців навчити німецької мови, а рідна мова – це вже приватна справа батьків. Вивчення рідної мови тривалий час залишалося справою тільки батьків, консульств, церков або громадських організацій, тільки не німецької школи. Ліве демократичне крило німецької громадськості виступало багато десятиліть за визнання двомовності державною проблемою. Основою цих міркувань було чітке розуміння, що, позбавляючи дітей можливості повноцінного оволодіння рідною мовою, їх позбавляють культурних коренів.

Національна культура є для дітей емігрантів, переселенців, біженців важливою частиною їхньої самосвідомості. На думку цих ініціатив, освітні структури повинні ввести в навчальний план турецьку, грецьку, італійську, українську, російську або іншу мову. Це дасть іноземцям відчуття, що їхня культура гідна поваги і визнається німецьким суспільством як рівноправна. Завдяки цьому, виникла офіційна можливість двомовного навчання дітей іноземців у Німеччині. Так, наприклад, з 1997 року в Гамбурзі введено викладання рідної мови для всіх дітей, які говорять вдома не німецькою мовою, зокрема і для дітей українських емігрантів. Це означає що кожна така дитина має право на додаткові заняття еритажної

мови у своїй Гамбурзькій школі або в організованих школою групах. Така практика існує до сьогодні, проте не в усіх землях вона підкріплена політичними і правовими рішеннями.

Література

- 1. Дороз (Загороднова) В. Ф.** Українська мова в діалозі культур : [навч. посібник]. Київ : Ленвіт, 2010. 231 с.;
- 2. Дороз (Загороднова) В. Ф.** Крос-культурне навчання учнів-білінгвів української мови : [монографія]. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 456 с.;
- 3. Эстрина А.** Двухязычие и родители. URL: <http://roman.by/r-77064.html>;
- 4. Кравець Л. В.** Динаміка пізнавально-інтерпретаційних моделей рідної мови і білінгвізму. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. URL: <https://independent.academia.edu/LarysaKravets>;
- 5. Стрельников О.** Народний рух. Головні цифри про еміграцію українців за останні 20 років. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/emigraciya-ukrajinciv-cikavi-fakti-i-cifri-statistika-oon-novini-ukrajini-50067302.html>;
- 6. Посольство України у Федеративній Республіці Німеччина.** Українці у Німеччині. Закордонне українство: витоки та сьогодення. URL: <https://germany.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/ukrayinci-u-nimechchini>;
- 7. Brehmer Bernhard, Mehlhorn Grit** Russisch als Herkunftssprache in Deutschland. Ein holistischer Ansatz zur Erforschung des Potenzials von Herkunftssprachen. URL: <https://www.dgff.de/assets/Uploads/ausgaben-zff/ZFF-1-2015-Brehmer-Mehlhorn.pdf>;
- 8. Department of Economic and Social Affairs.** URL: <https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/partners/gmg.asp>;
- 9. Polinsky M., Kagan O.** Heritage languages: In the 'wild' and in the classroom. Language and Linguistics Compass 1, 5, 2007. URL: https://www.researchgate.net/publication/38414426_Heritage_Languages_In_the_%27Wild%27_and_in_the_Classroom.

СИТУАЦІЙНІ ВПРАВИ ЯК ЗАСІБ ЗАСВОЄННЯ УЧНЯМИ ЛІЦЕЮ ПРАВИЛ ЕФЕКТИВНОГО СПІЛКУВАННЯ

Людмила Попова (Інститут педагогіки НАПН України, старша наукова співробітниця відділу навчання української мови та літератури)

Позитивні зміни в системі освіти зумовили перегляд очікуваних результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів,

зокрема визначення вмінь і навичок, оволодіння якими в майбутньому дозволить нинішньому учневі займатися самоосвітою, опановувати нові спеціальності, успішно проходити процес соціальної адаптації. До означених навичок зараховують такі: виконувати складні завдання, розв'язувати проблеми, критично й об'єктивно оцінювати свою діяльність, виявляти креативність, здобувати знання впродовж життя тощо. Особистість, яка не лише володіє таким «набором», а й результативно ним користується, безумовно стане в майбутньому успішним компетентним мовцем.

Науковці по-різному потрактовують поняття „компетентний мовець”. Узагальнюючи зазначене, можемо виокремити основний спектр умінь і навичок, здатностей і досвіду, якими має володіти така особистість: сприймати, інтерпретувати й продукувати висловлення різних жанрів, застосовуючи в мовленнєвій практиці ситуаційно виправдані мовні засоби; діалогізувати, дискутувати, аргументовано обстоюючи власну думку; ініціювати спілкування й брати в ньому участь; створювати комфортне мовне середовище; протистояти мовній агресії та маніпуляціям.

Попри думку, що „безконфліктне спілкування – це утопія”, фахівці продовжують досліджувати різні аспекти проблеми ефективної комунікації. Вивчення спеціальних праць переконує в тому, що конфлікти неминучі, але розроблено чимало ефективних технік їх уникнення. У цьому контексті привертає увагу висловлення Н. Войцехівської про те, що „будь-який різновид конфлікту містить комплекс об'єктивно-суб'єктивних причин, сукупність яких зумовлює внутрішні чи міжособистісні суперечності. Це фактор стосунків, психологічна несумісність мовців; неузгодженість їхніх інтенцій і мовленнєвих дій; недотримання принципів та ходу діалогу; негативні обставини спілкування; відсутність комунікативної компетенції; конкурентний характер у взаєминах, прагнення до комунікативної ініціативи; неправильна подача й різна інтерпретація мовних і невербальних знаків тощо” [3, с. 10]. На наш погляд, кожна з виокремлених причин зумовлює виділення вмінь, набувши яких, учні зможуть налагоджувати

взаємини, уникати конфліктних ситуацій, стримувати мовну агресію.

Переконані, що формуванню вмінь ініціювати безконфліктне спілкування, уникати непорозумінь під час розмови, налагоджувати діалог та ін. сприятиме використання ситуаційних вправ або завдань (погоджуємось із думкою, що «“ситуаційна вправа” і “ситуаційне завдання” почасти не розмежуються, а вживаються паралельно як тотожні» [7, с. 34]). Визначаючи їхні сутнісні ознаки, лінгводидакти наголошують на тому, що ситуаційні вправи (завдання):

- „мають комплексний характер (і здебільшого їх розв’язання передбачає взаємозв’язок репродуктивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності, усну й писемну форму, аналіз і синтез)” (Г. Лещенко) [6, с. 196];

- „розвиваючи в учнів уміння співвідносити зміст та форму своїх висловлювань з мовленнєвою ситуацією, дисциплінують мислення, формують уміння вибирати найдоцільніший варіант мовного матеріалу відповідно до конкретної мовленнєвої ситуації” (Л. Шевцова) [8, с. 4];

- „є проміжним етапом між теоретичними знаннями учнів і практичним використанням у щоденних життєвих ситуаціях” (Л. Галаєвська) [4, с. 107].

Отже, ситуаційна вправа, з одного боку, дає змогу учневі зануритися в життєву ситуацію, вибрати потрібні мовні засоби, а також поведінкову модель, яка на його думку, найбільш відповідає умовам спілкування. З іншого – така вправа є запусковим механізмом для використання здобувачем освіти власного життєвого досвіду, усвідомлення того, що нехтування хоча б одного зі складників ситуацій спілкування може стати причиною припинення контакту.

Привертають увагу виокремлені Н. Бондаренко переваги ситуаційних вправ:

- 1) розвивати соціально важливі характеристики учня;
- 2) формувати адекватний стиль взаємодії з людьми, суспільством і світом;

3) залучати учнів до цікавої природної діяльності, що відповідає їх особистим прагненням;

4) забезпечувати позитивну мотивацію учіння, оскільки ситуації містять найрізноманітнішу пізнавальну інформацію;

5) розвивати діалогічне мовлення;

6) спонукати учнів вести непідготовлену розмову українською мовою;

7) запобігати деструктивним моделям поведінки;

8) здійснювати учнівський самоконтроль результатів навчальної праці, усвідомлювати практичну цінність здобутих знань, набутих умінь і навичок;

9) організовувати навчальний процес так, щоб характер діяльності учнів не обмежував їх ініціативи й самостійності, а навпаки, надавав би широкий простір для творчої активності, розвитку здібностей і нахилів [2, с. 7].

Використання ситуаційних вправ дає змогу старшокласникам зануритися в проблему, „розкласти” змодельовану дискусійну або конфліктну ситуацію на складники й проаналізувати кожен із них, вибрати найбільш доцільну модель поведінки, проаналізувати правильність свого вибору тощо.

Критеріями вибору ситуаційних вправ вважаємо такі: актуальність для ліцеїста, урахування його життєвого досвіду, наближеність до реальних умов спілкування, проблемність тощо.

Не останню роль відіграє емоція, яку викликати зможе модельована ситуація у старшокласників. У контексті зазначеного радимо запропонувати їм брати до уваги настанови, сформульовані Н. Голуб: „не приймати рішення у стані афекту, стресу, емоційного збудження, дочекатися більш сприятливого моменту; навчитися в кожній ситуації бачити не лише негативні сторони, а передусім позитивне; навчитися зосереджувати свою увагу не на результатах (наслідках), а на причинах їх” [5]. Припускаємо, що врахування цих настанов уможливить недопущення конфлікту під час обстоювання свого погляду, пошуку правильного виходу зі складної ситуації, пояснення зробленого вибору тощо.

Наведемо приклади ситуаційних вправ, які рекомендуємо використати на уроках української мови в 10-11 класах:

Вправа 1. Зустрілись а) три подруги: одна – дотримується принципів здорового харчування, друга – активна дописувачка в Instagram, мета третьої – вивчити якомога більше мов; б) три товариші: палкий уболівальник, розробник комп’ютерних ігор й автоблогер. Складіть і розіграйте діалоги, відображаючи в міміці й репліках характер, вид діяльності й уподобання кожного зі співрозмовників.

Вправа 2. В інтерв’ю виданню «Експеримент» А. Чабан порівняла запитання із яблуком: *„Дуже нелегко побороти інстинктивне бажання відповідати. Особливо коли питають щось провокаційне чи особисте, на кшталт „Це ти так незграбно припаркував машину?” чи „Ти це досі неодружений?”. У вас виникло бажання заперечувати, можливо, обурюватися? Важливо зрозуміти, що як ви не відповіли б, – це вже відповідь. А це означає, що ви вв’язалися у гру з чужими правилами. Із запитанням – як із яблуком: коли пропонують свіже й соковите, а ми – голодні, тоді беремо й дякуємо. Коли дають гниле або просто не відчуваємо голоду, – відмовляємося. Не варто брати те, що не потрібне”.* А які запитання є незручними для вас? Уявіть ситуацію, що вам усе ж довелося „вступити в чужу гру”. Як відповідатимете на незручні запитання? Які етикетні формули використаєте під час відповідей?

Вправа 3. Вам потрібно скласти гасло для соціальної реклами „Збережімо першоцвіти”. Водночас однокласник або однокласниця відмовляються співпрацювати з вами, мовляв, це неактуальна проблема. Переконайте її або його в хибності таких міркувань.

Вправа 4. Вам потрібно пояснити восьмикласникам, у чому полягає відмінність між сильними й слабкими аргументами. Підготуйте аргументовану розповідь та ілюстрації, для унаочнення викладеної інформації. Які мовленнєві тактики використаєте від час відповідей на запитання?

Вправа 5. Товариш відмовляється йти з вами на футбольний матч, пояснюючи свою відмову тим, що футбол – це не той вид спорту, який вартує його уваги. Доведіть, що він помиляється, навівши переконливі аргументи.

Отже, використання на уроках української мови ситуаційних вправ як засобу засвоєння учнями ліцею правил ефективного спілкування сприятиме формуванню вмінь розв'язувати проблемні ситуації, ураховуючи особливості ситуації спілкування, доходити спільного рішення зі співрозмовником, обирати ситуаційно виправдані мовні засоби тощо.

Література

- 1. Безконфліктне спілкування:** прості та дієві правила поведінки. URL: <https://ukr.media/psihologiya/410856/>
- 2. Бондаренко Н.** Ситуаційні вправи на уроках української мови. *Українська мова і література в школі*. 2017. № 2. С. 2–8. URL : https://lib.iitta.gov.ua/714058/1/Бондаренко_Ситуаційні.pdf
- 3. Войцехівська Н. К.** Конфліктний дискурс в українській художній літературі: структурний, семантичний, комунікативний і лінгвокогнітивний аспекти: автореф. на здобуття наук. ступ. д-ра філол. н. : 10.02.01. Київ, 2019. 34 с. URL : http://www.inmo.org.ua/assets/files/disser2/Voitsekhivska_aref.pdf
- 4. Галаєвська Л. В.** Функції ситуативних вправ у підручнику української мови. *Проблеми сучасного підручника*. 2015. Вип. 15(1). С. 106-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2015_15%281%29__15
- 5. Голуб Н. Б.** Психологічні засади емоційного навчання української мови учнів ліцею. URL : http://lib.iitta.gov.ua/721447/1/Голуб_тези_2020_Херсон.pdf
- 6. Лещенко Г. П.** Вивчення морфології в 6-7 класах загальноосвітньої школи за комунікативно-функційним та компетентнісним підходами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». Вип. 57. 2015. С. 194-198. URL : <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2015/n57/45.pdf>
- 7. Навчання української мови** учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу : посібник / Н. Б. Голуб, В. І. Новосьолова, Г. Т. Шелехова, А. В. Ярмолюк. К. : Видавничий дім «Сам», 2017. 144 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/712143/1/Посібник_Навчання%20укр_мови_5%20клас.pdf
- 8. Шевцова Л. С.** Ситуативні завдання як засіб розвитку зв'язного мовлення учнів (5-7 класи) : автореф. на здобуття наук. ступ. канд. пед. н. : 13.00.02. Київ, 2002. 20 с.

ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ СТИЛІСТИКИ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
АНАЛІЗ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анжеліка Попович (Кам'янець-Подільський

національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, доцентка)

Сьогодні достатньо перспективним є вивчення комунікативно-функційних особливостей фразеологічних одиниць. Здійснюється перехід від засвоєння формально-структурних особливостей фразеологізмів до досліджень їхніх функційних властивостей.

На лінгводидактичні площини фразеології в закладах вищої освіти звертали увагу Н.[М.] Голуб, М. Греб, В. Заскалета, Т. Космеда, Г. Кузь, Л. Куліщенко, І. Мусієнко, Г. Наконечна, Т. Лагута, О. Левківська, Т. Осіпова, Е. Палихата, Л. Прокопенко, Л. Проценко, В. Тимкова, Т. Хомич, Н. Щур, Н. Ядловська, Н. Янчук та інші. Спроби узагальнити набутки української фразеодидактики належать О. Важеніній.

На означення дисципліни, яка вивчає лінгводидактичний аспект фразеології, дослідники послуговуються термінами *фразеодидактика* (Ф. Жагар (Žagar), *фразеологічна лінгводидактика* (Т. Федуленкова), *дидактика фразеологізмів* (Е. Кржишник (Kržišnik)). Водночас актуальним є з'ясування питань стилістичної фразеодидактики.

По-різному відбитий матеріал із фразеологічної стилістики в типових навчальних програмах для здобувачів закладів вищої освіти.

У теоретичній частині програми О. Блик (1980 р.) наявний окремий розділ „Стилістичні функції фразеологізмів” (2 год.), у якому запропоновано звертати увагу на стилістичну класифікацію фразеологізмів (розмовно-побутові, фольклорні, народнопоетичні, книжні), функційно-стильові особливості фразеологічних одиниць (ФО) і фразеологізми-синоніми [4, с. 7]. На практичних заняттях студенти визначали стилістичні функції фразеологізмів у текстах різних стилів та редагували тексти для усунення зруйнованих фразеологізмів або контамінації кількох ФО [4, с. 14].

У програмі Л. Мацько (1988 р.) питання „Стилістика фразеологічних одиниць”, „Стилістична класифікація фразеологізмів: книжні, фольклорні, розмовно-побутові”, „Синонімічні фразеологізми” уналежнено до теми „Лексична стилістика”, що є складником розділу „Засоби (ресурси) стилістики української мови”, на який виокремлено лише 8 год. [3, с. 8]. Очевидно, що ці питання побіжно розглядалися на лекційних заняттях. Студентам було запропоновано виконувати семантично-стилістичний аналіз текстів, насичених фразеологізмами, вправи на пошук фразеологізмів-відповідників у російській і українській мовах, фразеологізмів-синонімів; визначати стилістичні функції фразеологізмів; з’ясувати фразеологічне багатство української мови і його стилістичне використання у творах видатних українських письменників (І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, М. Коцюбинського, О. Гончара, М. Стельмаха, О. Довженка); писати творчі роботи з використанням стилістичного експерименту за певними стилістичними завданнями (на матеріалі фразеології). Удосконалюючи навчальну програму в 2002 р., Л. Мацько залишила розгляд питань стилістичної фразеології без змін, дещо розширивши репертуар художніх текстів (І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І. Драч, Ліна Костенко) [1].

Сучасні робочі програми навчальної дисципліни „Стилістика української мови” (автори – викладачі закладів вищої освіти Т. Видайчук, С. Кіраль, І. Корнієнко, Н. Левун, І. Левчук, Т. Ліштаба, Н. Павлик, О. Пономарів, А. Попович, Л. Руденко, О. Садовнікова, Н. Сизоненко, Л. Станіславова, Ю. Ситько, Л. Топчий та ін.) відбивають традиційні погляди на обсяг теоретичного матеріалу із фразеологічної стилістики. На функційно-комунікативні аспекти стилістики звертає увагу лише І. Фаріон, яка пропонує розглядати українську фразеологію як засіб вираження національного менталітету та універсальне й унікальне у сфері фразеології [2].

Отож, обсяг стилістичного вивчення фразеологізмів переважно варіюється в межах вивчення таких площин: аналіз ФО з погляду вживаності, експресивно-стилістичне

забарвлення, співвіднесеність ФО за функційними стилями, стилістичні функції ФО.

На нашу думку, сьогодні потрібно розширювати обсяги теоретичного матеріалу з фразеологічної стилістики. Адже виникла об’єктивна необхідність теоретично узагальнити нові аспекти лінгвостилістичних досліджень у контексті трансформування поглядів на мову не лише як об’єкт лінгвістики, а й інших суспільних наук. Сучасне осмислення проблем стилістики безпосередньо пов’язане з філософією мови, культурологією, соціолінгвістикою, етнолінгвістикою з актуалізацією психологічного напрямку в мовознавстві. Потреби вербалізації культурної свідомості в сучасному інформаційному просторі спонукають до впровадження елементів інтерактивної стилістики, спрямованої на здійснення ефективної комунікації, вибудовування оптимальної комунікативної стратегії та взаємодії зі співрозмовником. У різних соціокультурних сферах значно збільшено жанровий репертуар, спричинений появою нових мовних жанрів; розширено структуру стилістики через виокремлення таких її різновидів, як інтерактивна, когнітивна, комунікативна, прагматична, гендерна, медійна, креативна та ін. У стилістиці посилено увагу дослідників до мовної особистості автора та його ідіостилю в комунікативно-діяльнісному аспекті; помічено зацікавленість екстралінгвістичними чинниками спілкування; уведено в науковий обіг нові методи й методики стилістичного дослідження, зумовлені змінами в лінгвістиці й інтегруванням з іншими науками.

Необхідно надавати більшої уваги функційно-стилістичним особливостям українських фразеологізмів. Відтак на заняттях у закладах вищої освіти варто вивчати фразеологію інтернетного дискурсу, діалектну фразеологію як об’єкт лінгвостилістики, фразеологічну картину світу, фразеологічний компонент мовної картини світу, фразеологізми як культурно-мовні знаки, прагматилістичну дієвість (лінгвопрагматичні аспекти) фразеологічної одиниці, лінгвокультурологічні аспекти фразеології, медію фразеологія, розглядати фразеологізми відповідно до екстралінгвальних чинників, комунікативні потенції ФО, лінгвокультурні концепти

фраземіки української мови, національно-культурну специфіку ФО, когнітивний підхід до вивчення фразеологічного значення, фразеологічний ідіостиль автора, функційно-комунікативну характеристику ФО, соціолінгвістичний аспект прагматичних функцій ФО, жанрові й стилістичні проблеми перекладу ФО тощо.

Література

1. Мацько Л. І. Стилістика української мови : програма для студентів філологічних факультетів університетів України. Київ : НПУ, 2002. 38 с.; **2. Практична** стилістика сучасної української мови : робоча програма з дисципліни для студентів, що навчаються за напрямом 0305 „Філологія” / укладач: І. Д. Фаріон. Львів: Національний університет „Львівська політехніка”, 2009. URL: <https://refdb.ru/look/2815256.html>; **3. Стилістика** української мови : для студентів спеціальності 2102 „Українська мова та література” філологічних факультетів педагогічних інститутів / укл. Л. І. Мацько. Київ : ГП ПВО „Укрвузполіграф”, 1988. 16 с.; **4. Стилістика** української мови : програми педагогічних інститутів для студентів спеціальності 2102 „Українська мова і література” / укл. О. П. Блик. Київ : РНМКВСПО, 1980. 18 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПЕРЕКЛАДІВ КНИГИ „ПСАЛОМ” (ПЕРЕКЛАД НОВОГО СВІТУ, І. ОГІЄНКА)

Анна Прокопович (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Титаренко В. М.

Біблія є центральним текстом європейської культури. Святе Писання не має загальнодоступного оригіналу. Тому його переклади не просто заміняють оригінали, вони самі стають оригіналами. Усі канонічні книги Старого Заповіту написані гебрейською мовою (івритом) із невеликими арамейськими й халдейськими вкрапленнями. Книги Нового Заповіту, окрім Євангелія від Матвія, написані грецькою, а Євангеліє від Матвія – сіро-халдейським діалектом гебрейської мови. Біблію повністю або частково перекладено приблизно на 3000 мов.

За всю історію людства не було жодної іншої книги, яку б переклали на стільки мов. Біблія – це найпоширеніша у світі книга.

Переклад утілює духовний зміст певного явища однієї культури мовними засобами іншої, ураховуючи при цьому часові, етнічні, психологічні фактори, а також умову відмінності лінгво-культурної картини світу в носіїв обох мов. Як зауважує Т. Гаврилів, „перекладання – це перевтілення: однієї мови в іншу, одних культурних кодів в інші, авторового світосприйняття у світ перекладача... Зрештою, це постійне перевтілення самого перекладача, від мови до мови, від письменника до письменника, від тексту до тексту” [Цит. за: 6, с. 269]. Відтак, переклад – це завжди зіткнення, асиміляція, проникнення, часом протистояння культурних та світоглядних систем.

Для сучасної України проблема функціонування української мови в релігійній царині є актуальною. Біблія й досі вважається благословенною книгою зі своєю багатовіковою історією. Саме слову як вираженню та розумінню істини в Біблії надано надзвичайне значення, тому лінгвістичні дослідження свято-писемного тексту є важливими.

Українські переклади Біблії за останні десятиліття привертають увагу багатьох мовознавців. Історико-лінгвістичний аспект текстів Святого Письма вивчали М. Жукалюк, В. Німчук, М. Тимошик, О. Дзера. Л. Кучурян досліджує модифікаційні співвідношення синтаксичних конструкцій на матеріалі перекладів Біблії українською мовою. І. Лобачова висвітлює функціонування синонімічних пар дієслів у перекладах Біблії І. Огієнка та І. Хоменка, досліджує синоніміку українських текстів Святого Письма в ХХ столітті. С. Лук'янчук показує особливості епітетного слововживання в тексті Біблії (на матеріалі перекладу І. Огієнка). Ю. Мороз подає сучасні теорії біблійного перекладу. І. Судук студіює семантику стійких біблійних порівнянь. Н. Піддубна аналізує статус біблеїзмів у сучасній українській мові. В. Чотарі висвітлює проблему поетичного перекладу як вияву зіткнення світоглядних систем. Р. Ярошенко з'ясовує формування псалмів

у контексті історичного світогляду. Т. Міхеєва описує зооморфізми в текстах Нового Заповіту та Книги Псалмів.

Актуальність роботи визначається необхідністю спеціального розгляду лексико-семантичної системи книги Псалмів: текстологічні зіставлення лексем в українськомовних текстах Біблії Перекладу нового світу та І. Огієнка, що до цього не було предметом окремого наукового дослідження. Метою статті є дослідження функціонування лексики в українських текстах Святого Письма, зокрема виокремлення та аналіз синонімічних пар дієслів, іменників, прикметників, прислівників. Об'єктом наукової статті обрано українські переклади Біблії (книга „Псалом”) – переклад Нового Світу та І. Огієнка, предметом – лексичні особливості українськомовних перекладів Святого Письма.

Дослідження різних перекладів Біблії дозволяє виявити текстову варіативність на лексичному рівні. Зіставлення співвідносних контекстів із книги Псалом у Перекладі Нового Світу та І. Огієнка дає змогу встановити текстову варіативність на прикладах уживання, з одного боку, іменників, дієслів, прикметників як окремих лексичних одиниць, та, з іншого боку, описових зворотів чи фразеологізмів.

Розглянемо контекст із Псалма 1:1: *„Щаслива людина, яка не ходить згідно з порадами **неправедних**, не стоїть на дорозі **грішників** і не сидить серед **насмішників**”* (Переклад Нового Світу) / *„**Блажен муж**, що за радіою **несправедливих** не ходить, і не стоїть на дорозі **грішних**, і не сидить на сидінні **злоріків**”* (Іван Огієнко). У цьому уривку ми виділили такі синонімічні ряди: 1) „щаслива людина” – „блажен муж”; 2) „неправедних” – „несправедливих”; 3) „насмішників” – „злоріків”. В Академічному тлумачному словнику сказано, що „блажен” – це означення дуже щасливої людини, а „муж” – це застаріле слово, що означає „людина”. „Неправедний” – це слово стосується людини, яка „діє несправедливо, не по правді; несправедливо” [5]. Щодо семантики слова „насмішник”, то в Академічному тлумачному словнику написано: „Той, хто любить насміхатися, глузувати з кого-, чого-небудь” [5]. „Злоріка” має значення почуття злого

задоволення від чиєїсь невдачі, чийогось нещастя. Отже, можна зробити висновок, що ці слова – синоніми.

Зіставимо контекст із Псалма 1:2: „а знаходить насолоду в законі **Єгови** і читає його закон упівголоса вдень і вночі” (Переклад Нового Світу) / „та в Законі **Господнім** його насолода, і про Закон **Його** вдень та вночі він **роздумує!**” (Іван Огієнко). У цих віршах у Перекладі Нового Світу вживається особисте ім'я Бога, Єгова, а в перекладі Івана Огієнко – титул Господь. Загалом, у Перекладі Нового Світу особисте ім'я Бога присутнє майже 7000 разів. У примітці до слова „упівголоса” сказано: „роздумує про його закон”. Отже, „читати упівголоса”, „роздумувати” – це синоніми.

Уривок із Псалма 1:4: „А з **грішниками** буде не так: їх вітер розвіє, наче полову” (Переклад Нового Світу) / „Не так ті **безбожні**, вони як полова, що вітер її розвіває!” (Іван Огієнко). Ми виявили такі синоніми: „грішники”, „безбожні”. Грішник – це людина, яка має гріхи. Безбожний – це той, хто не дотримується релігійних поглядів, не вірує в Бога.

У вірші зі Псалма 2:2: „Земні **царі** повстали, і правителі **зібралися разом** проти Єгови та його помазанця” (Переклад Нового Світу) / „Земні **царі** повстають, і князі **нараджуються** разом на Господа та на **Його** Помазанця” (Іван Огієнко) „зібралися разом” та „нараджуються” означає „радіяться”.

В уривку зі Псалма 4:1 ми виділили такі синоніми як „утиск” та „тіснота”: „Озвися, мій праведний Боже, коли кличу тебе. Дай порятунок мені в час **утиску**, вияви мені ласку і вислухай молитву мою” (Переклад Нового Світу) / „Коли кличу, озвися до мене, Боже правди моєї, Ти простір для мене робив у **тісноті**... Помилуй мене, і почуй молитву мою!” (Іван Огієнко). Значення „утиску” – „насильне, несправедливе обмежування чийх-небудь прав та дій” [5]. „Тіснота” – „важке становище; нестатки” [5].

Розглянемо контекст із Псалма 4:3: „Знайте, що Єгова **вшанує** того, хто йому **відданий**, Єгова почує мене, коли я кликатиму його” (Переклад Нового Світу) / „і знайте, що **святого** для Себе Господь **відділив**, почує Господь, як я кликати буду до Нього!” (Іван Огієнко). Виділяємо такі дієслова-синоніми: „вшанує”, „відділяє”. Академічний

тлумачний словник подає такі значення цих слів відповідно: „виявляти пошану, повагу до кого-, чого-небудь; поважати” [5]; „виділяти кому-небудь якусь частину із спільного господарства, майна для окремого господарювання” [5]. „Святий” – це праведний, непорочний, угодний богові, морально чистий, благородний, бездоганний у житті, поведінці тощо. Отже, „святий” і „відданий [Богові]” – це слова-синоніми.

Псалом 5:6: „Сгово, ти вигубиши неправдомовців, ти **бридишся** тими, хто **чинить насилля та обманює**” (Переклад Нового Світу) / „Погубиши Ти неправдомовців, **кровожерну й підступну** людину **обридить** Господь” (Іван Огієнко). Виділяємо такі синонімічні ряди: 1) „бридишся”, „обридить” – ці два слова мають однакову семантику: „відчувати огиду, відразу, неприязнь”; 2) „чинить насилля та обманює”, „кровожерна та підступна людина” – в Академічному тлумачному словнику дається таке визначення кровожерній та підступній людині: той, хто „виражає жорстокість, ... підступництво, віроломство” [5]. Отже, це синоніми.

Зіставимо контекст із Псалма 7:2: „**щоб вони не розшарпали мене, наче леви, не погубили мене, коли немає рятівника**” (Переклад Нового Світу) / „**щоб ворог моєї душі не розшарпав, як лев, що кості ламає, й ніхто не рятує!**” (Іван Огієнко). Важливим є такий синонімічний ряд: „мене” – „моєї душі”. У глосарії до Перекладу Нового Світу про слово „душа” сказано: „Так традиційно перекладають євр. Слово *нефеш* і грец. *псіхе*. Аналіз уживання цих слів у Біблії приводить до висновку, що здебільшого вони стосуються 1) людей, 2) тварин або 3) життя особи чи тварини” [2]. У цьому випадку це стосується життя людини.

У Псалмі 7:16 читаємо: „**Його лихий задум обернеться проти нього, і його насилля спаде на його ж голову**” (Переклад Нового Світу) / „**обернеться зло його на його голову, і на маківку зійде його беззаконня!**” (Іван Огієнко). Розглянемо такі синонімічні ряди: 1) „лихий задум” – „зло”; 2) „голова” – „маківка”. В Академічному тлумачному словнику подається така семантика до першого синонімічного ряду: „сердитий, лютий” / „що-небудь погане, недобре; почуття роздратування,

гніву, досади; розлученість” [5]. „Маківка” – це верхня частина голови, тому це синоніми.

У контексті із Псалма 9:17: „*Неправедні підуть у могилу, підуть туди всі народи, які Бога забувають*” (Переклад Нового Світу) / „*Попрямують безбожні в шеол, всі народи, що Бога забули*” (Іван Огієнко). Виділяємо такі іменники-синоніми: „могила”, „шеол”. Могила – „місце поховання померлого. Також може озн. загальну могилу людства (відповідник євр. „шеол” або грец. „гадес”), у Біблії зображується як символічне місце або стан повної несвідомості і бездіяльності” [2].

Отже, розглянуті переклади Біблії відзначаються розвиненими синонімічними відношеннями на лексико-семантичному рівні мови. Використання різних дієслів, іменників, прикметників на позначення того самого денотата ілюструє багатство виражальних засобів української літературної мови та визначає мовне чуття кожного з авторів.

Література

1. Біблія або книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / [переклад проф. Івана Огієнка]. К. : Українське Біблійне Товариство, 2003. 1375 с. URL: <https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/>;

2. Біблія. Переклад нового світу. США : Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 2014. 1661 с. URL: <https://www.jw.org/uk/бібліотека/біблія/навчальне-видання-біблії/книги/>;

3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. К. : Наук. думка, 1982–2012.

4. Лобачова І. М. Функціонування синонімічних пар дієслів у перекладах Біблії І. Огієнка та І. Хоменка / І. М. Лобачова // Дослідження з лексикології і граматики української мови. 2013. № 13. С. 57–65;

5. Словник української мови : у 11 т. К.: Наук. Думка, 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua>;

6. Чотарі В. Поетичний переклад як вияв зіткнення світоглядних систем (на матеріалі Книги Псалмів)/ *Питання літературознавства*. 2009. Вип. 78. С. 268–277.

МЕТОДИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ПІСЕННИХ ТЕКСТІВ ГУРТУ „БУМБОКС” НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Андрій Проскуряков (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, здобувач вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Клещова О. Є.

Уроки української мови в контексті сучасності спрямовані насамперед на формування в здобувачів освіти важливої для життя в суспільстві комунікативної компетентності, що передбачає вміння не тільки ефективно спілкуватися в будь-якій ситуації, передаючи й сприймаючи інформацію, а й відчувати та викликати емоції, отримувати естетичну насолоду. Пріоритетність завдань навчання школярів успішної комунікації, необхідної для сучасного життя, впливає саме з мети, закладеної в новій редакції Державного стандарту базової середньої освіти України (2020 р.) [1] й оновленій програмі з української мови для 5-9 класів (2017 р.) [6], які ґрунтуються на засадах компетентнісного, когнітивно-комунікативного, особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів до навчання, що зумовлює чітке визначення результативного складника засвоєння змісту базової й повної загальної середньої освіти. Так, компетентнісний підхід робить акцент на діяльнісному змісті освіти, що передбачає питання: „Яких способів діяльності навчати?“, на здобутті досвіду самостійного розв’язання проблем.

Найважливішим завданням освіти в Україні на сучасному етапі є залучення молоді до національної культури на основі рідної мови [8]. Під час навчання вони усвідомлюють, що естетична функція притаманна українській мові в різноманітних її стилях і жанрах, що „красиве” притаманне не тільки природі, мистецтву, але й мові. Важливо, щоб учні на конкретних прикладах зрозуміли, що естетика слова, зокрема художнього, є втіленням краси думки; а образи, створені за допомогою слова, збагачують уявлення про життя, про стосунки людей, формують їхні моральні якості, етичну поведінку загалом. Учні вчать аналізувати образне слово на уроках української мови відповідно з позицій мовознавства або

літературознавства в межах шкільних програм. Така паралельна робота збагачує їх, удосконалює навички сприймання й розуміння тексту, розвитку зв'язного мовлення як основи комунікації. Кожен учитель шукає свої шляхи, спонукаючи вихованців до засвоєння естетики образного слова на уроках української мови, вироблення вмінь аналізувати естетичні словесні образи в текстах і будувати власні висловлювання, естетично багаті й комунікативно виправдані.

Окреслимо основні, найбільш випробувані щодо ефективності методичні способи й засоби роботи з образним словом з метою виявлення його естетичних ознак у текстах. Так, до способів у методиці відносять передусім форми, методи, прийоми, технології навчання й організації взаємодії учнів між собою та з учителем. Засоби – це своєрідне знаряддя, інструментарій, те, що використовують в освітньому процесі. Для нашої проблеми актуальними є ті способи й засоби, які спрямовані на засвоєння естетики образного слова. На уроках української мови активно використовуються форми, методи і прийоми роботи з окремими словами, текстами. Це словникова робота, різноманітні види вправ, спостереження над мовними явищами, бесіди; колективні, групові, індивідуальні форми навчання мови, розвиток монологічного й діалогічного мовлення тощо. Найважливішим навчальним засобом у цій роботі постає сама мова, за допомогою якої учні збагачують свої компетентності.

Значним внеском у розвиток вітчизняної методики формування усного й писемного мовлення учнів на основі положень теорії мовленнєвої діяльності є праці Марії Пентилюк. Спираючись на досягнення вчених у галузі психолінгвістики, дослідниця стверджує, що: 1) спілкування слід розглядати як мовленнєву діяльність – один із різновидів діяльності людини; 2) реалізація будь-якого виду мовленнєвої діяльності вимагає формування в учнів необхідних для спілкування комунікативних умінь, що спираються на відповідні знання понятійні (лінгвістичні, мовленнєвознавчі); операційні (правила і способи побудови зв'язного тексту, різноманітні вправи репродуктивного й продуктивного характеру) [7, с. 153].

З метою засвоєння естетики образного слова в аналізованих текстах, окрім визначення основних ключових параметрів тексту (теми, основної думки, стилю мовлення, засобів зв'язності тощо), пропоную виконання завдань аналітико-синтетичного, творчого характеру.

Наприклад, учні відповідно до вимог програми у певному класі визначають мовні засоби, що створюють естетичні образи, описують позитивні вчинки людей, красу доквілля тощо; аналізують засоби милозвучності, зіставляють засоби передавання краси самих звуків, їхніх комбінацій і краси описуваних реалій, виділяють ключові слова в аналізованих текстах, здійснюють елементи стилістичного експерименту – заміни певних естетично значущих одиниць синонімами, визначають мовні засоби, що формують основні естетичні якості мовлення, наприклад:

1. Складіть письмовий *відгук* про сучасний український пісенний гурт, дотримуючись указаної послідовності. Скористайтеся фотоілюстраціями.

- Назва гурту, її склад.
- Чим вона цікава (обґрунтувати на основі конкретних фактів та прикладів).
- **Тематика** пісенних творів.
- **Символіка** пісенних образів.
- **Мовленнєва культура** українських гуртів.
- Як впливає творчість гурту на слухача?
- Чи варто, на вашу думку, слухати пісні цього гурту?

2. Визначте, які **засоби образності** використано в текстах пісень гурту „Бумбокс”. Аргументуйте свою відповідь. Усно опишіть картини, що постали у вашій уяві.

Срібні голоси, золоті руки

І четвертого розміру очі.

Гітаристи, стилісти, моделі...

Сталеварів вже не вистачає („Що ти зміг”).

Золотом тих струн, тих нот, сріблом акордів,

Здавалося б, обійняв там, взяв тут, але не виходить.

*Збиваю я руки в кров, тримаю, мов спрут, затримую
подих,*

Мабуть, нездара, мовчить моя гітара („Нездара”).

Я пам'ятаю, як приїхали-приплили,

Вірші плели, очима кліпа-кліпали,

Хворіли музикою, кліпами ми

І залишились, лиш тими, ким були („Ким ми були”).

3. Запишіть текст. Визначте тип мовлення. Визначте тему й основну думку тексту. Яку ідею, на вашу думку, прагнув автор донести до читача?

Останніми роками відбувається неочікувано стрімкий виток у розвитку музичної індустрії. Виконавців і гурти, які заявили про себе після Революції гідності, ще називають „новою українською музикою”. Це цікаві артисти молодшої української сцени, які останнім часом почали набирати обертів, діяльність яких уже важко не помічати.

Самобутність – головна характеристика виконавців. Це музиканти, які самотужки заробили собі ім'я, фанів і репутацію. Це нове покоління артистів, які самі пишуть, записують, видають і розповсюджують свою музику, незалежно від великих лейблів (фірми звукозапису) і контрактів. Цей список – не рейтинг і не аналітика, а погляд на українську сцену зсередини. Дуже радимо звернути увагу на ці, можливо, нові для вас імена, бо вони формують суттєвий пласт сучасної української культури, який зовсім не схожий на все, що було до цього.

Увага журналістів і меломанів до нової української музики була спричинена саме Майданом і його наслідками.

російські і західні артисти 2014 року майже перестали приїжджати з концертами до України.

Що змінилось в українській музиці, порівнюючи з минулим десятиліттям? Стало більше українськомовних та англомовних гуртів. Щоправда, й українськомовні у більшості мають англійські назви чи просто пишуть українські назви латинкою. Вони орієнтовані на українського слухача, а не на Росію, у меншій мірі на Захід, хоча майже всі гурти виступали в Європі. І третій надважливий момент – сьогодні українська музика проникла в урбанізовану культуру міста й, нарешті, отримала своє звучання. Чи не вперше в історії України її музика – вже не „хата”, „смерека” і „поле”, а міста, заводи, натовпи у вечірньому метро і, звичайно, площа (Костянтин Почтар. Наше слово. КУЛЬТУРА. № 4, 2018).

Знайдіть у тексті слова **іношомовного походження**, з’ясуйте їх значення, послуговуючись словником. Продовжіть текст 5 – 6 реченнями. Підготуйте розповідь-презентацію про гурт „Бумбокс”.

4. Підготуйте зв’язну розповідь про **багатозначні слова, пряме й переносне значення** слова, інші **засоби образності**, ілюструючи прикладами з текстів пісень гурту „Бумбокс”.

5. Прочитайте текст пісні „Квіти в волоссі” гурту „Бумбокс”. Виконайте завдання:

а) поясніть написання **власних іменників**;

б) випишіть із тексту пісні іменники, провідмініайте (5 на вибір) за відмінками та визначте відміну, групу, рід і число;

в) запишіть слова *плющ, моє, роз’їхалися* фонетичною транскрипцією та визначте кількість букв і звуків. Поясніть свою відповідь.

*Вона носила квіти в волоссі,
І ними грався він і ще вітер.
Здавалося, давно вже дорослі,
Але кохали щиро, мов діти.
Відчинені серця, щирі очі,
Таких не так багато є в світі.
Лилися сльози щастя щоночі,
Обіцянки назавжди любити.
Будиночок на розі двох вулиць,*

Паркан плющем осіннім завитий.
Здавалося, дощі схаменулись,
Здавалося, завжди буде літо.
Лише один дзвінок телефону,
І варто тільки їм захотіти,
Повіяло теплом з-за кордону,
А отже, неодмінно летіти...
Не обіцяй назавжди, не обіцяй навічно,
Де твоє-моє завтра?
У скронях вітер свище.
Не обіцяй навіщо?
Не обіцяй, не треба.
Залежить час найближчий
Та не завжди від тебе.
І раптом все змінилось навколо:
Проблеми, ціни, сни, сподівання.
Роз'їхалися, як діти в школу,
Що першим було, – стало останнім.
Їй у варшавські спальні райони,
Йому Москву бетоном залити.
Але кохання у таксофонах
Приречене не довго прожити.
Куди ведуть строкаті дороги?
Чому ви заблукали у світі?
Вас сотні, тисячі, вас мільйони
В Ізраїлі, Канаді, на Криті.
Є спогади про те, як було все.
Надії є на те, як все буде.
Нас доля стрімко течією несе,
Бо ми є не титани – ми люди...

6. Визначте в тексті пісні „Почути” гурту „Бумбокс” слова, у яких відбулося **подвоєння, подовження** приголосних. Поясніть відповідно до правил написання.

Дай мені почувти відверту мовчання тишу,
Ще раз зазирнути, утнути якусь дурницю.
Ти доповнила хором у соло останню нішу,
Відпустила і тягне-несе мене залізниця
Дай докайфувати, допити останні ноти

Вони і мене розвивають-крають, їх чути мушу.
Струмом віддавали торкання, погляди, фото
Сканували і милом заслали ми наші душі.
Потяги в полиці штовхали у різні боки.
Телефони стискали, чекали картки ввімкнутись,
Залишили по собі ціни в камінні мокрім.
Незабаром побачитись з вами, або почувтись,
Не потрібні тіла нам ваші анітрохи,
Просто ближче підходьте й вгору здіймайте.

7. Із тексту пісні „Одна” випишіть займенники, розподіліть їх за розрядами. Який **фразеологізм** ужито автором у тексті, з якою метою?

Нарешті, знову ти повертаєшся додому.
Дивлюсь назад, хтось бананами гамує втому,
Хтось щось читає, хтось в метро втикає,
Лиш вона одна біля вікна тебе чекає.
І бачить – ти ходиш поруч тими ж дворами,
Через перехід праворуч, потім біля брами.
Можливо ти зупинишся, поглянеш – третій поверх зліва.
Така дурниця, а вона була б щаслива.
Ні, думаєш, як все дістало, життя замало,
І доля всі надії, сподівання розігнала.
Куди ідеш, що буде далі – питання,
Над якими зараз думати, повір, не варто.
Вона одна, вона одна
Сидітиме біля вікна до темна.
Гукатиме тебе й мене, а час мине...
Вона одна, вона одна, є-єе.
Гукатиме тебе й мене, а час мине...
День як день, змінилося все давно.
День у день життя – кольорове кіно.
Ніч як ніч, як сяйво запалених свіч.
День як день, а ніч як ніч.
Вона чекала тільки на тебе, чуєш?
А ти і в вус не дуєш, ти побут свій лаштуєш.
Кохави свою машину і маєш стиль.
Отримав все, що хотів, доклав зусиль.

Для активного навчання школярів мовлення сучасними технологіями передбачено різноманітні форми навчальної діяльності. Так, на уроках української мови все частіше пропонується групова форма, яка значно розширює можливості співробітництва дітей, активізує й розвиває мовленнєві здібності, актуалізує потенційні можливості учнів, формує позитивне ставлення до навчання, забезпечує його мотивацію. Важливу роль відіграє проектна діяльність, що передбачає діяльність, як на рівні вчителя, так і на рівні учнів. Підготовка учнями особистісно значущих проєктів на лінгвістичні, міжпредметні, соціокультурні теми – це дієвий чинник саморозвитку підростаючого покоління.

Значна увага на уроках української мови має приділятися формуванню загальнонавчальних умінь і навичок, найвищим рівнем розвитку яких є творчі вміння, що передбачають володіння стратегічними методами пізнання – моделювання, системно-структурний аналіз, прогнозування, асоціації, аналогія тощо. Результатом навчання має стати не засвоєння знань, умінь і навичок, а формування основних компетентностей, які забезпечують успіх практичної діяльності. Важливим, стратегічним завданням учителя є формування умінь і навичок стеження за культурою власного мовлення, передусім такими його характеристиками як логічність, точність, багатство, виразність, доречність, оригінальність, що базуються на розвинених уміннях і навичках мисленнєвої діяльності, а також за умови досягнення належного рівня самостійності учня, визначення ним власної пізнавальної траєкторії. З цією метою можна запропонувати здобувачам освіти таке завдання: *Підготуйте запитання до пресконференції „Мова сучасних українських пісенних гуртів”. Розкажіть про відомих представників сучасної української музики, скориставшись фотоілюстраціями.* Загалом сучасна мовознавча наука потребує комплексних праць, які б досліджували мовну палітру сучасної української пісні та мовну особистість автора-виконавця. Адже нам є чим пишатись: чудові, глибокі за змістом, тексти сучасних пісень українських музичних гуртів „Океан Ельзи”, „Скрябін”, „Бумбокс”, „Друга ріка”, „Тік”, „Танок на майдані Конго” та інші [2; 3, с. 114; 4; 5].

У будь-якому тексті (висловлюванні) розв’язується комплекс завдань, які стосуються передусім змісту, композиції й мовного оформлення тексту. Для їх розв’язання слід залучати такі види роботи, які б сприяли виробленню в школярів певних комунікативних умінь. Відомо, що мовлення завжди мотивоване. Сам по собі мотив у навчальному процесі не виникає, його потрібно створити, тобто виокреслити таку ситуацію спілкування, за якої у школярів виникне бажання й потреба щось сказати. Так, для успішного навчання як монологічного, так і діалогічного мовлення школярів важливо враховувати такий принцип як ситуативність, за якого вивчення мови відбувається за допомогою мовленнєвої ситуації (ситуації спілкування). Створення на уроках розвитку мовлення ситуацій (природних чи навчально-мовленнєвих) стимулюють мотивацію навчання, сприяють виникненню в учнів інтересу й бажання висловитись, брати участь у діалозі.

Такі завдання привчають учнів бути уважними до краси мовлення в різних його жанрах, сприяють виробленню вмінь зіставляти варіанти можливих висловів із певними мовними одиницями й визначати той варіант, що викликає більш сильне естетичне почуття. У процесі аналізу тексту слід підвести учнів до розуміння зв’язку між красою мовлення й основними ознаками культури мовлення, які називають ще риторичними ознаками чи якістьми, – наприклад, правильністю, чистотою, точністю, виразністю. Здобувачі освіти переконуються, що порушення таких ознак псує і форму, і зміст висловлювання, а отже, й загалом красу тексту, його впливовість на того, хто сприймає текст. Ці тези учням необхідно усвідомити, зробити їх стійкими власними переконаннями, сформулювати бажання поділитися своїми думками про це. Наприклад, можна запропонувати виконати творче завдання: написати вільне висловлювання на тему: „*Чи може бути красивим мовлення з помилками?*”, „*Розкажіть про свої улюблені художні образи в пісенних текстах сучасних українських гуртів (зокрема гурту „Бумбокс”*”. Під час аналізу звертаємо увагу на те, що образне мовлення може виникати на основі „навмисного порушення” звичних мовних сполучень, переосмислення лексичного

значення слів тощо. Тому доречними є завдання, які спрямовані на виявлення *засобів образності*.

На засадах комунікативної лінгвістики в Україні успішно розвивається комунікативна методика української мови, яка зорієнтована на посилення практичної спрямованості змісту навчання мови, надання пріоритету формування в учнів і студентів умінь та навичок спілкуватися в різних сферах суспільного життя. Своєрідність цієї методики полягає в оволодінні всіма формами і видами мовленнєвої діяльності з метою спілкування.

Головним критерієм сформованості комунікативної компетентності вважаємо здатність особистості репрезентувати себе через мовлення, адже саме в мовленні виявляється в усіх своїх барвах конкретна людина з її світосприйняттям і самовіддачею, зі своїми знаннями й етичними параметрами. Комунікативна компетентність містить комплекс умінь спілкуватися з метою обміну інформацією, спрямованих на вирішення таких основних завдань:

- ефективно отримувати інформацію;
- ефективно передавати інформацію;
- досягати поставленої мети шляхом переконання співрозмовника й спонукання його до дії;
- отримувати додаткову інформацію про співрозмовника (на основі знань про об'єктивні закономірності функціонування мови в суспільстві з метою визначення рівня соціально-культурного розвитку людини, її соціального статусу, на основі умінь розрізнати відтінки інформації й голосу співрозмовника, щоб оцінити його емоційний стан;
- уміння інтерпретувати зміст його висловлювань і зрозуміти можливий підтекст;
- здійснювати позитивну саморепрезентацію – тобто справляти приємне враження на співрозмовника або читача на основі володіння культурою мовлення.

Отже, процес засвоєння естетики образного слова на уроках української мови спрямований на збагачення мовної особистості учня, його духовного світу, тому потребує

систематичності, наполегливості, квінтесенції творчості учня й учителя.

Рівень мовленнєвого розвитку особистості залежить від природжених задатків, а також значною мірою від рівня мотивації людини щодо особистісного вдосконалення, зокрема мовленнєвого, яке зумовлюється ціннісними орієнтирами людини, характером її світогляду.

Ефективність формування національно-мовної особистості залежить від цілеспрямованого пошуку шляхів удосконалення організації рідномовної освіти, свідомого проектування змісту навчання на основі оптимального поєднання традиційних та інноваційних педагогічних технологій, дидактичних методів, прийомів, форм і засобів.

Література

- 1. Державний стандарт базової середньої освіти:** вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/uryad-zatverdiv-derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti-reforma-nova-ukrayinska-shkola-prodovzhitsya-u-5-9-klasah> (дата звернення: 10.09.2020);
- 2. Клещова О. Є.** Мовностилістичні особливості пісень українського гурту „Океан Ельзи”. *Лінгвістика* : збірник наукових праць. Луганськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. № 3 (30). С. 122–129;
- 3. Клещова О. Є.** Поетичний і музичний талант Андрія Кузьменка. *Zbior raportow naukowych. „Literatura i kulturoznawstwo. Projekty naukowe”*. Wykonane na materialach Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej Konferencji 27.02.2015 –28.02.2015 roku, Sopot. Warszawa : Wydawca : Sp. Z o.o. „Diamond trading tour”, 2015. S. 114–118;
- 4. Клещова О. Є.** Мотив „крилатості”, символічність образу крил (на матеріалі пісенних текстів гурту „LAMA” та поезії Ліни Костенко). *Monografia pokonferencyjna SCIENCE, RESEARCH, DEVELOPMENT*. Philology, sociology and culturology, Baku 29.06.2018–30.06.2018. № 6. Warszawa : Wydawca : Sp. Z o.o. „Diamond trading tour”, 2018. S. 19–26;
- 5. Клещова О. Є.** Одоративна лексика в поетичній творчості Андрія Кузьменка („СКРЯБІНА”). *Лінгвістика* : збірник наук. праць. № 2 (39). Старобільськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2018. С. 143–149;
- 6. Навчальні програми** для 5–9 класів : вебсайт. URL: [https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-](https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna)

serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas

7. Пентилюк М. І. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах : підручник. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с; **8. Пухонська О.** Сучасна візія міста в поезії молодих авторів. *Синопсис : текст, контекст, медіа*. 2013. № 3–4.: вебсайт. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2013_3-4_9.

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ДІАЛЕКТНИХ СИНОНІМІВ У РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА „ВОЛИНЬ”

Наталія Саломатова (Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Олійник Е. В.

У сучасному мовознавстві діалектна лексика є важливим об’єктом дослідження.

Ідея комплексного опису лексики знайшла своє відображення в працях В. Виноградова, М. Покровського, О. Потебні, Л. Щерби й була розвинена в дослідженнях Г. Клепікової, В. Павела, В. Сорбаля, М. Толстого, Д. Шмельова та інших, послідовно обстоюється в сучасній діалектній лексикології.

Ґрунтовне вивчення всіх структурних рівнів українських говорів у сучасній лінгвістиці є актуальною мовознавчою проблемою, як у плані фіксації та нагромадження конкретного мовного матеріалу, так і в розв’язанні комплексу теоретичних питань. Недостатнє теоретичне осмислення цих проблем й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета наукової розвідки – описати стилістичні функції діалектних синонімів у романі Уласа Самчука „Волинь”.

Мову творів У. Самчука досліджували Галина Горох, Вадим Стецій [1; 3]. Для мовотворчості Уласа Самчука характерне багатство синоніміки: найбільш ознакові для стилістики цього митця слова функції уточнення, заміщення та протиставлення. Основною функцією, якою послуговується Улас Самчук, є функція диференціації, або уточнення. Майже не поступаються їм синонімічні слова, у яких реалізується функція заміщення та синонімічного протиставлення. Перевага

функції диференціації зумовлена потребою передати найтонші семантичні, емоційно-експресивні, стильові й стилістичні відтінки поняття. Як свідчить дослідження, найпоширенішою функцією синонімів у романі Уласа Самчука „Волинь” є диференціація: уточнення, деталізація зображуваного, де перехід від одного синоніма до іншого дає нову, додаткову інформацію про предмет, його ознаки чи властивості.

Синоніміка творів Уласа Самчука надзвичайно багата як на індивідуально-авторські синоніми, що вражають своєю емоційно-експресивною насиченістю, так і на діалектні, що значною мірою забезпечують високу мовно-художню завершеність прози автора. Це можна побачити на окремих прикладах:

– покомлати, лемезнути: *Натер цибулею, огірок як трапиться **покомлав** і тягай далі [2]; Це його хоч трохи підбадьорило, відхлипався, щось там, сього-того, **лемезнув** і поліз на піч [2];*

– тьомбати, дотьомбати, шлапнути, чвалати, почвакати, прошкувати, учухрати, палкувати, посмаляти, поряхатися, шкорпати, почимчикувати: *Так і до річки **дотьомбал** [2]; Цей борони Боже, щоб худоба на його луг чи стависько „**шлапнула**” [2]; Грязюкою шляху **чвалають** козаки [2]; Це ж Матвій. Він до Єлисея Гуци **проишує**, просто з Тилявки п'ятдесят, диви, верстов **учухрав** [2]; Стоячи коло воза, Грицько бачить, що дорогою широким кроком **палкує** хтось ніби знайомий [2]; Дядько лишився, а Володько **посмаляв** далі [2]; Виповзли на шлях і **поряхалися** в напрямі жолобецького лісу [2]; Тепер коло хати совгає, сее-теє **шкорпає** на дворі [2]; А третього дня раненько Матвій все-таки знов **почимчикував** до Мизоча на станцію [2];*

– жєбоніти, галакати, жминдати, гармидерити, гуторити, пащекувати: *Поки вештається отут десь близько мати, доти й вони тут майже, як ті курчата біля квочки, **жєбонять** [2]; Але Матвій не виявляє наміру стояти й **галакати** отак на пусто [2]; А тепер він прийде і почне **жминдати**: а навіщо пускала, а чому не потягнула через плечі, щоб у хаті сиділо? [2]; Йшли, **гармидерили**, пустували, сміялися і розходились хто куди на всі боки [2]; Такий собака, **гуторить** мати, ще молока*

потребує, а в нас його і для себе нема [2]; Ми прийшли сюди не **пащекувати**, а робити діло [2];

– рюмсати, плакати, хлипати, ревіти: До півночі чекала і **рюмсала** собі під ніс, але зовсім мовчки [2]; Хведот уже не **плакав**, **хлипав** лише сам Володько [2]; Хведот на печі почав і собі **ревіти** [2];

– манячить, майорить: Далеко спереду **маячить** вершник [2]; Ледве-ледве **манячат** двоє слабо освічених віконець їх хати [2]; Сонце недільного ранку сходить не так, як завжди, ліс стоїть бадьоріше, поле **майорить**, мов прапор святочний... [2];

– манаття, дрантя, лахи: Для тебе одна лиш дорога: забрати **манаття** і десь отуди... [2]; А мішечок муки, мішечок круп, боденька сала, **дрантя** всяке... [2]; О шостій годині розносили коридором велику, чорну діжку з паруючою юшкою, яка своїм запахом нагадувала старі, залежані **лахи** [2];

– галазднути, одлушпачити, вгаздилити, мазнути, бекецнути: Хтось і по ній **галазднув** шаблюкою, впала до землі її увійшла в неї, тільки кістка лишилась валятися [2]; Коли б ту стару **одлушпачив** добре, то вона за вами пригляділа б... [2]; А що, коли б в око **вгаздилив**?.. [2]; Як **мазну** у твою сплювачку!.. [2]; То ж його вже **бекецнули**!.. [2];

– мармуза, сплювачка, халява, пика: Як ви, бабо, не втихомиритесь, то дістанете по **мармузі** і підете собі до повітри лихої... [2]; Закрий **сплювачку**, проревів Антін [2]; Якого чорта **халяву** свою з рідкими вусами дереш... [2]; Ой, видно, та баба хоче дістати по **пиці** [2];

– гутірка, гармидер: Гуторили, але за чарку не забували, і **гутірка** робилась все голоснішою і голоснішою [2]; Люд наш метушню, **гармидер**, слівце любить [2].

Багато слів становлять територіальні діалектні лексеми-синоніми літературних слів, наприклад:

– шукати, нипати: Почали поблизу **шукати**, але дарма [2]; та все по кущах лаять, та трусок сухий **нипають** [2];

– адвокат, аблокат: Він скінчить її і стане великим **адвокатом** [2]; От все одно, що, приміром, **аблокат** який, що перед самим судьйою царським встає і ріже межі очі правду [2];

– ковзатися, ховзатися: *Ноги ступають по нерівних каменюках, час від часу ковзаються* [2]; *Снігу наринуло, луг засипало, тільки на льоду в деяких місцях вітер сніг позмітав і там можна ховзатись* [2];

– пацати, хлюпати: *Зривається, бо лежав черевом на землі і пацав ногами* [2]; *Чарку налив щиро (від щирого серця), горілка переливається і хлюпається на настільник...* [2].

Отже, словник Уласа Самчука вирізняється активним використанням як індивідуально-авторських синонімів, так і діалектних, що охоплюють майже всі частини мови.

Просторічна лексика в романі „Волинь” використовується як у мові автора, так і в мові персонажів. Слововживання, характерне для мовної практики носіїв територіальних говорів Волині, визначає стильову домінанту реалістичної мовної палітри Уласа Самчука.

Література

1. Горох Г. В. Лексична синоніміка у творах Уласа Самчука (спроба семантико-функціонального аналізу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Український державний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1995. 23 с.; **2. Самчук У.** Волинь : роман у трьох частинах. Київ : Дніпро, 1993. URL: <https://knigogid.ru/books/1136488-volin/toread> (дата звернення: 07.09.2020); **3. Стецій В. Ф.** Мовна особистість Уласа Самчука (світоглядна орієнтація і мовотворчість) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02. 01 / Донецький державний університет. Донецьк, 2003. 18 с.

ДІАЛОГІЧНЕ НАВЧАННЯ – АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Юлія Сіліщева (НВК „Оборотнівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад” Сватівської районної ради Луганської області, с. Оборотнівка, учителька)

Стаття присвячена актуальності діалогічного мовлення на уроках української словесності. Ключові слова: урок, діалогічне мовлення, учитель-словесник, спілкування, діалог.

Проблемою діалогічного навчання почали займатися давно. Так, ще в Давній Греції філософ Протагор першим застосував метод запитань та відповідей, за допомогою якого співрозмовники відстоювали свої позиції. Сократ стверджував, що навчальний процес має будуватися у формі діалогу. Він виступав проти того, аби учні отримували „готові знання” з вуст учителя.

Сучасні лінгвісти теж приділяють велику увагу вивченню цієї проблеми.

З погляду О. Сивак та Л. Жеревньова, діалог – це безпосереднє спілкування двох або декількох людей, це обмін фразами, думками один з одним відповідно до подій, що відбуваються [4, с. 15 – 18]. М. Дубінка стверджує, що діалог дає змогу висловитися, викласти свою думку. Його репліки враховують слова, позицію співрозмовника і є реакцією на них. У ньому суб'єкт впливу (педагог) завжди реалізує свою індивідуальну, особистісну позицію, водночас він повинен з повагою ставитися до думки учня (учнів), за необхідності вносити корективи у власну позицію. За таких умов учень реально стає повноцінним суб'єктом педагогічної діяльності [1, с. 178].

Проаналізувавши погляди науковців, можна сказати, що діалогічне навчання – це спільна діяльність учителя та учнів при ситуативному моделюванні інформації у формі діалогу.

Мета статті – довести, що діалогічне навчання є актуальним й ефективним у викладанні української мови й літератури в школі.

У Концепції „Нова українська школа” сказано: „Потужну державу і конкурентну економіку забезпечить згуртована спільнота творчих людей, відповідальних громадян, активних і підприємливих. Саме таких повинна готувати середня школа України” [3, с. 5]. Щоб виховати таких людей, необхідно багато працювати. Для вчителя, на мою думку, це важка праця, адже діти є різні, кожна дитина – індивідуальна, і до кожної необхідно знайти підхід.

Серед різноманітних видів діяльності вчителя й учня особливу увагу треба приділяти діалогічному мовленню, а саме спілкуванню. Адже людина не може жити

без спілкування з іншими людьми, бо це – найбільша потреба, і одна з найбільших проблем кожної людини. Але чи вміємо ми спілкуватися? Чи ставимо собі за мету досягти успіху в певній справі за допомогою доречно сказаного, вміло використаного слова? Чи завжди усвідомлюємо силу свого слова?

Найважливішим питанням діалогічного навчання є якість спілкування та участь учнів у набутті знань. Тож в методиці навчання акцент робиться на інтерактивних методах, в основі яких – діалогічна взаємодія. „Інтерактивний” означає „здатний взаємодіяти чи перебувати у режимі діалогу” [2, с. 3].

При навчанні діалогічному мовленню виникають дві основні проблеми: як вчити і чому вчити. Виходячи із цього можна сказати, що завдання кожного вчителя – об’єднати клас у єдине ціле, створити позитивний емоційний настрій до діяльності, що виконується учнями. І це повинно відбуватися в атмосфері взаємної підтримки й доброзичливості, давати й отримувати не тільки знання, а також розвивати мислення та творчу уяву.

Сучасні підходи до технології уроків української мови та літератури, на мій погляд, є перспективними. І завдання вчителя полягає в тому, щоб зробити ці уроки цікавими та плідними.

Отже, сучасна освіта спрямована не тільки на те, щоб дати певну суму знань своєму учневі, а й допомогти йому соціалізуватися в суспільстві. Уважаю, що використання діалогічного навчання – це засіб для досягнення цієї мети.

Література

1. Дубінка М. Діалогічне педагогічне спілкування як основа суб’єкт-суб’єктної взаємодії : наук. записки. Серія : педагогічні науки. Вип. 112. С. 178; **2. Ковальчук Л.** Інтерактивні прийоми у практиці вчителя-словесника // Вивчаємо українську мову та літературу. 2012. № 34 – 36. С. 3; **3. Концептуальні** засади реформування середньої освіти / МОН України – 2016. Нова українська школа; **4. Сивак О.,** Жеревньова Л. Модель діалогічного уроку. Психолог, 2002. № 38 – 39. С. 15 – 18.

МУЗЕЙНІ НАДБАННЯ МЕШКАНЦІВ
СТАРОБІЛЬЩИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ
ВЕСІЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ У КОНТЕКСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ
ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНЦІВ

Ольга Скиба (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, доцентка),
Ольга Сорокіна (кандидат історичних наук)

У ХХІ столітті дослідження історико-культурних надбань українців, а саме весільних традицій та фольклору, як складових чинників етнокультури, є вагомим показником не лише етнічної, а й національної свідомості загалом.

Збереження етносу крізь призму популяризації весільних звичаїв та традицій допоможе осмислити й узагальнити багатовіковий традиційний культурний досвід нації, а відтак – історію й культуру рідного краю.

Інтеграція України до світового співтовариства супроводжується процесом відродження національної свідомості та історичної пам’яті народу. На думку сучасних науковців, значна роль у цьому процесі належить музеям як скарбницям духовної спадщини, центрам культурно-духовного відродження народу, що сприяють гуманізації суспільства, ствердженню української нації як самостійної одиниці світової спільноти [1, с. 3].

Закон України про музеї та музейну справу (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 25, ст. 191) констатує, що „музеї – це культурно-освітні та науково-дослідні заклади, призначені для вивчення, збереження та використання пам’яток природи, матеріальної і духовної культури, прилучення громадян до надбань національної і світової історико-культурної спадщини” [2]. Відповідно до уточнення та введення нової термінології, яка дозволяє конкретизувати поняття „культурні цінності”, зазначимо, що це об’єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичнє, етнографічнє та науковє значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні, перелік яких визначено Законом України „Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей” [2].

На жаль, матеріали Луганського обласного краєзнавчого музею, переміщеного на підконтрольну Україні територію і розташованого в чотирьох приміщеннях колишнього ремісничого училища Домни Деменкової, у якому до 2015 року був розташований Комунальний заклад „Старобільський районний краєзнавчий музей”, на сьогодні залишаються не дослідженими.

Ознайомлення молоді з весільними традиціями та обрядодіями Старобільщини, як однієї з першооснов усної народної творчості, проходить на базі кабінету-музею української етнографії (каб. № 202). Цей музей збирає, зберігає та експонує предмети духовної культури, оригінальні пам’ятки історії рідного краю: документує визначні події з історії регіону, оформлює виставкові колекції народного мистецтва (гличики, весільний посуд), що і сьогодні становлять історичну та мистецьку цінність.

Матеріали й експонати кабінету-музею української етнографії присвячені опису традиційного весільного обряду, характерного для східнослобожанської етнокультурної території.

Мета статті – дослідити першоджерельні матеріали кабінету-музею ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” в контексті збереження обрядової культури в реаліях малого міста.

Кабінет-музей знаходиться на другому поверсі навчального корпусу й презентує друковані та рукописні матеріали, польові дослідження фольклорно-етнографічних, лінгвістичних експедицій, які віддзеркалюють еволюцію вивчення весільних традицій вказаної місцевості. Музейне зібрання – сукупність колекцій весільного одягу, рушників та предметів весільного посуду, а також пов’язаних з ними бібліотечних фондів.

У процесі спілкування з носіями фольклору, працівники університету зосереджують свою увагу на підготовці новітньої наукової літератури, яку презентують до музею. Це дає змогу ґрунтовно ознайомитися: 1) зі зразками весільної обрядовості та фольклору (перша збірка усної народної творчості Слобожанщини упорядкована мовознавцями К. Глуховцевою,

І. Ніколаєнко, З. Сікорською, Т. Терновською); 2) з матеріалами фольклорно-діалектологічних експедицій та фольклорної практики студентів (В. Курило, З. Сікорська, О. Скиба, С. Негодяєва, Н. Філоненко); 3) зі структурою весілля та з весільною фразеологією, яка побутує у лексичному запасі мешканців регіону (Н. Карлова, В. Лєснова, Т. Маркотенко, О. Плетнева); 4) зі словниками історико-етимологічних та етнолінгвістичних термінів (В. Шевцова, Г. Барилова, К. Глуховцева); 5) з історико-краєзнавчими розвідками (В. Курило, В. Бабченко, Г. Намдаров) та ін.

У музейній кімнаті експонують предмети, які можуть бути визначені як культурні цінності: святковий весільний одяг, вишиті рушники, скатертини, завіси тощо. Стенд „Вишиванки наче райдуги-світанки” популяризує весільні обереги: весільний вишитий рушник під ноги, весільний рушник вишитий на канві „На щастя на долю”, весільний рушник з натурального лляного полотна, прикрашений вишивкою кольоровими нитками; рушник вишитий хрестиком стилізованим орнаментом в українському стилі; святковий вишитий рушник на весілля з орнаментом – стилізовані троянди вишиті хрестиком як традиційний символ кохання, краси, милосердя; лляний рушник вишитий у синьо-блакитних кольорах в українському народному стилі; рушник вишитий гладдю нитками червоного та синього кольору з малюнковим візерунком, що відображає дерево життя та ін. Відомо, що весільні рушники здавна прикрашали вишивкою та мереживим плетінням, а одним з розповсюдженіших варіантів орнаменту були птахи. Розміщені обличчям одна до одної, вони символізують молодят, а гілки калини – символ відродження і безсмертя роду. Зображення птахів, що дивляться один на одного, є традиційним мотивом для весільних рушників і символізує молодят. Такі рушники часто дарували на весілля, бажаючи щастя, здоров'я і добробуту новій родині.

З розвитком краєзнавчого руху відбувається й відродження культурницької діяльності старобільчан, пов'язаної з організацією пошукової та експозиційної роботи, наприклад, оновлення стендів вузівської музейної кімнати рідної мови (каб. № 4, адміністративний корпус).

Пропонуємо ознайомитися з фотофіксацією експозиційного комплексу, який наочно характеризує культурне життя в місті і може розглядатися як доказ й підтвердження вивчення історико-культурних подій регіону:

До експозиційного комплексу входять музейні матеріали 7 стендів та пересувних і стаціонарних виставок: „Рідна моя Старобільщина: Дике поле», „Наші наукові досягнення», „Поговорити – як з чистої криниці води напиться», „Власні назви на карті Луганщини: історія і сучасність», „Наші обереги», „Обрядовість на Старобільщині», „Своя хатка – рідна матка” та ін.

Отже, джерелознавчий огляд проблеми збереження родинних традицій, як підґрунтя до дослідження історико-культурної спадщини етнічних українців, крізь призму

музейного доробку старобільчан дозволяє зробити висновок, що завдяки культурницької діяльності громадських організацій забезпечується відродження самотності української нації, її історичної свідомості та традицій.

Музейна справа Луганщини як спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності потребує залучення широкого кола молоді з метою поглибленого вивчення надбань національної культурної спадщини, збереження та публічного представлення регіональних культурних цінностей. Сьогодні музейні предмети є основним підґрунтям в діяльності шкільного історико-краєзнавчого гуртка. Вони дозволяють всебічно розглянути українське весілля як систему обрядових дій етнокультурного феномену та можуть бути використані для подальшого дослідження регіональної весільної обрядовості, яка залишається малодослідженою й до теперішнього часу, як, зокрема і весільний фольклор Східної Слобожанщини. Перспективним є вивчення зарубіжного досвіду в системі популяризації музейних предметів весільної тематики з використанням паблік рілейшнз [1].

Література

1. Дубенська О. М. Паблік рілейшнз як система популяризації музеїв України I Public Relations as a System of Promotion of Museums in Ukraine/ О. М. Дубенська. Тернопіль, 2017. 112с. URL : ...dspace.tneu.edu.ua > bitstream; **2. Про музеї та музейну справу.** Законодавство України/ URL: zakon.rada.gov.ua.

ПРИНЦИП ФАЛЛІБАЛІЗМУ В СУЧАСНІЙ РИТОРИЦІ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕРИСТИЧНИХ УМІНЬ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Дарина Скуратовська (Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівник – доц. Нищета В. А.

Питання плекання риторичних здібностей учнівської молоді й реалізації риторичного аспекту української мови нині набуває особливої *актуальності*, оскільки до змісту мовної освіти старшокласників на рівні стандарту й профільному рівні

введено курс практичної риторики, який, на думку фахівців, варто вивчати в площині постулатів сучасної риторики.

Сучасна риторика бере початок із другої половини ХХ ст., і становлення й розвиток її спричинений багато в чому пануванням в актуальній філософській традиції ідей постпозитивізму, об'єктами дослідження якого стали питання зміни та розвитку наукового знання, проблеми розуміння й можливості комунікації між прихильниками альтернативних наукових теорій, питання вплетеності науки в культурний контекст. Сутність постпозитивізму має вияв у принципі фаллібалізму, який став базисним у науках соціогуманітарного циклу і, зокрема, у сучасній риториці.

Мета роботи – порушити питання реалізації принципу фаллібалізму в сучасній риториці в контексті формування еристичних умінь старшокласників.

Фаллібілізм (у наукових джерелах вживають термін „принцип фаллібалізму”) розглядають як напрям постпозитивізму, згідно з яким будь-яке наукове знання принципово не є остаточним, а є лише проміжною інтерпретацією істини, що передбачає подальшу заміну кращою інтерпретацією [6, с. 21]. Аналогічне бачення поширюють на сам концепт „знання”, маючи на увазі, що будь-яке знання людини є відносним, є певною інтерпретацією істини (не істиною), тому його можна піддавати коригуванню, спростуванню, відкиданню, запереченню тощо.

Побутування принципу фаллібалізму в сучасній риториці докладно дослідив М. Розенгрєн, протиставивши істину (*episteme*) і знання істини / знання про істину (*doxa*). На думку вченого, людина в мовленнєвому потоці транслює не істини, а власну думку про істини, особистісне розуміння їх, своє потенційно мінливе ставлення до них, оскільки воно залежне від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників [5]. Саме тому сучасну риторику вважають релятивістською теорією та практикою (релятивізм у філософії – принцип, відповідно до якого все в житті має відносний характер і залежить від обставин і поглядів [8, с. 490]), яка передбачає необхідність оперувати палітрою вербальних і невербальних мовленнєвих засобів, що могли б забезпечити переконання опонента, і

при цьому мовець ґрунтується не на абсолютній істинності власних поглядів, а виключно на своїх риторичних здібностях і вміннях [2, с. 16]. Цей проміжний висновок цілком логічно розглядати в контексті принципу фаллібалізму.

У процесі здобуття профільної середньої освіти десятикласники мають засвоїти теми практичної риторики, пов’язані із суперечкою як різновидом публічної комунікації, зокрема, із дискусією. Не маючи на меті в цій роботі докладно аналізувати риторичний смисл засвоюваного навчального матеріалу, звернемося лише до одного джерела. Н. Голуб та В. Новосьолова тлумачать дискусію як спрямовану на пошук істини й напрацювання спільних рішень суперечку, а безпосередньо суперечку – як словесне змагання. Із метою переконання опонентів автори підручника пропонують наводити сильні аргументи: факти, числові дані, приклади, пояснення, авторитетні висловлювання тощо [7, с. 176–190]. Отже, дискусію логічно розуміти як словесне змагання мовців із метою схилити опонентів на свій бік у розумінні істини або пропозицій щодо рішень стосовно обговорюваної проблеми із використанням сильної аргументації. Із позицій релятивізму й фаллібалізму сучасної риторики істина є відносним поняття, пропозиції щодо розв’язання питань є суб’єктивними, а аргументи дискутантів – це особистісне усвідомлення ними даних, фактів, явищ, теорій. Реально учасники дискусії мають обмінюватися словесними оформленими власними знаннями, розумінням – досвідом, – які є суб’єктивними й відносними.

Підтвердження нашого проміжного висновку знаходимо в працях Гадамера Х., Парето В., Поппера К. Наприклад, В. Парето стверджував, що будь-яке людське знання має суб’єктивний характер, проте його можна розглядати в двох аспектах, розділивши на дві категорії: одна включає те знання, яке, „згідно з нашими уявленнями, відповідає фактам, підтвержене фактами; інша включає знання, що постає у свідомості лише деяких людей. Перша категорія буде названа „об’єктивною”, друга – „суб’єктивною” [3, с. 30]. Суголосні висновки транлював К. Поппер: об’єктивними він називав емпірично підтвержені наукові знання, а суб’єктивними – знання повсякденні, на ґрунті яких людина діє в процесі

життєдіяльності. Проте й наукові знання „перетворюються” на суб’єктивні, коли вони ясно висловлені [4], – і саме цей висновок філософа постає аргументом стосовно фаллібалічної сутності феномену „знання”.

Механізм розуміння ґрунтовно дослідив Х. Гадамер. На думку вченого, засвоєні знання набувають ознак усвідомлення по мірі того, як людина застосовує їх. Саме тоді у свідомості народжується думка „я особисто знаю” – це етап розуміння, який, поєднуючись із мовленнєвим супроводом, стає джерелом формування досвіду особистості [1, с. 375–377, 404].

Для дослідження проблематики формування еристичних умінь важливий також інший висновок К. Поппера: „...зростання знання залежить винятково від існування розбіжностей” [4, с. 559]. На переконання автора, за наявності протиріч критика спричиняє усвідомлення помилок і спонукає до виправлення їх – так людина виправляє помилки чи позбавляється помилок, що сприяє накопиченню особистісних (імовірнісних) знань. Окрім того, К. Поппер вважав процес учіння, який ми розглядаємо як складник процесу навчання, а отже, й освіти, процесом зростання суб’єктивного знання [4, с. 463, 490].

Наведені міркування й висновки дають змогу стверджувати: 1) дискусія як риторичний жанр (жанр суперечки) виконує пізнавальну функцію, отже, доречна в освітньому процесі як метод навчання і як змістовий компонент засвоєння практичної риторики; 2) провідною метою дискусії постає організація словесного змагання мовців, а не пошук істини в класичному потрактуванні, отже, завершальним етапом дискусії має бути визначення переможців.

Проведене дослідження не може претендувати на появу нової дефініції поняття „дискусія”, проте дає змогу сформулювати висновки:

1. Дискусію як метод навчання варто активно використовувати в шкільній мовній освіті, оскільки цей риторичний жанр виконує пізнавальну функцію.

2. Вивчати практичну риторичку на рівні профільної середньої освіти доцільно з позицій сучасної риторики як релятивістського вчення і принципу фаллібалізму, що дасть

змогу старшокласникам якомога яскравіше виявляти свою суб'єктність, особистісні світоглядні позиції, що ґрунтуються на суб'єктному досвіді життєдіяльності..

3. Як змістовий компонент навчання практичної риторики дискусія є словесним змаганням мовців, які транслюють один одному мовленнєво оформлені у вигляді аргументів суб'єктні (потенційно суб'єктивні) судження стосовно конкретної теми з метою схилити опонентів на свій бік.

4. Успіх дискутантів у суперечці безпосередньо залежить від міри сформованості в них мовленнєвих і риторичних умінь, зокрема, еристичних, методичні особливості формування яких є перспективою подальших досліджень.

Література

1. Гадамер Х.-Г. Истина и метод : основы философской герменевтики. М. : Прогресс, 1988. 704 с. **2. Ницгеа В.** Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 340 с. **3. Парето В.** Компендиум по общей. М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2008. 511 с. **4. Поппер К.** Логика и рост научного знания : избранные работы. М. : Прогресс, 1983. 606 с. **5. Розенгрэн М.** К вопросу о доха: эпистемология «новой риторики». *Вопросы философии*. 2012. № 6. С. 63–72. **6. Словарь** философских терминов / Науч. ред. проф. В. Г. Кузнецова. М. : ИНФРА-М, 2005. XVI, 731 с. **7. Українська мова** (рівень стандарту) : підр. для 10 кл. закл. заг. серед. освіти / Н. Б. Голуб, В. І. Новосьолова. К. : Педагогічна думка, 2018. 200 с. **8. Философский словарь** / Под. ред. И. Т. Фролова. М. : Республика, 2001. 719 с.

ЗМІНИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВОПИСІ

Ніна Сорока (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Барилова Г. К.

Мова – це не просто стала система, яку можна вивчити раз і назавжди. Бо вона постійно змінюється, трансформується.

Одні правила стають основою, інші – потребують корекції. Так і з’являються нові редакції Українського правопису.

Прийняття урядом 22 травня нової редакції Українського правопису, яка передбачає низку змін у написанні звичних нам слів, викликала шквал як позитивних, так і негативних відгуків. Тому треба розглянути ці нововведення детальніше.

По-перше, треба зазначити, що усі зміни можна поділити на дві великі групи: власне зміни в написанні слів (без варіантів) та варіантні доповнення до чинної норми.

До першої групи відносимо наступні:

1. Написання у таких словах, як *проект*, *проекція* є замість *e* (так само як *ін’єкція*, *траєкторія*, *об’єкт* та інші слова з латинським коренем *-ject-*). Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою *й*, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами *є*, *ї*, *ю*, *я* [1].

<i>Було</i>	<i>Стало</i>
Проект	Прое́кт
Проекція	Прое́кція
Ріелтор	Ріе́лтор
Фойє	Фо́є
Хайям	Ха́ям

2. Буквосполучення *ск*, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [к], відтворюємо українською буквою *к* (тобто уникаємо подвоєння) [1]:

<i>Було</i>	<i>Стало</i>
Діккенс	Ді́кенс

3. Разом пишемо слова з першим іншомовним компонентом: *архі-*, *архи-*, *бліц-*, *гіпер-*, *екстра-*, *макро-*, *максі-*, *міді-*, *мікро-*, *міні-*, *мульти-*, *нано-*, *полі-*, *преміум-*, *супер-*, *топ-*, *ультра-*, *флеш-*; *анти-*, *контр-*, *віце-*, *екс-*, *лейб-*, *обер-*, *штабс-*, *унтер-* [1].

<i>Було</i>	<i>Стало</i>
Міні-маркет	Мініма́ркет
Топ-модель	То́пмодель
Екс-міністр	Ексміні́стр
Віце-міс	Ві́цеміс

4. Окреме написання слів з *пів* (якщо слово не позначає цілісне поняття: *півострів, південь*) [1].

<i>Було</i>	<i>Стало</i>
Півхвилини	Пів хвилини
Пів'яблука	Пів яблука
Пів-Європи	Пів Європи

5. Зміни в написанні російський прізвищ: прикметникові закінчення *-ой* передаємо через *-ий*. Виняток: *Лев Толстой* [1]..

<i>Було</i>	<i>Стало</i>
Донской	Донский
Полевой	Полевий

6. Зміни в окремих словах: подвоєння у слові *священник* (як письменник), *Святвечір* (написання разом) [1].

7. Написання з малої букви назв товарних знаків, марок виробів, якщо вживається як загальна назва, наприклад: *Він приїхав на старих обшарпаних „жигулях”* (... на новому блискучому „фольксвагені”) [1].

До другої групи належать такі зніми, де допускається правописна варіативність.

1. У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови – буквою *г* і шляхом імітації іншомовного [g] – буквою *г* [1].

1 варіант	2 варіант
Вергілій	Вергілій
Гёте	Гёте

2. У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення *au* шляхом транслітерації як *au*, допускаються орфографічні варіанти [1].

1 варіант	2 варіант
аудієнція	авдієнція
лауреат	лавреат

3. Буквосполучення *th* у словах грецького походження передаємо звичайно буквою *т*. У словах, узвичаєних в українській мові з *ф*, допускається орфографічна варіантність [1].

1 варіант	2 варіант
кафедра	катедра
ефір	етер
міф	міт

4. Деякі слова мають варіанти з голосним *и*: *ірій і ірійі, ірод і ірод* [1].

5. Іменники на *-ть* після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення *-и*: *гідности, незалежности, радості, смерті, чести, хоробрости; крові, любові, осені, солі, Русі, Білорусі* [1].

6. Фемінітиви в українській мові: за допомогою суфіксів *-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-* та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі: *секретар – секретарка, лікар – лікарка, відвідувач – відвідувачка, кравець – кравчиня* [1].

Усі зміни, як правило, „просуваються” поступово, протягом 5 років. Особливу увагу треба звернути на пояснення цих нововведень у школах.

Учні старших класів, які вже ознайомилися з більшістю правил старого Правопису, потребують додаткового ознайомлення зі змінами. Учні молодших класів мають перевагу, бо деякі правила, що змінилися, діти тільки починають вивчати (слова іншомовного походження, іменники на позначення професій).

Випускники мають певні хвилювання з приводу ЗНО, але, на щастя, питання за правилами, у яких у 2019 році були зміни, у зовнішньому незалежному оцінюванні не буде (протягом 5 років). Що стосується власного висловлювання, то учні, які використовували старий/новий Правопис під час написання твору, можуть розраховувати на те, що ні в тому, ні в іншому випадку такі слова не будуть вважатися помилкою.

Існує також проблема підручників, у яких містяться ще правила, вправи й завдання за старим Правописом, особливо, якщо посібники були випущені у 2019 році.

Але деякі правила так чи інакше мають суттєві спрощення: написання слів з пів (учням складно запам'ятати усі нюанси старих правил); написання слів з частками анти-, міні-, міді-, екс- і т. ін.

Також треба звернути увагу на варіативність чинних правил, тобто пояснити дітям, що обидва варіанти є нормативними.

Звичайно, зміни – це розвиток, але в першу чергу треба зрозуміти їхню суть, щоб рухатися далі!

Література

1. Новий Український правопис : коментарі, завдання та вправи. 5–11-й класи [Текст] / упоряд. О. Г. Куцінко. Харків : Вид. група „Основа”, 2019. 175 с.

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС „БУКОВА ЗЕМЛЯ”

Анна Стась (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, асистентка)

Використання буковинського говору в мові української художньої літератури неодноразово було об'єктом мовознавчого вивчення. Специфіку відображення цих діалектизмів у творах різних письменників проаналізовано в працях В. Грещука, Ф. Жилка, Б. Кобилянського, І. Матвіяса та ін. На думку І. Матвіяса, діалектна лексика проникає передусім у мову художньої літератури, у якій лексичні діалектизми проходять атестацію на життєздатність, а потім уже стають або не стають надбанням усієї літературної мови [2, с. 42]. Комплексне дослідження словникового складу мови передбачає вивчення всіх тематичних груп з урахуванням свідчень етнографії, історії матеріальної і духовної культури, що покликане забезпечити повноту відтворення семантичної структури кожного елемента тематичної групи лексики [5, с. 3].

Мета статті – здійснити структурно-семантичний аналіз діалектної лексики в романі Марії Матіос „Букова Земля”.

Діалектизми є невід'ємними компонентами досліджуваного роману. З їх допомогою письменниця докладно відтворює буковинський колорит і побут, описуючи найдрібніші

деталі життя героїв художнього твору. „Вдало застосовані письменниками лексичні діалектизми стають важливим засобом стилістичного увиразнення й збагачення літературної мови. Більш чи менш вдале введення лексичного діалектизму в мову художньої літератури завжди залежить від таланту письменника, від його мовної майстерності” [3, с. 158].

М. Матіос у романі „Букова Земля” використовує діалектизми таких тематичних груп (тлумачення лексем подаємо за коментарями, наведеними в романі):

назви предметів домашнього вжитку: *То ноцник для мамі! (ноцник ‘нічний горщик’) [4, с. 189]; Вогкий одяг дужче холодив і без того змерзле тіло – і Александер швидко ускочив під дах фіакру, обгорнувши джергою замерзлі ноги (джерга ‘домотканий з овечої шерсті плед, тепла ковдра’) [4, с. 97]; Її худеньке тіло смачно вихилялося у такт обертів кулішера (кулішер ‘дерев’яна продовгувата ручка з круглими боками для варіння кулеші’) [4, с. 366]; Загубив десь по дорозі курмей від корови! (курмей ‘товста мотузка’) [4, с. 188]; ...відра із солоним м’ясом, на клинках над долівкою – вуджені солонини і ребра... (клинок ‘вішак’) [4, с. 366]; ... а все ж припалила розпеченим Катінчину сукню... (залізко ‘залізна праска, що розігрівалася жаринами із печі’) [4, с. 74]; ...він згадує акуратно скручений у трубочку і перев’язаний золотою ниткою родинний архів – із пожовклих православних церковних книг, молдавських грамот, турецьких булл, австрійських посвідок, замкнутий у вельми коштовний мідній карабушці... (карабушка ‘скринька’) [4, с. 70];*

назви посуду: *Першою випала прострелена австрійська каска, далі – кусник копченого сала, залишки мерзлої кулеші, порожній тарчик з-під бринзи і головка часнику (тарчик ‘дерев’яний глечик з ручкою’) [4, с. 189]; ...якось передала Федора Артемовій Одокій скопець мазі з топленої живиці... (скопець ‘гуцульський дерев’яний посуд, дійниця для молока’) [4, с. 632];*

назви одягу і прикрас: *І фест файне воєнне лудіння на ньому (лудіння ‘верхній одяг’) [4, с. 173]; Посол Николай Василько, у прямому довгому пальті із тхоревим коміром, дуже високому фетровому капелюсі, схожому на циліндр, опираючись*

на топірець з білими **пацирками**... (пацирки ‘намистини’) [4, с. 173]; Дарій скинув сардак, залишившись у самій сорочці і **бунді**, і передав його молодшому мадярові... (бунда ‘вовняна безрукавка’) [4, с. 190];

назви знарядь праці: ...Дарій ніс на плечах **цапіну**, доволі виразно шкутильгаючи на ногу (цапіна ‘інструмент для роботи з деревом’) [4, с. 185];

назви тварин: Того дня, як і всіх попередніх, тихий і неспішний Берегомет звично озивався дружнім собачим гавкотом із ближніх і дальніх кутів; піднебесним „гейканням” пастухів та отари; таким самим відлунням дзвінких колокілець на шиях **маржини**... (маржина ‘худоба’) [4, с. 106]; Отож цього ранку тільна **першунка** з легкої Федькової волі смачно нахапалася молодій конюшини... (першунка ‘уперше тільна телиця’) [4, с. 11]; І чудно, і дивно бачити, як сріблісті **струги** зграями б’ються об боки плота... (струги ‘форель’) [4, с. 384]; ... вул. – перша наліво від маслозаводу, будинок із **когутом** на брамі...(когут ‘півень’) [4, с. 803]; Телиця, піврічний бичок, один бугай, десять голів **дробу**... (дріб ‘вівці’) [4, с. 859];

назви рослин: ...повільно розітре в руці листочок кануперу... (канупер ‘любисток’) [4, с. 509]; ...тут багато хто з дідів знає – дрівця і **ріща** із баронових лісів... (ріща ‘хмиз’) [4, с. 175];

назви їжі й напоїв: ...баронеса мала намір пополудню навідатися до чоловікової братової Євгенії в Лукавці на струги у сметані з барабуляною **кулешою** (кулеша ‘гуцульський хліб із води, кукурудзяної муки та картоплі’) [4, с. 74]); ...де Петрусько, спітнілий, як свіжий полонинський **будз**... (будз ‘твердий сир’) [4, с. 658]; Зробив би **розвід** – та гусянка давно закінчилась (розвід ‘суміш гусянки (домашнього кефіру) з питною водою’) [4, с. 699].

Діалектизми надають твору особливого колориту, допомагають письменниці відтворювати місцеві особливості мовлення, змальовувати народні характери й життєві ситуації, у яких розкриваються ці характери, прив’язувати зображувані події до певного соціального й територіального мовного середовища та періоду історії.

Одним із чинників розвитку діалектної лексики є мовне суміжжя, контактування української мови з сусідніми мовами. Як зауважує С. Бевзенко, проникнення іншомовних слів у діалекти відбувалося внаслідок постійних безпосередніх контактів найрізноманітнішого характеру носіїв різних українських діалектів з носіями суміжних діалектиних сусідніх мов [1, с. 186].

Уживання М. Матіос лексичних запозичень у романі зумовлено тим, що Буковина протягом багатьох років перебувала під окупацією Польщі, Австро-Угорщини, Румунії, звідси й насадження чужих мов, що залишило свій відбиток у мовленні персонажів роману.

Серед використаних у романі „Букова земля” діалектизмів, що постали внаслідок запозичень з інших мов, виділяємо такі групи:

полонізми: *маршалок* (польськ. marszałek) – ‘спікер крайового парламенту’: *Александр – справді вибраний, заяк на ауденцію до крайового маршалка Гормузакі...* [4, с. 82];

румунізми: *путеря* (рум. putere ‘сила, снага’): *...що він уже не має навіть найменшої путері видихнути щойно вхоплене в легені повітря...* [4, с. 73]; *страда* (рум. stradă ‘вулиця’): *...чому сьогодні на перехресті колишньої стради Марашешті...* [4, с. 414];

германізми: *цвібелькухен* (нім. zwiebelkuchen. ‘цибулевий пиріг’): *...повільно нарізає квадратними шматочками залишки улюбленого Гербертового цвібелькухена...* [4, с. 56]; *люфт* (нім. luft ‘повітря’): *Мені на свіжому люфті дихається легше* [4, с. 59].

Отже, Марія Матіос у романі „Букова земля” послуговується діалектними лексичними одиницями різних тематичних груп. За їх допомогою авторка відтворює локальний колорит описуваних подій, дає мовну характеристику персонажів. Також письменниця використовує діалектизми, що постали внаслідок запозичення з інших мов.

Література

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. К.: Вища шк., 1980. 242 с. 2. Матвіяс І. Г. Взаємодія діалектної лексики з лексикою української літературної мови. *Мовознавство*. 1982.

№ 2. С. 37 – 43. **3. Матвіяс І. Г.** Українська мова і її говори / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наук. думка, 1990. 163 с. **4. Матіос М.** Букова земля. Роман-панорама завдовжки у 225 років. К.: АБА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 928 с. **5. П'яст Н. Й.** Формування тематичної групи „Назви посуду” в українській літературній мові: автореф. дис. ... канд. філ. наук: 10.02.01. К., 2003. 24 с.

ЛЮБОВ ЯКИМЧУК – СЕРЦЕ ДОНБАСУ

Ася Сухаревська (КОЗ „Теплівський НВК” Станично-Луганського району Луганської області, учениця 9 класу)

Наук. керівниця – уч. Щекатунова Н.А.

Відцвіли абрикоси Донбасу

Відтінками неба усіма

Абрикоси вдягнули каски

Минула весна.

Любов Якимчук

Українська поезія – це мамина колиска перед сном, а солодка мелодія і романтичні висловлювання, як барвінок у садочку та калина під вікном. Не кожній людині дано творити величне поетичне Слово. Любов Якимчук – Київлянка із серцем Донбасу. Це квіточка зі сходу, яка не забуває, де народилась. Українська поетка, сценаристка і журналістка пише про любов і абрикоси, про відчуття дому й Батьківщини, про Донбас і Україну, біль і перетворення, мовчання й говоріння. Її поезія досягла високого рівня. Вірші публікувалися в журналах у Швеції, Німеччині, Польщі, Ізраїлю та Україні.

Мета статті – визначити авторські прийоми Л. Якимчук, які допомагають зробити твори сучасної письменниці виразними; дослідити особливості функціонування мовних одиниць у поетичних текстах.

Мова віршів проста й переконлива, як і має бути, коли говориш про такі важливі речі, як абрикоси. Поезія Л. Якимчук насичена безліччю образних засобів: порівнянь, епітетів, метафор...

Поетеса часто використовує порівняння, оскільки вони виконують функцію увиразнення: *„гарчить терикон /*

Як дракон, як сфінкс”, „ти йшов у зеленому, неначе ти травень”, „Сніг – це як вірус / Сніг мов розплавлений дощ / Як скло, яке стало піском”, „А гарячий сніг / Як гаряча кава з вершками”, „Його обличчя як вугілля”. Прийом виразності передано за допомогою порівняльних сполучників, неначе, як, мов.

Також у віршах представлені епітети як експресивно-образне художнє означення. Завдяки особливій функції в тексті, допомагає слову набути нового значення або сенсового відтінку, підкреслює характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища. Серед епітетів поетеси знаходимо такі: *розплавлений дощ, фальшива слава, гарячі долоні, жовта троянда, мова весняна, трава тверда вугіллям, волоссям жовтим лляним.*

Ще одним засобом створення образності в поезії є метафора – „стилістична прикраса”, яка розширює номінативні можливості мови твору, допомагає краще зрозуміти і сприйняти зміст у віршах, вони своєрідні, неординарні, цікаві: *„а червнем була я рум'яная”, „ідеш і відстань міряєш сигаретами / до мене лишилося, як до фільтру”, „ми чорнобілими відбитками рук / вирівнюємо слова зім'яті”.*

Експресія образів поглиблюється завдяки численним повторам, що передають специфіку мислення людини: *„в вагоні /у вирій дрібниць/ ти дух/ ти дух/ ти дух/ чи бог/ ти бог/ ти бог”, „тримав-мав /ти бог /ти бог/чи дух а травень мій травень”* („Вокзал”); *„рахує в ньому зірки/на іншому континенті / і бантики / і бантики”, „тремтять у спалашках свічки / два сонця твоїх зіниць/ два сонця твоїх зіниць”* („Лінзи”); *„але всередині цього не помітно/зовні мене одяг/зовні мене ти”.* Використання метафор та епітетів, ужитих у поезіях Любові Якимчук, є не менш важливим, ніж уживання інших мовних засобів. Завдяки таким лексичним доробкам мова в поезіях стає цікавішою і незвичайною, що надає їй детальніший художньої образності. Більшість її віршів схожа на прозу; з першого погляду може здатися, що манера її написання дуже складна, але це тому що вона пише про те, що її турбує і що вона відчуває.

У поезіях Л. Якимчук тісно переплітаються минуле й сьогодення. Рядки з віршів збірки „Абрикоси Донбасу”: „я пишу тобі любовні статті /про війну в Іраку або в Грузії / я тобі пишу про зовнішню політику/ і про внутрішні конфлікти”, „годинник хреститься і вже не диктує час”, „про війну не буває поезії про війну є лише розкладання лише літери і всі вони – rrr”, „Згоріло в Донбасу пічках”, „Це не прапор / Це стоїть у шахті / По коліна у воді/ Мій тато”, „метал перед смертю стає гарячим, а люди від нього холодними”.

„Про війну вірші можуть бути лише голі, як дроти без ізоляції, але із чіткими деталями, – пише Любов Якимчук. Ці вірші мають бути як злочин, про який соромно згадувати, вони – як ці щоденні вбивства без прикрас, неприємні болючі вірші – як допити заручників, яким ставлять банки на живіт, у яких стріляють.

Поезія, що розкладається, але яка ще не розклалася...”

Література

1. **Загнітко А. П.** Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни Українська мова : Енциклопедія / редкол. : В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін. К. : Укр. енцикл., 2000. 752 с.; 2. **Якимчук Любов.** Абрикоси Донбасу. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015.

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИКМЕТНИКОВОЇ МЕТАФОРИ У ПОЕЗІЯХ В. СИМОНЕНКА

Олександра Танцюра (Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Крижко О. А.

В індивідуальному стилі письменника знаходить своє вираження авторська позиція щодо вибору певних виражальних засобів, тобто виявляються риси його мовотворчої індивідуальності. Естетична функція художнього слова, зокрема метафор, формують основу кожного ідіостилу письменника.

На думку С. Єрмоленко, системність індивідуального стилю ґрунтується на формуванні мовної картини світу, в якій поєднано загальне й індивідуальне, загальне й одиничне [1, с. 39]. Естетична функція художнього слова письменника, як категорія індивідуального, вважає Л. Ставицька, створюється насамперед функцією повторюваності й закономірності, що формує естетичне організуюче ядро кожного ідіостилу [5, с. 89]. Ця функція пов'язана зі значущістю художньої ідеї в авторській моделі картини світу.

Лексична метафора як своєрідна модель формування лексико-семантичних варіантів багатозначного слова реалізується за певними закономірностями, представленими в регулярних взаємозв'язках між порівнюваними предметами, явищами й ознаками. Можна виділити такі найтиповіші різновиди метафоричних переносів у поезії В. Симоненка:

І. Тварина → **людина**: назва тварини → людина подібна до цієї тварини за порівнюваними інтелектуальними здібностями, характером, особливостями поведінки. Художнього ідеалу досягає поет у поезії „Чекання”, де кожна деталь гарантована золотим запасом душі: *Ластів'ятко мое кучеряве полум'я синіх очей* [3, с. 59]. В. Симоненко застосовує розгорнуті метафори: *Темряву тривожили криками півні, танцювали лебеді в хаті на стіні, лопотали крилами і рожевим пір'ям* [3, с. 217], які підкреслюють, що в стінах рідної домівки дитина може сподіватися на підтримку, добро та захист. За допомогою метафор письменник образно зображує дитину, яку захищають сили добра.

ІІ. Нежива природа → **людина**: атмосферне явище, стан навколишнього середовища → зовнішній вигляд людини, характеристика її душевного стану: *Довго тиша гнітюча полями повзла і стояли дерева німі та сонні* [4, с. 48]. *Деся на горизонті хмара-хустка манить в даль, мов дівчина у сад...* [3, с. 7]. Подекуди лексичним матеріалом для побудови метафор В. Симоненка слугують знижені слова: *Небо скуйовджене і розколисане, дрантя спустило на темні бори* [4, с. 66]. Автор розкриває складність і суперечливість інтимних почуттів людини, запевняє,

що сила кохання й людяності завжди переможе дріб'язкові образи.

Особливістю метафор В. Симоненка є їх тісний зв'язок з фольклорними традиціями образотворення, який полягає в антропоморфізації природи, тобто наділenni її властивостями, притаманними людині. Також слід відзначити, що у пейзажній ліриці автор більше тяжіє до використання метафор, які у своєму складі містять кілька метафоризованих компонентів, що дає змогу більше охопити семантичний простір у висловлюванні. Надзвичайно яскравими є метафори, які допомагають читачеві зрозуміти й відчутти створюваний ними образно-емоційний ефект: *І сипались лаври убогі до куцих кривавих ніг* [3, с. 240].

ІІІ. Живі істоти → нежива природа, рослини. Патріотична лірика, любов до рідної України посідає визначальне місце у творчості Симоненка. Поет знайшов проникливі, яскраві образи, щоб передати силу любові до Батьківщини, до рідної української землі: *На байстрюків свавілля і розбою нещадним смерчем, бурєю впади!* [2, с. 54]. Почуття патріотизму – найсвятіше почуття людини. Кожен з нас любить землю, де народився, виріс; мову, вперше почуту з уст матері; вулицю, на якій зростав. Любить сильно, щиро. А от знайти слова, щоб передати свою любов, – важко, не збиваючись на загальні, трафаретні: *Любить босим прогоготіти по ранковій колючій росі* [3, с. 128]. *І виводить зневіру на страту безпощадна моя любов* [3, с. 232]. *Біг Івасик, немов на свято, і вибрикував як лоша, і напевне, була у п'ятах пелюсткова його душа* [3, с. 228 – 229].

ІV. Фізичні характеристики предметів і речовин, фізичні процеси → людина:

1) дотикова характеристика → почуття, морально-етична або психологічна характеристика поведінки людини в різних проявах: *В його гарячих жилах козацька кров пульсує і гуде* [3, с. 226]. Від змісту твору в цілому залежить експресивне звучання поезії. І важливу роль для контрастного її сприймання відіграє колористика художніх засобів: образ ката пов'язаний

з темними кольорами: *злоба чорна, кати осатанілі, брудно-синій, червоно-синій*, і є втіленням чогось неприємного, зловіщого, руйнівного;

2) колір → почуття, психічний, емоційний стан людини: *На ясні зорі і на тихі води вже чорна наша злоба не впаде* [3, с. 226]; *Цідилась ніч крізь темне сито неба, і зорі танули, як возники малі* [3, с. 117]. Щира схвильованість, глибинність почуття й водночас краса думки і форм притаманні й патріотичній ліриці поета: *Палає лютий розум* [2, с. 88]; *Дай мені свій простір і неспокій, сонцем душу жадібну лама* [4, с. 13]. Дух свободи живе в серці тільки тієї людини, яка усвідомила себе сином рідної землі, рідного краю, і не приспаним рабом, а вільним орлом. І це найсвятіше почуття „живить” надію, певну віру в ідеали: *Мозок мій світліє, і душа ніжнішою стає, як твої сподіванки і мрії у життя вливаються моє* [4, с. 227]; *З нею в хату ввірвався гамір, ошалілий сніг сніговиць* [3, с. 47]. Ліричний герой поезії має непереборну, вічну потребу читати таємничо-прекрасну книгу природи, оспівувати її красу. Однак широких описів, розлогих картин природи поет не подає. Найчастіше він обмежується називанням окремих деталей, образів, характеристик: *Місяць хоче мабуть погрітись – суне в шибку свій блідий диск* [3, с. 47].

V. Створені людиною предмети, речовини, матеріали → людина: механізм, його характеристика або частина, виконувана ним дія → характеристика людини за зовнішністю, особливостями характеру або поведінки: *Застрибають веселі цифри у ґрунтовно важких статтях, та не встане з словесних вихрів многотрудне її життя* [3, с. 237]; *Дес вітер грає на віолончелі* [3, с. 139].

VI. Просторові характеристики → часові характеристики, характеристики людини і суспільства за морально-етичними ознаками. Особливо виразним стають стилістичні можливості метафори, коли вона виступає в поєднанні з іншими тропами, зокрема порівняльними. Метафоричний вислів *мечі прадавніх схрещених доріг* увиразнюється на тлі порівняння з тим самим стрижневим словом: *Там, у степу, схрестилися дороги, немов у герці*

дикому мечі, і час невпинний, стиснувши остроги, над нами чвалить вранці і вночі [3, с. 100].

Найголовніше у поезії В. Симоненка те, що його лірика має перетворюючу силу, вона примушує читачів замислитися над загальнолюдськими проблемами: що таке добро і зло, у чому сенс життя, як має жити людина, чи гідна вона свого імені: *Коли грозусь далеч неокрая у передгроззі дикім і німім, я твоїм ім'ям благословляю, проклинаю іменем твоїм* [3, с. 220].

Отже, прикметникова метафора у творах В. Симоненка відзначається своєю свіжістю й новизною. За допомогою неї поет досягає художнього ідеалу. У його творах можна виділити такі найтиповіші різновиди метафоричних переносів, як характеристика поведінки у різних ситуаціях, проявах; почуття та емоційний стан людини. Надзвичайно яскравими є метафори, які допомагають читачеві зрозуміти і відчутти створений ними образно-емоційний ефект.

Література

1. Єрмоленко С. Я. Мінливе й вічне слово поезії. *Культура слова*. 1996. № 48–49. С. 38–45; 2. **Поезія**: Ліна Костенко. Олександр Олесь. Василь Симоненко. Василь Стус. 2-е вид., доп. Київ : Наук. думка, 2002. 272 с.; 3. **Симоненко В. А.** Ти знаєш, що ти людина. Київ : Наук. думка, 2005. 296 с.; 4. **Симоненко В. А.** У твоєму імені живу. Київ : Веселка, 1994. 293 с.; 5. **Ставицька Л. О.** Естетика слова в українській поезії 10–30-х рр. ХХ ст. Київ : Правда Ярославовичів, 2002. 156 с.

МОВНІ ЗАСОБИ ПОСТМОДЕРНОГО СТИЛЮ

ЮРІЯ ІЗДРИКА

Вікторія Тихонюк (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Титаренко В. М.

Література на сучасному рівні має значно іншу стилістичну наповненість порівняно з літературою минулих років, тому ця стаття є актуальною, оскільки основним

її завданням є схарактеризувати особливості мовотворчості сучасного літературного діяча Юрія Іздрика.

Мета статті: виявити та описати особливості мовної організації поезій Юрія Іздрика в контексті збірок „Календар любові”, „АМ™”, „Після прози”, „Ліниві і ніжні”.

Методи дослідження, які були використані: аналіз, узагальнення, та описовий метод, на основі якого здійснено класифікацію мовних засобів.

Серед дослідників творчості Юрія Іздрика можна виокремити С. Поворознюк, Н. Карпенко, Н. Тишківську, Г. Косареву, Ю. Бондаренко. Мовотворчості сучасних митців загалом студювали Н. Сніжко, О. Переломова, Н. Цівун та інші науковці.

Варто зазначити, що Юрій Іздрик пише мовою, у якій кількість вульгаризмів, побутово-розповідальної лексики та суржику досить велика. Можливо, це зумовлено насамперед особливістю сучасної постмодерної літератури загалом. Адже саме до цього напрямку й належить досліджуваний нами автор.

Юрій Іздрик – сучасний літератор, художник, музикант, народився в Калуші Івано-Франківської області 16 серпня 1962 року, тут він до сьогодні й мешкає. У 1984 закінчив Львівську політехніку. Недовго працював інженером. У 1989 заснував часопис текстів і візії „ЧЕТВЕР”, який з 1992-го редагує разом з Юрієм Андруховичем. Його твори друкували також у журналах „Сучасність”, „Майдан” (Київ), „Четвер”, „Плерома” (Івано-Франківськ), „Перевал”, „Кур’єр Кривбасу”, „Literatura na swiecie”, „Відрижка” (Варшава), „Czas kultury” (Познань), альманахах „Шедевра” (Чернігів), „Опудало” (Київ), „Two lands. New wizion” (Канада). Юрій Іздрик активно включився до мистецького життя в кінці 80-х. Брав участь у різних виставках та акціях, працював над оформленням книжок та журналів, записував музику. Поміж музикою, візуальним мистецтвом і літературою зупинився на останній.

Проаналізувавши збірки поезій досліджуваного поета, виявили мовні аспекти, у яких відчутний своєрідний стиль автора, зокрема: 1) *орфографія*; 2) *пунктуація*; 3) *часта*

наявність літери г; 4) англізація української мови; 5) жаргонізми та молодіжний сленг; 6) вульгаризація; 7) використання тропів; 8) часте вживання лексичних повторів; 9) мовна гра.

Автор відступає від правописних норм української літературної мови й використовує оригінальний графічний прийом – написання слів лише з малої літери. Тобто абсолютно всі слова в поезіях, незалежно від позиції слова та правил правопису написані без великих літер:

*людина сама нічого не може
людині завжди потрібен інший
на кого себе помножити можна
для кого варто писати вірші
з ким можна разом долати відчай
чи радість ділити не ризикуючи
хто може в будь-яку мить засвідчити
що ти – реальний що ти – існуєш... [8].*

Це явище, безумовно, певним чином указує на своєрідний та індивідуальний авторський задум, адже виглядає це зовсім незвично й по-новому. У використанні такого прийому Ю. Іздрик не поодинокий, адже це є рисою сучасної постмодерної поезії і прози.

У багатьох поезіях помітили, що автор не розставляє або жодного розділового знака, або відсутні коми. Порушуючи правила пунктуації, автор робить свої поезії оригінальними та незвичайними:

*ступаєш на міст – і хитається міст
немов калинова дощечка
задумаєш вірш – а напишеться лист
словами що кажуться пошепки
нап'єшся води – а наче вино
шумить в голові розтривоженій
і згадуєш все що минуло давно
усе що змінити не можемо ми... [8].*

До оригінальності стилю письменника відносимо також часте використання літери г. Автор придумав своє власне правило, якого він дотримується: у слів запозичених із мов, у яких літера г стандартно вживається, він її зберігає також

в українському еквіваленті: „...пінтвін..., ...інтелігент..., ...хепенінт., ...легітимна...” [6].

Виразною ознакою мовостилю Ю. Іздрика є насиченість творів англіцизмами. Поет полюбляє, наприклад, вставні конструкції по-перше і по-друге, замінювати англійськими варіантами *Намбер ван* та *Секонд* [6], використовувати англійські слова транслітеровані на українську мову: *брейгель, фолкленди, вай-фай, дедлайн*. У збірках низка поезій має назви, написані англійськими словами з маленької літери: *grammar, noise, that is the question* тощо. Часто поет навіть вставляє ціле, написане латиницею речення: „...take it easy baby...”, „...don't give up...”, „...make love not war...” тощо. Використання англізації вказує на специфічний та невторний стиль поета й вирізняє його серед інших.

Наповнюють поетичні збірки Ю. Іздрика також жаргонізми та молодіжний сленг. На нашу думку, ці елементи в автора завжди є доречними („зачекінилась в мозку крихітним міфом”, „та що б не мутив там лукавий”, „а літо взяло і звалило”, „це місяць-фрік це місяць-крейзі”) [5].

У вірші „meinkampf”, у котрому автор намагається вгадати „конструкцію пасток майбутнього”, подає російську фразу українським транслітеруванням:

...чюствуюєсибіякак?
чюствуюєсибяхарашо... [6].

Юрій Іздрик, який пише досить поетичні твори вищої естетичної якості, іноді насичує поезії обценними словами. Наприклад:

тролейбус летить в єбєня наче птах
у теплий далекий вирій
тролейбусу знесло залізних дах
і перемкнуло вольтаж
втекти якнайдалі звалити нах
у пошуках моря і миру...
а зоряне небо й моральний статут –
пройобаний кимось багаж... [5, с. 25].

Можна зробити припущення, що в сучасній літературі така лексика стає цілком звичним засобом емоційного

підсилення та експресивності тексту і є ознакою постмодерного тексту.

Поезія Юрія Ізрика багата на різноманітні тропи, які митець використовує з метою увиразнення тексту.

Проаналізувавши збірки, виявили:

• Порівняння:

дражниться смерть як нахабне дівчисько –

корчить гримаси підло хихоче... [8];

... ну бо кохання таке комічне

як клоунада як цирк на дроті... [8];

...сам я тебе і вихопив

як випадкову вигадку

сам же тебе і вимислив

сам же тебе і вичислив

і як пречистий вимисел

поміж рядками вичитав... [8].

• Метафори:

не зникати до болю

не шукати у собі провин

не ходити по лезу у пошуках адреналіну... [5, с. 17].

• Оксиморони:

...і вбивати у собі вічноживого мерця

що за мене тримає кермо й натискає на важелі... [5, с. 17];

... бо слово бездухе – як сіль несолона... [8].

• Епітети:

реальність трохи орієнтальна –

сакура пагода п'яна вишня

клімат тут різко континентальний

із друзів ніхто сюди не пише... [5, с. 115];

... після нього – лиш чорна жага ненаситна... [8].

Майже кожна поезія Юрія Ізрика містить лексичний повтор. Це явище неабияк підсилює експресивність та насиченість твору, викликає зацікавленість та привертає увагу читача. Найчастіше поет використовує повтор на початку кожного рядка або строфи поезій:

...скоро змиє розталими водами

скоро вилетється небо вип'ється

скоро висохнуть землі вигорять
скоро стихне навіть молитва ця
скоро зовсім не буде вибору... [8];
...*присутність* звичайно можлива й безмовна
присутність можлива невидима теж
присутність урешті тоді лише повна
коли без окреслених меж... [8].

Розглядаючи постмодерну поезику Юрія Іздрика, помічаємо, що на перше місце серед її характерних особливостей автор ставить іронію, яка, зрештою, є найсильнішим інструментом організації мовної гри. Саме в іронії превалує гра над сенсом, часто використовується іронічне перебільшення або ж зумисне заниження властивостей предметів, явищ чи характеристик особистості. Іронія – універсальний принцип мислення та творчості, що дає змогу різного рівня прочитання текстів.

Досліджуючи творчий доробок Юрія Іздрика, варто виокремлювати також ремінісценції, риторичні фігури, автоцитації, основні різновиди мовних жанрів, що входять до складу іронії, а також принцип текстотворення, який актуалізує „ситуацію домовленості” між автором і читачем.

В епоху постмодернізму мовна гра сприймається і як умисне, спеціальне використання різних форм мовних одиниць для створення певних стилістичних засобів, і як єдиний спосіб нової інтерпретації та переосмислення мовної одиниці різних рівнів, починаючи від текстового. Прикладом гри з частинами слова можна назвати вірш „7 ступенів свободи”, де автор використовує частку *фрі* (*free*), утворюючи нові слова і значення, „*мій приятель з фрітауна... усі ці фрітауни й фрілансери, / д'юті-фріки-факи-корни...*” [7].

Отже, можемо підсумувати, що тексти Юрія Іздрика побудовані цілком у руслі постмодерної поезики з яскравими прикладами мовної гри. Автор відмовляється від великих літер на початках рядків, розділових знаків, що притаманно класичній поезії, але в той же час може використовувати великі літери та діакритичні знаки для графічної гри в текстах. Ю. Іздрик дає читачеві простір для тлумачення текстів, де побутує повна анархія та хаос, будує тексти, реконструюючи відомі фрази

з літератури, Біблії, музики, що дозволяє читачеві віднаходити глибинні підтексти та неочікувані інтертексти. Загалом мовотворчість Юрія Іздрика вирізняється багатим складом художніх засобів, засобів емоційного підсилення й має неабияке значення в сучасному літературному колі. Адже твори Ю. Іздрика є унікальними та оригінальними завдяки його власному та неповторному стилю.

Ця стаття є важливою складовою для розуміння сутності стилістики постмодерної української літератури й може стати хорошим фундаментом для подальших досліджень як творчості Юрія Іздрика, так і решти сучасних митців.

Література

1. Бекетова О. В. Фігура повтору та організаційні форми аргументації в текстах публічної мови. *Мовознавство*. 1997. № 4, 5. С. 32–38. **2. Гром'як Р. Т., Ковалів Ю. І.** Літературознавчий словник-довідник. Київ, 1997. 752 с. **3. Дегтярова І. О.** Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози. *Українська мова*. 2009. № 3. С. 27–38. **4. Зеленська Ю.** Стилістичні фігури із повтором у сучасному поетичному мовленні. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. 2009. Вип. 19. С. 180–182. **5. Іздрик Ю.** Календар любові: літературно-художнє видання. Львів, 2015. 432 с. **6. Іздрик Ю.** АМ™: роман. Львів, 2005. 319 с. **7. Іздрик Ю.** Після прози. Чернівці, 2013. 232 с. **8. Іздрик Ю.** Ліниві і ніжні. Київ, 2018. 352 с.

СПОСОБИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЧОЛОВІКІВ НА БРАЦЛАВЩИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХVІ – НА ПОЧАТКУ ХVІІ СТ.

Ганна Чиркова (Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – доц. Яшук Л. В.

Українська антропонімія стала об'єктом наукових зацікавлень у другій половині ХІХ ст. (А. Степович, М. Сумцов, В. Ястребов, В. Щербина, В. Охримович та ін.). Новіший період починається з праці І. Франка „Причинки до української ономастики” (1905 р.), якого вважають основоположником

наукового вивчення української антропонімії. Із середини ХХ ст. почалося системне наукове дослідження українських антропонімів, з'явилися праці Л. Гумецької, Ю. Редька, І. Сухомлина, П. Чучки, М. Худаша, Р. Керсти, М. Демчук, М. Сенів, Р. Осташа, І. Железняк, С. Панцьо, Г. Бучко та ін.

Своєрідним теоретичним узагальненням усіх концепцій розвитку староукраїнської антропонімійної системи стала праця М. Худаша „З історії української антропонімії”, у якій дослідник розкрив загальнотеоретичні, екстралінгвальні та джерелознавчі проблеми української антропоніміки [7]. На сучасному етапі антропонімісти все більше уваги приділяють регіональному дослідженню мовних явищ. Уже вивчено особові назви Середнього Придніпров'я (С. Бевзенко), Лівобережної України (І. Сухомлин, О. Неділько, В. Шевцова), Закарпаття (П. Чучка), Буковини (Л. Кракалія, Л. Тарновецька), Півдня та Південного Сходу України (О. Касим, Т. Космакова, О. Карпенко, С. Брайченко, Т. Буга), Бойківщини (Г. Бучко), Середнього Полісся (І. Козубенко), Верхньої Наддністрянщини (І. Фаріон), Лемківщини (С. Панцьо), Північно-правобережного Степу (В. Горпинич), Лубенщини (Л. Кравченко), Великого Лугу (І. Ільченко), Дніпровського Припоріжжя (І. Корнієнко), Житомирщини (Л. Ящук), Тернопільщини (Н. Свистун), Гуцульщини (С. Павелко) та ін.

У пропонованій статті описано структурні особливості дволексемних чоловічих антропонімформул, що використовувались як основний засіб ідентифікації чоловіків у „Документах Брацлавського воєводства 1566–1606 років”.

У досліджуваній пам'ятці трапляються як однолексемні іменування, так і багатолексемні антропонімні формули, використання яких зумовлене невнормованістю антропонімійної системи в зазначений період: *Филонъ* [2, с. 222] / *Филон Кмыти* [2, с. 226] / *Филон Кмыта Чо(р)нобылски(у)* [2, с. 222] / *Chfilona Syemienowycza Kmythi Czamobolskiego* [2, с. 358].

Дволексемні антропонімні моделі – найбільш поширений спосіб ідентифікації осіб чоловічої статі: перший (стрижневий) компонент – християнське, зрідка слов'янське ім'я, другий – прізвищева назва. Цей тип іменувань в Україні ХVІ – ХVІІІ ст.

мав абсолютну перевагу над усіма іншими, тобто „українська антропонімійна система цього періоду була у своїй основі двочленною” [7, с. 118 – 119].

Дволексемні антропонімоформули (далі – АФ) класифікуємо за лексико-семантичною специфікою прізвищевої назви (далі – ПН) на такі основні розряди: I. Іменування за власним іменем та патронімною (матронімною) чи посесивною назвою. II. Іменування за власним іменем та відапелятивним слов'янським іменем чи прізвиськом. III. Іменування за власним іменем та апелятивною характеристикою особи.

I. Іменування за власним іменем та патронімною (матронімною) чи посесивною назвою:

1. Ім'я носія + ПН із суфіксами **-ович / -евич, -ич, -енк(о), -ен(я)**. Твірною основою для таких ПН виступають:

а) християнські імена (повні, усічені, суфіксальні й усічено-суфіксальні): *Гаврило Давидови(ч)* [2, с. 765], *Wasily Sawkowycz* [2, с. 160]; *Юхно Герасименко* [2, с. 989], *Andrey Klimczenko* [2, с. 160]; *Iwaszko Hrinczicz* [2, с. 160], *Сел[у]во(н) Ми(с)чичь* [2, с. 764]; *Ма(р)ко Прокопенє* [2, с. 863], *Ту(м)ко Єлизаренє* [2, с. 863] та ін.;

б) слов'янські автохтонні імена (комполітні, відкомполітні та відапелятивні): *Artim Bohdanowicz* [2, с. 158], *Стефана Воло(д)кевича* [2, с. 528], *Вавринє(ц) Дудковичь* [2, с. 228]; *Лаврена Зубенька* [2, с. 658], *Миха(и)ла Станькевича* [2, с. 757]; *Воупа Kvblicz* [2, с. 158], *Федо(р) Чапли(ч)* [2, с. 730]; *Гринє(ц) Почу(и)ченє* [2, с. 834] і под.;

в) апелятивні означення особи, що вказують на рід заняття, соціальне становище, місце проживання тощо: *Ива(н) Бо(р)зобогатови(ч)* [2, с. 296], *Anthop Porowycz* [2, с. 160]; *Семє(н) Де(г)тєрє(н)ко* [2, с. 585], *Супруна Царе(н)ка* [2, с. 681]; *Philion Kmythicz* [2, с. 159] та ін.

Варто зазначити, що простий суфікс **-ич** за продуктивністю значно поступається складному **-ович / -евич**, оскільки утворює патроніми переважно від особових назв слов'янського походження (відапелятивних), спорадично – від імен церковного або чужомовного походження [1, с. 9].

2. Ім'я носія + ПН з посесивно-патронічними суфіксами **-ов** / **-ев**, **-ин** та посесивно-матронічним **-иш-ин**. Такі ПН малопоширені в досліджуваній пам'ятці: *А(н)дре(у) Боговити(н)* [2, с. 685], *Ти(м)ко Єле(к)си(н)* [2, с. 863]; *Кудуп Awryszow* [2, с. 235], *[Ку]зма Богдановъ* [2, с. 764], *Єста(н)ко И(л)ко(в) зæ(т)* [2, с. 863], *Да(у)ко Супруновъ* [2, с. 764] і под.

II. Іменування за власним іменем та відапелятивним слов'янським іменем чи прізвиськом. У цій групі виділяємо дві категорії АФ:

1. Ім'я носія + ПН – „nomina impersonalia” (метафоричне перенесення реалій дійсності на особу): *Петръ Бык* [2, с. 347], *Гри(ц)ко Галушка* [2, с. 325], *Федора Злобы* [2, с. 600], *Denis Kotar* [2, с. 158], *Григоре(у) Лобода* [2, с. 604], *Данила, Лєска Хвостиковъ* [2, с. 333] та ін.

2. Ім'я носія + ПН – „nomina personalia” (характеристика носіїв за їхніми фізичними чи психічними рисами, особливостями поведінки та інтелектуальним рівнем): *Лаври(н) До(л)га(н)* [2, с. 498], *Ми(с)ко Ка(н)латы(у)* [2, с. 987], *Andrey Karaka* [2, с. 161], *Ивана Лысого* [2, с. 585], *Матыса Мо(л)чана* [2, с. 680] і под.

III. Іменування за власним іменем та апелятивною характеристикою особи представлені антропонімоформулами:

1. Ім'я носія + ПН – вказівка на професію чи заняття, соціальне становище, релігійну ознаку: *Иляш Бондар* [2, с. 657], *Ивана Дєка* [2, с. 309], *Ива(н)ка Попика* [2, с. 868], *Piotr Siodelnik* [2, с. 235], *Ла(в)ринови Со(т)никови* [2, с. 920], *Мацка Швеца* [2, с. 989] та ін.

2. Ім'я носія + ПН – відтопонімна ознака на **-ск(ий)**, **-цк(ий)**, **-зк(ий)**: *Во(у)тєх Барано(в)ски(у)* [2, с. 426], *Миха(у)ло Гулани(у)ки(у)* [2, с. 467], *Алекса(н)дром Жора(в)ницки(м)* [2, с. 260], *Барто(ш) Комаровски(у)* [2, с. 844], *Рома(н) Красноє(л)ски(у)* [2, с. 269], *Андрєю Єдратовскому* [2, с. 919] і под.

3. Ім'я носія + ПН, утворена від етноніма: *Кли(н)ка Литвина* [2, с. 868], *Ма(у)кови Мазурови* [2, с. 920], *А(н)дрєа Волошина* [2, с. 920] та ін.

Загальний огляд способів і засобів ідентифікації осіб чоловічої статі в „Документах Брацлавського воєводства 1566–1606 років” підтверджує думку, що в цей період не було загальноприйнятої норми ідентифікації людей. Дволексемний спосіб називання чоловіків був панівний для всіх верств суспільства. Однак і дволексемні антропонімоформули не позбавлені соціальної та станової диференціації, окрім АФ „ім’я носія + патронім із суфіксами **-ович / -евич, -ич**”, яка не має соціальних обмежень.

Значну відмінність спостерігаємо в поширенні формули „ім’я носія + ПН – назва особи за місцем походження або проживання на **-ск(ий), -цк(ий), -зк(ий)**”, визначальної в ідентифікації шляхти. Дволексемні іменування, у складі яких є ПН із суфіксами **-енк(о), -ен(я), -иш-ин**, а також похідні від назв за родом заняття, професією, називають лише простолюдинів.

Література

1. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст. Київ : Вид-во АН УРСР, 1958. 298 с.; **2. Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років** / упорядн. М. Крикун, О. Піддубняк. Львів, 2008. 1218 с.; **3. Керста Р. Й.** Українська антропонімія XVI ст. : Чоловічі іменування. Київ : Наук. думка, 1984. 152 с.; **4. Пахомова С. М.** Еволюція антропонімічних формул у слов’янських мовах. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. 344 с.; **5. Худаш М. Л.** З історії української антропонімії. Київ : Наук. думка, 1977. 236 с.; **6. Чучка П. П.** Розвиток імен і прізвищ. Історія української мови: Лексика і фразеологія. Київ : Наук. думка, 1983. С. 592–620.

ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Людмила Чумак (ВСП „Старобільський фаховий коледж Луганського національного аграрного університету”, с. Веселе Старобільського району Луганської області, викладачка)

Актуальною проблемою сучасної мовної освіти є формування риторичної компетентності учнів на уроках

української мови, зокрема визначення необхідних риторичних вмінь, для вироблення яких необхідно дотримуватися принципів особистісно-орієнтованого, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного підходів до освітнього процесу.

Сучасна освіта України орієнтована на формування духовно багатих, комунікативно активних і національно свідомих громадян.

Модернізація мовної освіти в Україні ХХІ ст., зумовлена соціальним замовленням розвитку комунікативно компетентних громадян, засвідчує позитивні зрушення в риторичній освіті молодого покоління, освіченого, креативного, з розвиненим даром володіння живим словом.

Актуальність проблеми формування риторичної компетентності виявляється у відродженні риторики, уведенні її в шкільні програми з української мови.

Ще з часів античності вважалося, що задовольнити потреби суспільства у формуванні грамотних людей, які вміють говорити, здатна ефективно риторика. Риторика допомагає говорити доречно, гарно, грамотно.

Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі формування риторичної компетентності, засвідчує, що питання риторичної освіти учнів розглянуто в працях багатьох українських учених (Н. Голуб, О. Горюшкіна, З. Куньч, О. Кучерук, Л. Мацько, О. Мацько, В. Нищета, А. Нікітіна, М. Пентиліук, Л. Скуратівський, Г. Шелехова та ін.).

Мета статті – визначити лінгвістичні умови формування риторичної компетентності та шляхи реалізації на уроках української мови.

Мова – це показник культури, інтелектуального рівня, ерудиції, конкурентоспроможності особистості. Риторика відкриває великі можливості перед школярами в дорослому житті.

Концепція сучасної навчальної системи, орієнтованої на риторичну підготовку ґрунтується на трьох основних засадах: особистісно-орієнтованому, компетентнісному, комунікативно-діяльнісному підходах до навчання.

Визначальною ознакою особистісно-орієнтованого підходу є створення умов для особистісного розвитку учня.

Компетентнісний підхід спрямовує на формування й розвиток у школярів риторичної компетентності, що вміщує в собі знання та вміння. Комунікативно-діяльнісний підхід зорієнтований на створення умов для мисленнево-мовленнєвої діяльності в різних ситуаціях спілкування.

Риторична підготовка учнів передбачає системний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (говоріння, читання, аудіювання, письмо). У процесі комунікативно-мовленнєвої роботи на уроці української мови потрібно розвивати риторичні вміння, найголовнішими з яких є:

- готуватися до публічного виступу та проектувати власне висловлювання (вибирати тему, формулювати комунікативні цілі, добирати інформацію);

- будувати комунікативно доцільні, риторично змістовні, виразні тексти;

- використовувати нормативні й стилістично доречні мовні засоби з урахуванням ситуації спілкування;

- сприймати, осмислювати, оцінювати чужі тексти з погляду їх риторичного змісту, комунікативної мети й мовного оформлення;

- аналізувати ситуацію спілкування;

- характеризувати аудиторію щодо кількості, освіченості, соціально-культурних ознак;

- володіти усним мовленням (інтонацією, тоном, темпом тощо);

- дотримуватися правил мовленнєвої поведінки;

- використовувати формули мовленнєвого етикету.

Форми навчально-риторичної роботи на уроці повинні бути цікавими та різноманітними, вчителю варто використовувати метод вправ на основі естетично ціннісних текстів, упродовж кожного навчального заняття учні повинні виступати перед аудиторією, діалогізувати, виконувати різні комунікативні ролі (мовця, активного співрозмовника, слухача, реципієнта).

Продуктивними формами риторичної роботи на уроці є ораторські хвилинки, комунікативні тренінги, риторичні презентації, прес-конференції, диспути, що сприяють розвитку риторичної компетентності.

Як свідчать спостереження лінгвістів, на уроках української мови під час вивчення риторики формуються такі першочергові вміння:

- уміння спілкуватися;
- уміння викладати думки;
- уміння управляти своїм мисленням і мовленням.

Саме риторика розвиває в людині такі особисті якості, як:

- культуру мовлення (правильність, логічність, виразність, ясність, точність, доцільність, чистота);
- культуру поведінки (ввічливість, тактовність, коректність);
- культуру спілкування (стратегія й тактика комунікативних дій, входження у процес спілкування, утвердження в колективі, відповідальність за слова);
- культуру мислення (відкритість, ерудиція, самостійність, самореалізація).

На сучасному етапі уміння переконливо говорити набуває особливого значення, оскільки від нього залежить вибір правильних рішень у законодавстві, в освіті, у політиці. Усе залежить від чіткості, обґрунтованості пропонованого способу подолання тієї чи тієї суперечності. Уміння змістовно, доречно, гарно говорити необхідно кожному громадянину України. Погоджуємося з думкою про те, що „...кожна особистість навчається риторики по суті протягом усього життя, бо немає межі вдосконалення нашого мовлення” [1, с. 125].

Отже, формування риторичної компетентності посідає чільне місце в освітньому просторі. Риторичні уміння дозволяють упевнено почувати себе в соціумі. Формування риторичної компетентності учнів на уроках української мови відіграє ключову роль, адже воно сприяє розвитку креативної, конкурентоспроможної, інтелігентної особистості.

Література

- 1. Нікітіна А. В.** Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія. Київ : Ленвіт, 2013. 338 с.
- 2. Пентилюк М.** Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики збірник статей. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.
- 3. Риторична культура вчителя в умовах профілізації /**

Горошкіна О. М., Нікітіна А. В., Попова Л. О. та ін. Луганськ : СПД Резніков В. С., 2007. **4. Скуратівський Л.** Проблеми практичної риторики в сучасному курсі // Українська мова і література в школі. 2005. №8. с. 23 – 26.

МОВЛЕННЕВОЗНАВЧА ТЕОРІЯ

НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В П'ЯТОМУ КЛАСІ

Марина Чумакова (ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, м. Старобільськ, здобувачка вищої освіти)

Наук. керівниця – проф. Нікітіна А. В.

Мовленнєвознавча теорія лежить в основі формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови. Обсяг теоретичних знань має бути в учителя і в учнів. На те, що повинні знати учні з мовленнєвознавства, указує шкільна програма, а засвоєнню мовленнєвих умінь і навичок, виробленню ціннісних орієнтирів сприяють підручники, посібники, дидактичний матеріал, сучасні інформаційно-комунікаційні технології. Теоретичний напрям роботи представлений мовленнєвою змістовою лінією шкільної програми для 5 класу, де визначено зміст навчального матеріалу, зокрема основні мовленнєвознавчі поняття: відомості про мовлення; перелік основних видів робіт за кожним видом мовленнєвої діяльності: сприймання чужого мовлення: аудіювання, читання мовчки; відтворення готового тексту: виразне читання вголос, усні (говоріння) та письмові (письмо) перекази; створення власних висловлювань, ділові папери, переклад.

Так, програма визначає в знаннєвому складникові очікуваних результатів навчання таке: учень 5 класу розуміє значення й роль мови в житті людини й суспільства; пояснює функції мови: комунікативну, мислетворчу, пізнавальну, об'єднувальну; знає і пояснює зміст 10-ї статті Конституції України; знає і розуміє значення української мови як державної в житті Української держави та її громадян; знає й пояснює зміст понять мовлення, види мовленнєвої діяльності, спілкування усне й писемне, монолог, діалог, адресат мовлення;

знає типи мовлення (розповідь, опис, роздум, оцінка (предмета, явища), наводить приклади відповідних висловлень; знає вимоги до мовлення, основні правила спілкування, найпоширеніші етикетні формули [3]. Передбачено вивчення такого теоретичного матеріалу: загальне уявлення про мовлення як діяльність; види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), їх особливості; різновиди мовленнєвого спілкування: усне й писемне, монологічне й діалогічне; мета спілкування й адресат мовлення; основні правила спілкування: ввічливість, привітність, доброзичливість, уважність до співрозмовника, стриманість, тактовність (практично). П'ятикласники мають бути готовими до виконання таких обов'язкових видів роботи, як складання й розігрування діалогів відповідно до запропонованої ситуації спілкування, пов'язаної з життєвим досвідом учнів (діалог етикетного характеру з використанням етикетних формул); читання мовчки та вголос; відповіді на запитання за змістом прочитаного; складання висловлення за ілюстрацією (або коміксом); продовження висловлення за поданим початком; складання розповіді на тему, пов'язану з життєвим досвідом учнів; колективне складання словничка найпоширеніших етикетних формул (привітання, прощання, вибачення, висловлення вдячності та ін.); складання й розігрування діалогів (телефонних розмов), що передбачають уникання небажаного й небезпечного спілкування, протистояння маніпулятивним впливам [3].

У програмі визначено вимоги до спілкування державною мовою як ключової компетентності. Це вміння використовувати українську мову як державну для духовного, культурного й національного самовияву; володіти всіма видами мовленнєвої діяльності; усно й письмово тлумачити поняття, факти; висловлювати думки, почуття, погляди; оцінювати й осмислювати ситуацію спілкування; реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ (у школі, громадських місцях, удома, на дозвіллі); здійснювати адекватний змістові й умовам спілкування добір мовно-виражальних засобів; володіти засобами української мови – її стилями, типами, жанрами; правильно вимовляти й писати слова, творити їх граматичні форми; конструювати

речення й тексти; дотримувати норм етикету під час спілкування [3]. Заклад освіти має формувати ціннісні переконання учнів, зокрема поцінування української мови як державної; усвідомлення її як державотворчого чинника та чинника національної ідентичності; свідоме послуговування українською мовою в усіх сферах життя; захоплення красою, естетичною довершеністю, багатством виражальних засобів української мови; сприйняття спілкування як цінності; усвідомлення значення ефективного спілкування; ціннісне ставлення до співрозмовників; у виборі рішень керування системою цінностей, схвалених суспільством [3]. На уроках української мови варто дотримуватися принципу текстоцентризму, використовувати індивідуальні, групові, колективні види роботи (організувати дискусії, моделювати діалоги, готувати проекти щодо ролі державної мови та ін.).

Важливою узагальнювальною категорією мовленнєвознавства є текст, з яким учні ознайомилися ще в початковій школі. П'ятикласники мають засвоїти про текст такий теоретичний матеріал: поняття тексту; змістова й композиційна єдність, зв'язність тексту; тема, основна думка тексту, мікротема; простий план тексту; будова тексту (зачин, основна частина, кінцівка); абзац; ключові слова в тексті; усна й письмова форми тексту (висловлення); типи мовлення: розповідь, опис, роздум, оцінка предмета (явища); особливості будови опису предмета (тварини). До обов'язкових видів роботи з текстом належить усний вибірковий переказ художнього тексту, що містить опис предмета, за колективно складеним планом [3]. Мета засвоєння мовленнєвознавчих понять полягає у використанні їх як основи для формування умінь і навичок зв'язного мовлення.

Слушною є думка про те, що засвоєння мовленнєвознавчих понять, ґрунтуючись на засадах комунікативно-когнітивної методики, передбачає дотримання насамперед комунікативно-діяльнісного та функційно-стилістичного підходів до навчання, переваги текстового дидактичного матеріалу не тільки на спеціальних уроках розвитку зв'язного мовлення, а й на уроках вивчення лінгвістичної теорії, передбачених мовною змістовою лінією

програми. Мовленнєвознавча теорія повинна бути засвоєна учнями не стільки у вигляді визначень, формулювань та правил, а як усвідомлення вміння здійснювати навчальні дії з цими поняттями та правилами [2, с. 142]. Основні мовленнєвознавчі поняття, що засвоюються учнями в процесі оволодіння мовленнєвою діяльністю на уроках української мови, у лінгводидактиці ділять на такі групи: відомості про мовлення й спілкування, відомості про текст, стилі мовлення, типи мовлення, види, жанри робіт.

Засвоєння теоретичних відомостей про мовлення забезпечує формування в учнів умінь розрізняти мову й мовлення, види мовленнєвої діяльності, форми мовлення, обґрунтовувати їх своєрідність [1, с. 272].

Важливо дотримуватися під час засвоєння мовленнєвознавчої теорії основних методичних принципів з розвитку мовлення учнів, як-от: єдність розвитку мовлення й мислення; взаємозв'язок розвитку усних й писемних видів мовленнєвої діяльності; випереджальний розвиток усного мовлення; зв'язок розвитку мовлення з формуванням мовної компетентності; зв'язок розвитку мовлення з формуванням стратегічної компетентності; зв'язок розвитку мовлення з формуванням соціокультурної компетентності; взаємозв'язок роботи з розвитку мовлення на уроках мови та літератури [1, с. 67 – 270].

Учитель спирається також на часткові принципи засвоєння учнями мовленнєвознавчих понять. Це виділені в підручнику з методики навчання української мови принципи розосередженості, поступового нарощення змісту поняття, практичної спрямованості, свідомості [1, с. 67 – 271]. Дотримання цих принципів сприяє систематичності усвідомлення складних понять, насамперед у процесі практичної мовленнєвої діяльності.

Отже, робота над засвоєнням учнями мовленнєвознавчих понять, передбачена шкільною програмою, є основою формування комунікативної компетентності учнів, тому вимагає наступності й послідовності, постійного професійного пошуку вчителів української мови, ефективного використання сучасних освітніх технологій.

Література

- 1. Методика** навчання української мови в середніх освітніх закладах / М. І. Пентилюк, С. О. Караман, О. В. Караман та ін. ; за ред. М. І. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2009. 400 с. **2. Нікітіна А. В.** Педагогічний дискурс учителя-словесника : монографія. Київ : Ленвіт, 2013. 338 с. **3. Українська мова.** 5 – 9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2017. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>.

АНТОНІНА ЛИСТОПАД – „НАЙМЕНША СЕСТРИЦЯ МАРУСИ ЧУРАЙ”

Дар’я Щекатунова (КОЗ „Теплівський НВК Станічно-Луганського району Луганської області”, учениця 10 класу)

Наук. керівниця – уч. Щекатунова Н. А.

Мово моя ясночоло!

Скільки здіймається барв!

Терен терновий – учора.

Завтра – проміннячко чар.

Грає вже знову Кобзар.

Знову святішають роси.

Вийшла, як сонце з-за хмар,

Мово моя златокоса..

Антоніна Листопад

Є в долі людини мить ясного осяння. Мить, коли людина обирає собі дорогу у великий світ. І вона обрала...

Нікітіна Антоніна Іванівна родом з Рівненщини, з 1968 року живе на Донбасі. Полюбила широ цей багатий край. Не зі своєї волі покинула домівку й потрапила як переселенка на Київщину. А у серцях „перелітних птахів” залишається, живе й болить рідна батьківщина. Для неї це – Луганщина.

Незвичайна жінка, у якої одухотворене, змістовне, творче життя. Її літературне ім’я – Антоніна Листопад. Поетеса так пояснює походження свого псевдоніму: „Я вже пізно почала писати. У зрілому, вважай, осінньому віці. Та й сама народилася

восени. До того ж осінь з її дощами, її правічною мудрістю я дуже люблю”.

Але не дивлячись ні на що, вона – луганчанка, лікар-невропатолог за професією, а за покликанням – поет, співець сучасності, активний громадський діяч, Антоніна Листопад є однією з найяскравіших представниць українського поетичного слова, її поезії випромінюють прадавній вогонь народної пісні Марії Чураївни, звучать в унісон із поезією Лесі Українки або горять величезним вогнищем народного збурення, народження ідей і гасел у час рушійних суспільних змін.

Мета статті – дослідити засоби виразності поезій Антоніни Листопад.

У її поетичних рядках сяє сонце рідного слова, у думках – глибока мудрість, бо все те йде від душі, повної любові й добра. Залюблена душа, бо саме любов є виміром усього зробленого нею, джерелом наповнення її духу, волі, головним законом її буття: *Спішу до тебе, промінь мій весняний / Тобі радію, милий мій, коханий, / З твоїх очей блакитних ніжність п'ю* („Якби ти знав, як я тебе люблю!”).

Антоніну Листопад також цікавить доля України та рідної мови: „Не можна любити Україну лише трохи чи наполовину. До України або є Любов, або її немає”. Вона дуже шанує і любить рідне українське слово: *Батьківська мова, наче криниця, / Більше черпаєш – глибшає час. / П'єш її слово, і не напиться. / Віруєм в неї! Віруєм в нас! / Родимось з нею, з нею вмираєм....*

Поетеса вважає, що все у світі проходить, все минає, але слово – невмируще. Мова її віршів різнобарвна, насичена образотворчими засобами.

Стилістичні засоби – це елементи мови, що мають стилістичне забарвлення „емоційно-експресивне”, оцінне, функціонально-стильове [1, с. 131]. Досить яскраво представлені вони в поезіях Антоніни Листопад. Метафори – це тип переносного вживання слова, що ґрунтується на подібності тих або інших ознак: *зусилля зацвітуть, плаче ця земля, душу міцно зав'язали, мерцями всіялося поле, здригнулась навіть мертва Кафа, закрили Україні очі, тільки січень видав.*

Епітети у творах допомагають нам повніше й точніше відчувати ті емоції та душевні переживання, які не дають спокою авторці: *золоті серця, чужа ненависть, сива сльоза, безсмертність вузенька, голодна ріка, дзвони німої недолі, мертва хата, поле живе, Смарагдова Вічність.*

Асонанс – повторення голосних звуків у поетичному рядку чи строфі: „Своє зерно засипать в жолоби”. Алітерація – повторення приголосних звуків у поетичному рядку: „У нас **Калина, Коливо, Кобзар.** Все відкарбовано **В**країнським Родом.” Поетеса використовує анафору „единопочаток” повторення на початку віршованих рядків, строф, речень або розділів однакових слів чи синтаксичних конструкцій. Наприклад : *Любімо разом сонце в хаті. / І каймось разом через біль. / І не ділімо Божу Матір! / І Бога в серці не ділім”* [2, с. 99].

Твори майстра поетичного слова насичені порівняннями: *Вкраїна, мов квітка; Вкраїна, як глина; мій біль, як блаженність; минають століття, неначе секунда; незалежність спить, як сліпа корова; впала, наче камінь; радість, як острів.* Троп передано за допомогою сполучників *як, неначе.* Є порівняння, у яких опускаються сполучники, наближаючи їх до метафори: *мій біль – то спасіння моє; Вкраїна – перлина; кожен день – виглядання.* В авторки своє тяжіння до неологізмів: *мироточиво, праманівці, сеструня.*

Уживання іменників та прикметників із суфіксами зменшено-пестливого значення (*одненьку, пір’їночку, дитинка, слідочки, дітки, пташка, лядка, земелька*) підкреслює ніжне ставлення поетеси до рідної землі, до людей любого краю, який любить безмежно. Поетична веселка „немовби вишита на полотні духовності”.

Отже, поезія Антоніни Листопад западає глибоко в душу, і вона, насичена різними засобами образності та виразності, не відпустить із своїх міцних обіймів.

Література

1. Должикова Т. І. Стилїстика української мови : навч. посібник / Т. І. Должикова, Т. П. Терновська. Луганськ, 2003. С. 131; **2. Жайворони** над Луганщиною : Літературні портрети членів Луганської обласної організації Національної спілки

письменників України. Частина II. Луганськ : Світлиця, 2004. 344 с.; 3. „**Душею й серцем Українка**”. Біобібліографічний портрет до 70-річчя від дня народження Антоніни Листопад URL: <https://ru.calameo.com/books/0022609839d127bfe7945;>
4. Листопад Антоніна Іванівна/ URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Листопад_Антоніна_Іванівна

ПРОСТІР ДЛЯ ТВОРЧОСТІ

Наталія Щекатунова (КОЗ „Теплівський НВК Станічно-Луганського району Луганської області”, учителька)

*Творчості навчити не можна.
Зате дозволити собі навчити людей творити –
цілком можливо
Джулія Камерон*

Творчість – це діяльність, завдяки якій народжується нова матеріальна чи духовна цінність для людини. Вона є насамперед працею завзятою, кропіткою і в той же час натхненною, потребуючої оптимальної напруги всіх фізичних і духовних сил людини. Справжня творчість завжди дає суспільству корисний і значимий результат. Вона – соціальна обумовлена діяльність людини.

Завдання літературної та мовної освіти в школі – це цілий навчально-виховний комплекс, у якому на першому місці стоїть виховання людини. Функції художнього слова – збудження найкращих почуттів читача, розвиток емоцій та розумових здібностей – пам’яті, уваги, мислення, мовлення тощо. І, за висловом Б. Степанишина, головне – не сума, не повнота знань, а розвинуті на її матеріалі, її засобами здатності уявляти, співпереживати, розмірковувати, аналітично мислити, вивчене систематизувати, узагальнювати і, зрештою, усі ці вміння застосовувати повсякденно протягом усього життя [1].

Есе ідеально підходить до навчання школярів критично мислити, для розвитку мовленнєвих компетенцій учнів як на уроках української мови, так і під час роботи над художніми текстами.

Есе (фр. *essai* „спроба, проба, нарис”, від лат. *exagium* „зважування”) літературний жанр прозового твору невеликого обсягу й вільної композиції. Есе виражає індивідуальні враження й міркування автора з конкретного приводу або предмета й не претендує на вичерпне трактування.

Якщо поезія – це музика серця, то есе – це музика думки. На відміну від реферату, який адресується будь-якому слухачеві есе – це ближче до репліки, що адресується підготовленому слухачу. Тобто людині, яка вже має уяву, про що йде мова. Власне, така „адресність” дозволяє автору есе зосередити увагу на розкритті нового змісту, а не нагромаджувати різними службовими деталями викладення матеріалу в письмовому форматі.

Стиль есе вирізняється: афористичністю; образністю; парадоксальністю. Для нього характерне використання численних засобів художньої виразності: символи; метафори; порівняння; алегоричні і притчові образи. Для передачі особового сприйняття автору необхідно: використовувати асоціації; проводити паралелі; добирати аналогії. Есе буде цікавим, якщо в ньому будуть присутні: непередбачувані (парадоксальні) висновки; несподівані повороти; цікаві зчеплення. Мовна будова есе – це динамічне чергування полемічних висловів, питань, проблем, використання розмовної інтонації і лексики. Жанр – суб’єктивне зосередження на частковому, а не на головному, висловлювання спірних міркувань, наводячи мінімум доказів.

Дуже важливо розвивати творчі здібності в дітей, і обов’язково вони повинні відчувати підтримку наставників та батьків, тоді успіх гарантовано.

Наводжу приклад твору учениці 10 класу, член МАН Щекатунової Дар’ї, яка стала призером Всеукраїнського конкурсу учнівської та студентської творчості імені Марії Фішер-Слиж „Змагаймося за нове життя!”, присвячений Лесі Українці.

ПРОВІСНИЦЯ СВОБОДИ

*І не вмре та слава, не поляже,
В пісні, в слові буде вічно жити
І про себе світові розкаже.*

Леся Українка... Низько вклоняємося Лесі, як живому духу України, провісниці свободи, яка впевнено мандрувала хресною дорогою до ясною осяяння.

Свята година встає з чистоти матінки-землі і пречистого світла батька-неба – і зоріє в сяйві українська душа.

Вона з'явилася на українському небосхилі холодної зими, у тріскучі лютневі морози, і провістила нову політичну силу, яка в імені своєму вищим повелінням уславила Україну.

День – 25 лютого – спалахнув на передвечірньому пружі щедрого віку, мов біблійський терновий куц, і досвітніми вогнями засвітив Україні сяйливе ім'я Дочки Прометей – Лесі Українки.

Вона легкокрилою птахою полинула над рідним краєм, пролягла веселою любові до багатостраждального народу, омивала землю благодатним Словом, торувала стежку в широкий світ прекрасного майбутнього.

Чи тільки терни на шляху знайду,

Чи стріну, може, де і квіт барвистий?

Її життя засяяло зорею, підняло вітрила так високо, завдяки міцному корінню роду...

Любов і страждання – від неньки, чоло високе і врода жіноча – від неньки, озерна задума очей і пророче слово – від неньки, ім'я сонячне і ласкаве – Леся Українка – від неньки-України. Лесине лице красиве, як у богині, лице Дочки Прометей, яка віддала народові вогонь любові, і спалювала себе в цій любові, і згоряла в тяжкій тридцятилітній боротьбі з хворобою, і терпіла, як прикутий до скелі Бог вогню, але в битві оновлювався її дух...

І ми вклонімося мудрій і добрій матері – Олені Пчілці. Ім'я донечки, стиха мовлене маминими вустами, прозвучало на цілий світ і вирушило в мандрівку століть з печаттю духу України.

З далини літ живим вогнем світить у прийдешнє мудре слово Олені Пчілки, заповідь матері своїй Лесі і маленьким українцям:

*...Що я українка,
Правдива, маленька.*

*Тихе мамине слово, викохане в колосці, освітило любов'ю
Лесину душу й почув його світ. Дитячим серцем дев'ятирічна
Леся вже в першому вірші мовила рідній Україні про любов,
і це було кредо її життя:*

*Надія вернеться ще раз на Україну
Поглянути ще раз на рідну країну...*

*І перші слова в першій книзі „На крилах пісень”
Леся звернула саме до України, як до Матері:*

*До тебе, Україно, наша бездольная мати,
Струна моя перша озветься.*

*Пісня Лесина йшла від серця, брала силу від вогню,
що палив її душу, але не спопелив надії. І навічно запалав огонь
її пісень:*

*Довго, щирими сими словами,
До людей промовлятиму я...*

*Леся – пречиста і свята душа України, яка воскресила
націю, її славу. Пречиста душа жива і буде вічно жити,
бо це душа Мавки, яка має в серці те, що не вмирає. Зоряна
душа України, її не погасити в небесах вічності, як і сонце
в небі.*

*Пречиста душа воскрешає душу народу з невольничими
плачами і голосіннями, козацькою відвагою й силою духу.*

*Пречиста душа віддала всі свої сили на священну справу,
будила еліту нації і пожертвувала заощаджені на лікування
гроші, щоб записати від кобзарів думи, аби залишились вони
в пам'яті народній.*

*Нема життя без України, – це доля, яка випадає раз
на віку, бо Україна – це Мати, яку не вибирають, як і долю,
бо Україна – це пісня, яка вічна на цій землі: вона лиш те
чинити мусить, що їй на долю випало.*

*Пам'ятатимуть люди й пісню про Україну та любов,
пісню, яку в урочу мить залишила для своїх сестер і братів
українців вірна дочка Леся Українка:*

*В просторі бачу я країну
Осяяну, наче світло ідеалу,
Неначе світло правди.*

І на зорі третього тисячоліття лунають нам предивні

мелодії сопілки, що долітають до нас із віковичної поліської пущі. Це будять вони нас, українців, з глибокого і довгого сну до життя під ласкавим сонцем. Саме ці мелодії розбудили прекрасну Мавку – Дух України, Берегиню України і вселили їй душу, щоб вона вічно жила з іменням Леся Українка.

Вклонімося низько Лесі, як перед пречистою душею України, гляньмо в божественно красиве лице Дочки Прометея і Пророчиці, і хай з ясновидного чола, осяяного досвітніми вогнями, променить дух воскресіння України, всесильно палає вогонь її пісень і освітлює овиди майбуття Провісництва Поетеси.

Отже, для захопленої людини творчість є сенсом життя. Захопленість підсилюється, якщо продукти творчості одержують всенародне визнання.

Література

1. Степанишин Б. І. Викладання української літератури в школі : Методичний посібник для вчителя. Київ : РВЦ „Проза”, 1995. 256 с.; **2. Творчість** як вищий прояв людської свідомості. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/philosophy/13209/>; **3. Українська мова** та література. Як писати есе. URL: <https://www.facebook.com/2208880109339628/photos/a.2209846762576296/2435641513330152/?type=1&theater>.

Наукове видання

ОБРАЗНЕ СЛОВО ЛУГАНЩИНИ

Матеріали

*XIX Всеукраїнської науково-практичної конференції
імені Віктора Ужченка
(30 вересня 2020 року, м. Старобільськ)
до 85-річчя від дня народження видатного фразеолога
Віктора Дмитровича Ужченка*

Редакційна колегія:

Нікітіна А.В., д-р пед. наук, професорка (голова);
Барилова Г.К., канд. філол. наук, доцентка (відпов. редактор);
Карлова Н.М., ст. викладачка каф. укр. мови (відпов. секретар).

За заг. ред. д-ра пед. наук, проф. А.В. Нікітіної
Коректори – Г. К. Барилова, Н. М. Карлова
Комп’ютерне макетування – Н. М. Карлова

Відповідальні за випуск:

Нікітіна А.В. – д-р пед. наук, професорка (голова);
Карлова Н.М. – ст. викл. кафедри укр. мови (відпов. секретар).

Здано до складання 28.08.2020 р. Підписано до друку 25.09.2020 р.
Формат 60x84 1/16. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Умов. друк. арк. 9,71. Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Державного закладу
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703. Тел./факс: (06461) 2-26-70.
e-mail: luguniv.info.edu@gmail.com

Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.

